

36438/
1924

438/
1924

36438

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ І АНТИКВАРНЯ

у Львові, вул. Рутовського ч. 22.

(Народний Дім).

Купує і продає: шкільні підручники, нові й уживані, белетристичні й наукові книжки, в українській і чужих мовах. Закуплює цілі бібліотеки й рукописи, призначені до друку. **Приймає замовлення** на книжки інших краєвих і заграничних видань. **Бере в комісову продаж** усі українські книжки й газети.

Великий та найдешевший склад шкільних і канцелярських приборів.

Замовлення на провінцію полагоджує відворотно за післяплатою або попередним надісланням грошей.

ВИДАННЯ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1. Календар «Червоної Калини» на 1922. р. (вичерпаний).
2. Календар «Червоної Калини» на 1923. р. (вичерпаний).
3. Юра Шкрумеляк: Поїзд Мерців, картини жертв і трудів УГА. (вичерп.).
4. В. Софронів: Бо війна війною, нариси. 0-20
5. Е. Яворовський: Серед куль і гранат, збірка нарисів. 0-20
6. «Сурма», военний співаник. 1-67
7. С. Тобілевич (Карп. Кара.): Рідні гості, спомини про Галичан. 0-20
8. М. Капустян, ген.: Похід укр. армій на Київ і Одесу ч. I. і II. 1-
9. М. Капустянський ген.: Похід укр. армій на Київ і Одесу (по приході Галичан аж до здобуття Київ) ч. III. 1-25
10. За золотoverхий Київ. 0-25
11. Л. Лепкий: Сон Івасика, сц. карт. на 4. відслони з нотами. 0-25
12. Між Молотом а Ковалом, збірка спом. 1-12
13. «Самохотник» кишеневий календарик на 1924. р. 0-50
14. Укр. Військо, діточі витинанки. 0-25
15. Календар «Червоної Калини» на 1924. р.

На складі Видавництва:

М. Возняк: Українська Державність. 0-25

Адреса Видавництва:

„Червона Калина“, Львів, вул. Руська ч. 18/1.

фотографи
і
любите-
лї
оптичної
штуки

Гуртівня
фото-кіно
технічна

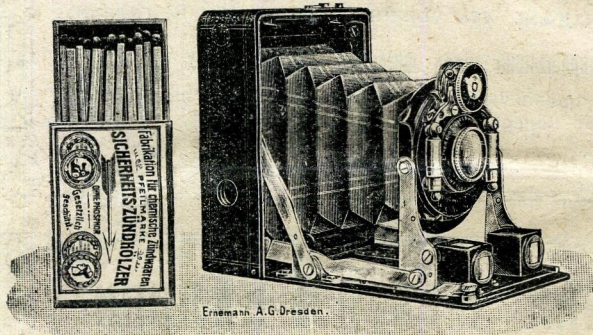
і

„Snapshot“

Львів

ул. Тре-
тього мая
ч. 5 і 11 а.

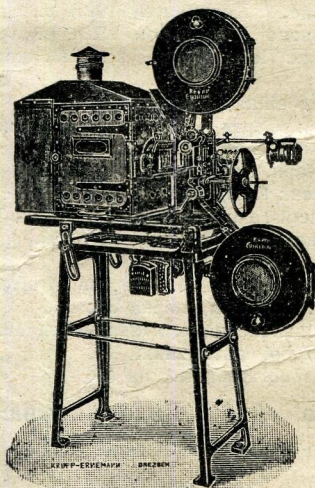
п о р у ч а ю т ь :

фотографічні а-
парати для ама-
торів величини
пуделка сірників;
заводові апар-
ати плити папері
і хемікалія пер-
шорядних загра-
ничних фабрик,
стативи лампи і
всякі прилади но-
вітньої фотогр.

Для шкіп:

проекційні апарати,
наукові світлини із
обсягу історії, гі-
гієни і мистецтва;
мапи до науки приро-
ди, театральні льор-
нетки і мікроскопо-
ву оптику.

Відділ кінемато-
графічний:

Знані в цілїм світі
кінематографи «Ер-
неманна» з Дрезна

„IMPERATOR“

шк. кінематографи

„KINOX“

Лямпи лукові і жа-
рові, трансформато-
ри, опорниці. Вуглі
до ламп електрич-
них і т. д.

Заступництво фірми: Krupp — Ernemann з Дрезна

Львів, ул. Третього мая ч. 5 і 11 а.

ПАМ'ЯТАЙТЕ І КОЖДОМУ ПЕРЕКАЗУЙТЕ

що у **Львові** виходить

популярна ілюстрована газета

„НОВИЙ ЧАС“

„НОВИЙ ЧАС“ виходить два рази в тиждень,
в четвер і неділю.

„НОВИЙ ЧАС“ скаже вам, що нового діється в світі. Порадить вас, що робити, та як боротися з тим, що вам дошкулює.

„НОВИЙ ЧАС“ подає в кождім числі образки, цікаві для кожного читача.

„НОВИЙ ЧАС“, це така газета, що хто раз її заперенумерував для того стала вона невідступним товаришем. Цікава вона і селянинові і всякому.

Хто з вас хоче замовити собі „НОВИЙ ЧАС“, то нехай напише картку до Адміністрації, а вона зараз вам вишле.

Адреса Редакції і Адміністрації:

Львів, ул. Руська ч. 18,

Важне для П. Т. Аптик, Дрогуерій, Аптечних складів, Галянтерійних Торговель, Господарських Спілок, Кооператив і т. д.

Знаменитої якости:

Цв'ітові води „Mimosa“ в 12-ти запахах
Перфуми — „»»
Кольонські води „подвійні“ і „потрійні“
Порошок до зубів „Mentin“
Вода до уст — есенція „Mentin“
Паста до зубів „Heradont“
Шампон сильно пінуючийся
»Bay - Rum«
Брілянтини
Оріхова олива до волося.
Тоалетова вазеліна біла і жовта
Крем краси „Mignon“
Тоалетний крем „Benignin“
Крем „Heroderma“ зі сполук гліцерини і меду
Крем проти веснянок „Mona-Lisa“
Французька горілка „Heraxol“
Найпевніше средство проти угрів „Wagrin“
Средство проти почення ніг, рук і похвин „Pedin“
Средство проти прищів і лишаїв і п. „Krem Prof. Unny“
Средство проти нагнітків „Gallin“
Средство певне проти відмороження і червоности
носа „Antipernin“
Знаменитий і виприбованої якости пудер антисеп-
тичний для немовлят як рівнож до вжитку по
голенню „Farin“
Тоалетні пудри „Mona-Lisa,“ „Venus,“ і „Mignon“
кождий в трех кольорах.
Средство для викликання смаглої цери „Brunatin“
Плин на блощиці „Mort“
Средство проти швабів і караконів „Szwabin“
Поручає П. Т. Аптикам, Дрогуеріям, Апт. складам, Тор-
говлям і Кооперативам гуртом

„LE HERAX“

Сп. з обм. пор.

Львів, вул. Гетманська 8.

Склад матеріалів і дентистичних приборів

— **»L E H E R A X«** —

Сп. з обм. пор.

у Львові, вул. Гетманська 8/І.

Поручається П. Т. Лікарям-дентистам і Дентистам

Д-28155
1924
КАЛЕНДАР

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

36438

НА **1924** РІК

БІБЛІОТЕКА

Ч.

680

торговельної школи

Ювілейне видання

в десятиліття

виступу УСР.

1914-1924

Львів—Київ

Накладом В-ва Червона Калина

1923.

ЗНАКИ ПОГОДИ І НЕГОДИ

Райдуга

1. Райдуга з ясними красками і подвійна означає довгу слоту.
2. Райдуга рано — дощ.
3. Райдуга вечером — погода
4. Райдуга проти місяця — нестала погода.

Воздух

Погода буде:

1. Коли є велика роса по заході сонця.
2. Як по небі плинуть білі, вовняні хмари.
3. Як підчас дощу зірветься вітер.
4. Як рано куриться, а передовсім на весну.
5. Як покажеться сильна мряка, передовсім ранком і потім опадє на землю. Але й хочби піднеслася в гору, та розходитьсь на боки.
6. Як блискає, а нема жадної хмари, то буде спека.

Дощ буде:

1. Як перед сходом сонця покажуться червоні або чорно-брунатні хмари.
2. Як тягнуться широко від сходу або від заходу хмари: червоні, темно зелені або воднисті.
3. Як повстануть від заходу сонця хмари сірі, або сподом чорні, а зверху червоні, (слота).
4. Як плинуть з вітром густі чорні хмари. А чим чорнійші і ширше засягають тим довше тревати буде дощ.
5. Мряка, яка довго стоїть у. воздуху впаде з дощем. Так само як закуряться верхи гір або над шпильями стоять хмари.
6. Як тут і там крутиться вітер, а найбільше від заходу.
7. Як по заході сонця, спеціально підчас повні, нема роси.
8. Дощ ворожать також вітри, що нагло повстають (вихри) і підривають солому, порошок і т. п.
9. Як з далека чути дзвони, поїзд і т. п.

Вітри будуть:

1. Як довкола сонця або місяця показуються червонаві круги.
2. Як сонце має на собі всілякі краски і з хмар розпускає багрянні проміння.
3. Як повстануть темні стовпи порошу і соломи і йдуть на захід буде воздушна труба.
4. Як зорі занадто миготять — будуть великі вітри.
5. Як вітер не успокоїтьсь по заході сонця то буде довго тревати.
6. Східний вітер треває тільки до вечера.
7. Полудневий вітер найчастійше віє при зрівнанню дня з нічю.
8. Коло 20. серпня бувають звичайно вітри при сході сонця.

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 20823

Львівська бібліотека

АН УРСР

38.572

ЛНБ ім. В. Стефаника

АН України

Д 28279

Огонь і дим

Погода буде:

1. Як дим іде з коминів і огнищ у гору.
2. Як свічка в хаті палиться спокійно і зміряє в гору.

Дош буде:

1. Як дим з коминів і огнищ стелиться низом.
2. Коли свічка горить неспокійно, а довкола її огня твориться райдуга.

Звірята і птахи

Погода буде:

1. Як кури йдуть скоро на сідала.
2. Як сови підчас дощу зачнуть перекликатися.
3. Як круки і ворони літають і кружать неспокійно.

Дош буде:

1. Як вівці дуже хапчиво пасуться, чи ідять пашу.
2. Як пси скубають траву.
3. Як кури й інший дріб довго під вечір не йдуть спати.
4. Як когути дуже піють.
5. Як теркочуть по городах маленькі жабки.
6. Як ластівки дуже неспокійні і довго літають по заході сонця.
7. Як товар вертає швидко з поля, реве і неспокійний, можна сподіватися бурі.

Знаки зимна і морозу

1. Як сонце при сході, або заході брунатно-бліде, або зелено жовте — буде зимно.
2. Як зимою сонце червоніше, і ясніше чим звичайно, а до того вітер віє від сходу або півночі — буде острий мороз.
3. Як місяць у три дні по понові або по повні покажеться темний або брунатний буде строга зима.

Громи

1. Як весною, літом, чи осінню, вечером сонце прозирає крізь густішу хмару, а на дворі тепло будуть громи.
2. Чорні хмари звичайно вагітні громом.
3. Найбільше громів несуть хмари жовто-червоні і темно-гранатові.

Загальні знаки що до пір року

1. Перелетні птахи, що вчасно тікають у вирій ворожать скору зиму.
2. Слотлива весна дає лихий урожай, але добрий збір трави і сіна.
3. Як весна тепла й суха будуть гарні овочі.
4. Сухий март а мокрий май, буде гарний урожай.
5. Як на гр.-кат. Моккія, а на рим.-кат. Медарда падає дощ, буде 40 дощів.
6. Як остра зима то буде горяче літо.
7. Слотлива осінь не добра на врожай.
8. Як на лат. Марії Громничної мороз, буде скоро весна, як противно, будуть ще сніги й морози.
9. Як у перших днях червня дощі, та звичайно і липень слотливий.
10. Як у червні що 3—4 дні дощ, буде слота в серпні.

22. 1919. Злука всіх Укр. Земель

Того дня з усіх сторін зіхалися представники української землі до столиці України, до Києва.

В обідню пору зібралися тисячі народу на Софійській Площі.

Під пам'ятником Хмельницького була уставлена велика трибуна, з якої представники народу, серед молитовної тиші проголосили на всі чотири сторони світа велику річ:

Від нині по всі віки лучиться Галичина з Великою Україною в одну Соборну Незалежну Українську Державу.

Стиль	н.	ст.	Дні	С В Я Т А		Сонце		Місяць	
				Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	19	В	Грудень 1923.	Боніф.	Новий Р. 1924.	7.39	3.48	1. 9	12.25
2	20	С	Ігнатія свщм.		Імени Ісус	7.39	3.49	2.25	12.58
3	21	Ч	Юліанії втч.		Геновефи	7.39	3.50	3.41	1.26
4	22	П	Анастасії втч.		Ізабелі	7.39	3.51	4.56	2.21
5	23	С	Мч. у Криті		Навеч. Телесфора	7.38	3.52	6. 6	3.15
1 Глас 7. На Утр. Єв. воскр. 10. — На Сл. Б. Ап. зач. 328; Єв. Мат. зач. 1.									
6	24	Н	Св. ОО. Навеч. Р.	☩	3. Королів	7.38	3.53	7. 8	4.17
7	25	П	Рожд. ГНІХ.		Лукіяна	7.38	3.54	8. 1	5.25
8	26	В	Собор Бог і св. Йос.		Северина	7.38	3.56	8.44	6.35
9	27	С	Стефана прмч.		Мартиніяни	7.37	3.57	9.20	7.46
10	28	Ч	Мч. у Нікомидії		Івана Добр.	7.37	3.58	9.51	8.55
11	29	П	Дітий убит. у Вифл.		Гонорати	7.36	4.	10.17	10. 1
12	30	С	Анісії мч.		Св. Родини	7.36	4. 1	10.42	11. 6
2 Глас 8. На Утр. Єв. воскр. 11. — На Сл. Б. Ап. зач. 200; Єв. Мат. зач. 4.									
13	31	Н	по Рожд. Мел. прп.	☩	1. по 3. Кор. Вер.	7.35	4. 2	11. 6	
14	1	П	Н. Р. 1924. Обр. ГНІХ.		Ілярія	7.34	4. 4	11.30	12. 8
15	2	В	Сильвестра пп.		Павла Пуст.	7.34	4. 5	11.55	1.10
16	3	С	Малахія пр		Маркила	7.33	4. 7	12.23	2.11
17	4	Ч	Собор 70. Ап.		Антонія	7.32	4. 8	12.55	3.11
18	5	П	Навеч. Бог. Теопемпта		Прест. св. Пет. в Р.	7.31	4.10	1.32	4.10
19	6	С	Богоявлення Госп.		Марія і тов.	7.31	4.11	2.15	5. 6
3 Глас 1. На Утр. Єв. воскр. 1. — На Сл. Б. Ап. зач. 224 і 42; Єв. Мат. зач. 8 і Йоан. зач. 3.									
20	7	Н	по Просв. † Соб. Ів. Хр.		2. по 3. Кор. Фаб.	7.30	4.13	3. 5	5.58
21	8	П	Георгія і Еміліяна прп.		Агні	7.29	4.14	4. 1	6.43
22	9	В	Полевкта мч.	☩	Вінкентія і Анаст.	7.28	4.16	5. 4	7.26
23	10	С	Григорія Нис. св.		Раймунда	7.27	4.17	6.11	8. 3
24	11	Ч	† Теодозія прп.		Тимотея	7.26	4.19	7.20	8.36
25	12	П	Татіяни мч.		Наверн. св. Павла	7.24	4.21	8.32	9. 5
26	13	С	Ермила і Стратон. мч.		Полікарпа	7.23	4.22	9.44	9.33
4 Глас 2. На Утр. Єв. воскр. 2. — На Сл. Б. Ап. зач. 258; Єв. Лук. зач. 91.									
27	14	Н	30. по Сош. ОО. уб. в С.		3. по 3. Кор. Ів. 3.	7.22	4.24	10.57	10
28	15	П	Павла і Івана прп.		Валерія	7.21	4.26		10.29
29	16	В	Покл. ок. св. Петра	☩	Франціска Сал.	7.20	4.27	12.12	11
30	17	С	† Антонія прп.		Мартини	7.18	4.29	1.26	11.35
31	18	Ч	Атаназія і Кирила свт.		Петра Нол.	7.17	4.31	2.40	12.15

Зміни місяця:

- ☩ Нів дня 6. о год. 12.28.
- ☩ Перша чв. дня 13 о год. 10.22 веч.
- ☩ Повня дня 22. о год. 12.37 в ночи.
- ☩ Остання чверть дня 29. о год. 5.33.

Здогади 100 - літнього календаря:

З початку січня студено, дня 20. сніг, аж до 27. дощі, відтак сніг до кінця місяця.

В січні прибуває дня о 1. годину.

Десятник Федь Папіжевський перевозить через Стрипу звідомлення до команди полку УСС.

На пам'ятку десятиліття виступу УСС. у світовій війні, подаємо один примір їх хоробрості і відваги в боротьбі з ворогом Рідної Землі.

Було то в місяці жовтні 1915 р. 1. полк УСС. при загальному наступі дійшов до ріки Стрипи, а навіть перейшов її у кількох місцях. На другім березі ріки потворено т. зв. мостові причілки, щоби успішніше боронити своїх становищ.

Саме таким причілком було село Сокильники, яке держав І курінь. При ньому повнив службу вістового дес. Федь Папіжевський.

Раннім ранком, коли ще густі мряки висіли над рікою і болотами, підійшли великі сили Москалів під наші окопи і почали нагальний наступ. Залога причілку боронилася хоробро і Москалі густо вкрили передпілля своїм трупом.

Кілька разів повторювався їхний наступ але надармо. Все мусіли соромно відступати.

Тоді прийшли до голови по розум і вдарили на право від Стрільців де тримали фронт Маляри. Ці не видержали наступу і подалися за ріку.

Тепер Москалі почали заходити Стрільців зі заду.

Хвиля була дуже грізна, бо цілий курінь міг потрапити в полон, або вигинути до ноги.

Командант куріня бачив ясно небезпечну ситуацію і знав що тільки скоро поміч запасних частин полку може врятувати їх від загибелі.

Пише на борзі звідомлення до команди полку і передає його дес. Ф. Папіжевському, щоб той доручив його команді полку.

Дес. Федь Папіжевський скочив на коня і стрілою помчав до ріки.

Та на березі стрінули його вже Москалі. Одні бігли до нього, другі стріляли з віддалі. Але Федь Папіжевський не здержався. Шаблею прочистив собі дорогу і скочив у мутні хвилі Стрипи.

Спершу кінь і їздець зникли під водою, але вкортці знову виплили на верх. Розбішені Москалі силали градом куль, та ніодна з них не попала в відважного їздця.

Щасливо допливши до другого берега передав команді полку важне донесення.

Команда полку вислала зараз запасний курінь, який і прогнав влізлих Москалів.

За свій геройський вчинок удостоївся десятник Федь Папіжевський похвали в полковім наказі, а австрійська команда наділила його високою медалею.

9. 1918 Підписання мира між Осередними Державами й Україною в Берестю.

День 9. лютого буде по віки вічні пам'ятний у нас Українців. В тім дні воскресша Україна підписала мир з Осередними Державами. В тім дні по стільки роках неволі промовила слово яке почув цілий світ.

Підписання миру відбулося в салі кіна.

Зі сторони України підписали його: Севрюк Микола, Левицький і М. Любинський. Зі сторони Осередних Держав: Від Австрії гр. Чернін, міністр закордонних справ, від Німеччини ген. Гофман. Договір підписали також Болгарія і Туреччина.

Стиль		Дні	С В Я Т А		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	19	П	Макарія прп.	Ігнатія	7.15	4.32	3.50	1. 4
2	20	С	† Євтимія пр.	Матери Б. Громн.	7.14	4.34	4.53	2.
5 Глас 3. На Утр. Єв. воскр. 3. — На Сл. Б. Ап. зач. 280; Єв. Лук. зач. 93.								
3	21	Н	31. по Сош. Макс. прп.	4. по 3. Кор. Влас.	7.13	4.36	5.49	3. 4
4	22	П	Тим. ап. і Анас. прпмч.	Андрія Корс.	7.11	4.38	6.36	4.12
5	23	В	Климента свцмч.	Абати	7.10	4.39	7.15	5.21
6	24	С	Ксені прп.	Дороти	7. 8	4.41	7.49	6.33
7	25	Ч	† Григорія Богос.	Ромуальда	7. 6	4.43	8.18	7.42
8	26	П	Ксенофонта і друж.	Івана з Мати	7. 5	4.44	8.43	8.48
9	27	С	† Пер. мощ. св. Ів. Зол.	Кирила	7. 3	4.46	9. 8	9.52
6 Глас 4. На Утр. Єв. воскр. 4. — На Сл. Б. Ап. зач. 285; Єв. Лук. зач. 94.								
10	28	Н	Про Закхея. Єфр. прп.	5. по 3. Кор. Схол	7. 2	4.48	9.32	10.56
11	29	П	Перен мощ. св. Ігнатія	Поява МБ. в Лурд	7.	4.49	9.57	11.58
12	30	В	Трех Святителів	7 Основ. Серв	6.58	4.51	10.22	
13	31	С	Кира й Івана бср.	Катерини Річчі	6.56	4.53	10.55	12.59
14	1	Ч	Лютій. Трифона мч.	Валентія	6.55	4.55	11.29	1.58
15	2	П	Стрітенне Г Н І Х.	Фавстіна	6.53	4.57	12. 8	2.54
16	3	С	Симеона і Анни	Юліяни	6.51	4.58	12.55	3.48
7 Глас 5. На Утр. Єв. воскр. 5. — На Сл. Б. Ап. зач. 296; Єв. Лук. зач. 89.								
17	4	Н	Н. Митарева. Ізид. прп.	Старозап. Савин.	6.49	5.	1.48	4.37
18	5	П	Агафії мч.	Симеона	6.47	5. 2	2.49	5.21
19	6	В	Вукола прп.	Конрада і Сусан.	6.46	5. 3	3.54	6.
20	7	С	Партен. еп. і Луки пр.	Льва	6.44	5. 5	5. 4	6.32
21	8	Ч	Теодора вмч.	Фелікса	6.42	5. 7	6.17	7. 6
22	9	П	Нікіфора мч.	Пр. св. Пет. в Ант.	6.40	5. 9	7.31	7.32
23	10	С	Харалампія мч.	Петра Дам.	6.38	5.10	8.46	8. 4
8 Глас 6. На Утр. Єв. воскр. 6. — На Сл. Б. Ап. зач. 135; Єв. Лук. зач. 79.								
24	11	Н	Н. Бл. Сина. Власія	Мясоп. Фльорен.	6.36	5.12	10. 2	8.33
25	12	П	Мелетія аеп.	Матія	6.34	5.14	11.17	9. 3
26	13	В	Мартиніяна прп.	Кесарія	6.32	5.15		9.36
27	14	С	Авксентія прп.	Віктора	6.30	5.17	12.30	10.15
28	15	Ч	Онисима ап.	Олександра	6.28	5.19	1.40	11.
29	16	П	Памфіла і тов. мч.	Теофіля	6.26	5.20	2.45	11.52

Зміни місяця:

- ☉ Нів дня 5. о год. 1.18
- ☾ Перша чверть дня 12. о г. 7.46 веч.
- ☽ Повня дня 20. о год. 3.47 попол.
- ☾ Остання чверть дня 27. о г. 12.55

Здогади 100 - літнього календаря:

В перших днях лютого хмарно, дня 9. і 10. гарно, відтак велика студень, дня 28. дощ.

В лютім прибуває дня о 1. год. і 27. мин.

Десятник Дідушок з Золочівського Куріня добуває одною четою Кістарню під Львовом, бере полонених та 12 важких скорострілів.

Останній випад на Львів покінчився великими втратами в ранених і забитих. Глибокі сніги, брак зв'язку поміж поодинокими частинами, що мали наступати спільним фронтом, були причиною невдачі. До того ще й наша артилерія не могла допомагати наступаючій піхоті через заверюху, що заступила поле бою.

Стрільці брили по пояс в снігах і падали від куль як мухи. Деякі курині були вже на передмістях Львова та ледви встигли на час вицофатись.

Курінь Золочівської Бригади, що стояв у Фринилівці біля Ляшок Мур, при кожнім таким випаді, мусів наступати по голім полі проти Кістарні. Укритий за мурами забудовань ворог бачив все, як на долоні і косив розстрільну скорострілами. Добути Кістарню треба було скорше, чи пізніше...

Була темна ніч і на дворі мело снігом, а ідкий вітер проймав до кости. Від зима ціпеніли руки і очі сліпнули від сніговиці.

Десятник Дідушок з Золочівського Куріння підсувається з одною четою. Тихо, непомітно підходить серед страшної хуртовини, аж під самі мур Кістарні. Чета розділена на дві половини, вдирається з двох боків через мур, розвалює браму і вдаряє на ворога.

Шум вітру, крик ранених і нагла нервозна пальба... Потім «Гурра!» і «слава!!!» Пішла рукопашна борня на багнети.

Наглий наскок серед розгуканої зимової ночі вирішив перемогу над перемогою ворога, що мав в десятеро стільки людей, сильні укріплення і аж 12 важких скорострілів. Всі вони враз із полоненими дістались у наші руки.

9. 1814 уродився, 10. 1861 помер Тарас Шевченко.

Найзамітніші два дні місяця березня 9 і 10., бо в однім уродився а в другім помер найбільший наш національний поет, апостол волі України і прав рідного народу. Без Шевченка ми не булиб станули так скоро свідомою нацією. Він навчив нас своїм могучим словом і своїм приміром кохати рідну землю більше від усього на світі. Його заповіді розійшлись по всій Україні, як довга вона і широка. »Кобзар« став святою книгою кожного Українця і здається нема в світі більше знаного серед рідного народу поета, як Шевченко.

Стиль		Дні	С В Я Т А		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	17	С	Теодора вм.	Альбіна	6.24	5.22	3.42	12.52
9 Глас 7. На Утр. Єв. воскр. 7. — На Сл. Б. Ап. зач. 140; Єв. Мат. зач. 106.								
2	18	Н	Н. Мясоп. Льва пп.	Запустна. Павла	6.22	5.24	4.31	1.57
3	19	П	Архіппа Ап.	Кунегунди	6.20	5.25	5.23	3. 6
4	20	В	Льва еп.	Казимира	6.18	5.27	5.47	4.15
5	21	С	Тимотея і Євст. прп. ☉	С. Поліл. Ів. від Х.	6.16	5.29	6.17	5.24
6	22	Ч	Найденне мощ.мч. в Євг.	Перпет. і Феліц.	6.14	5.30	6.44	6.31
7	23	П	Полікарпа свщмч.	Томи Акв.	6.11	5.32	7.10	7.37
8	24	С	† 1 і 2 Найд. г. Ів. Хрест.	Івана Бож.	6. 9	5.33	7.34	8. 1
10 Глас 8. На Утр. Єв. воскр. 8. — На Сл. Б. Ап. зач. 112; Єв. Мат. 17.								
9	25	Н	Н. Сироп. Тарасія аеп.	Вступ. Фран. Рим.	6. 7	5.35	7.59	9.44
10	26	П	Порфірія св.	40 Мучеників	6. 5	4.37	8.24	10.46
11	27	В	Прокопія прп.	Рожі, Франц. Пел.	6. 3	5.38	8.53	11.46
12	28	С	Василія ісп.	Григорія пп.	6. 1	5.40	9.26	
13	29	Ч	Касіяна прп. ☾	Нікіфора	5.59	5.41	10. 3	12.43
14	1	П	Март. Євдокії прпмч.	Матильди	5.57	5.43	10.47	1.37
15	2	С	Теодота свщмч.	Клименти Гофб.	5.54	5.45	11.35	2.28
11 Глас 1. На Утр. Єв. воскр. 9. — На Сл. Б. Ап. зач. 329; Єв. Йоан. зач. 5.								
16	3	Н	1. П. Евтропія і тов.мч.	Суха. Киріяка	5.52	5.45	12.32	3. 4
17	4	П	Герасима прп.	Патрікія	5.50	5.48	1.34	3.54
18	5	В	Конона мч.	Кирила Єрус.	5.48	5.50	2.42	4.31
19	6	С	42 Мч. в Амморії	Іосифа Обруч.	5.46	5.51	3.54	5. 4
20	7	Ч	Свщм. у Херсоні	Євфемії	5.43	5.53	5. 9	5.34
21	8	П	Теодиліякта прп. еп. ☉	Венедикта	5.41	5.54	6.25	6. 3
22	9	С	† Мч. у Сев. озері	Катарини швед.	5.39	5.56	7.43	6.32
12 Глас 2. На Утр. Єв. воскр. 10. — На Сл. Б. Ап. зач. 304; Єв. Марк. зач. 7.								
23	10	Н	2. П. Кодрата і друж.мч.	Глуха. Фелікса	5.37	5.58	9. 1	7. 3
24	11	П	Софронія св.	Гавриїла Арх.	5.34	5.59	10.18	7.36
25	12	В	Теофана ісп.	Благовіщення	5.33	6. 1	11.32	8.14
26	13	С	Пер.мощ. прп. Нікіфора	Теодора	5.30	6. 2		8.58
27	14	Ч	Венедикта ☾	Івана Дамаск.	5.28	6. 4	12.41	9.49
28	15	П	Агапія і тов. мч.	Івана Капістр.	5.26	6. 5	1.40	10.46
29	16	С	Савіна і Папи мч.	Евстазія	5.24	6. 7	2.31	11.49
13 Глас 3. На Утр. Єв. воскр. 11. — На Сл. Б. Ап. зач. 311; Єв. Марк. зач. 37.								
30	17	Н	3. П. Алексія прп.	Сер. Пост. Ів. Ліс.	5.22	6. 9	3.14	12.56
31	18	П	Кирила Єрусал. св.	Бальбіни	5.20	6.10	3.49	2. 3

Зміни місяця:

- ☉ Нів дня 5. о год. 3.31 попол.
- ☾ Перша чв. дня 13. о год. 4.39 попол.
- ☀ Повня дня 21. о год. 6.29 рано.
- ☾ Остання чв. дня 27. о год. 8.04 в.

Здогади 100 - літнього календаря:

Март починається погано, відтак потепліє, під кінець зимно і хмарно.

В марті прибуває дня о 1. год. і 47 мін.

Хорунжий Петруняк з кінноти УСС. атакує під Христинівкою силою 18 шабель большевицький загін та добуває понад 1000 штук волів вози, коні, касу та велике майно.

Денікінські війська хотіли використати перемогу нашої Армії. Вони поспішно підходили до берегів Дніпра, бо чули, що наші заняли золототерек Київ. І хоч їх напрямом ішов на північ, то вони нагло повернули фронт на захід, думаючи, що Українські Війська кервляться тільки на те, щоби звільнити Україну від Москалів червоних, і віддати її такимже Москалям на біло помальованим. Таке вже наше щастя у визвольній війні, що з усіх боків вороги, близькі й далекі, а з ними і непрошені Гості Американці, Англіїці, Італійці, Румуни і т. д. Бог зна, хто йшов на наші землі в ім'я великої вільзонівської ідеї «самоозначувати націю...» І ми «значились», «значили і нас...

В хвили, коли Денікін кількома загонами перейшов Дніпро, наша тодішня столиця Кам'янець була в небезпеці. Большевицька група з Одеси змряла перебитися на північ, через Вапнярку і Жмеринку, загрожуючи Кам'янцями. Тривожні відомості доходили і від сторони польського фронту.

Та Начальне Командування Галицьких і Придніпрянських Військ вирішило кинути останню резерву, що була під рукою — Бригаду УСС. Вона мала захистити важну узлову станцію Жмеринку і зіпхати большевицьку групу в сторону денікінців.

В перших днях вересня виїхала Бригада з Кам'янця кількома потягами на фронт. Під містечком Тростяничком (над рікою Богом) прийшло до першої стрічі. В бою було багато втрат по обох сторонах. Найбільше потерпів І. і III. Кур. УСС. (Сот. Чичкевич хотів відразу фронтовим ударом знищити безпощадно большевиків, що окопались на мостовому причілку). Та всеж цей бій підорвав у ворога силу опору. Тікаючи на реквірованих підводах, опинились большевики біля Христинівки і Уманя.

Післаний на розвідку відділ кінноти УСС. в силі 18 шабель під команду хор. Петруняка, довідується, що біля Христинівки стоїть великий обоз під охороною 300 піхоти і 10 скорострілів. Не надумуючись довго, хор. Петруняк наскakuє нечаяно на ворога і добуває велике майно. Біля 1000 шт. кримських волів і овець, касу, вози і коні. Цей наскок навів ще більшу панику на ворога, а нашої інтендантурі приспорив чимало користі. Волами обділено всі сусідні групи і кожній було подостатком.

Відділ кінноти дістав окрему похвалу від бригади і командуючого групою, а хор. Петруняк, був поданий до піднесення на висший степень.

6. 1917. Перший Український національний конгрес у Києві.

Того дня зіхалося у Київ около 1000 делегатів з різних сторін України. Зїзд відбувся в Купецькому Зібранню під проводом В. Винниченка й С. Єфремова. На зїзді виголосили реферати: Шульгин, Матушевський, Понятенко і В. Садовський.

Після триденних нарад вирішено резолюцію про організацію Центральної Ради і признано її найвисшим національним органом.

Стиль	н. ст.	Дні	С В Я Т А		Сонце		Місяць	
			Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	19	В	Хризанта і Дарії мч.	Гугона	5.17	6.12	4.20	3.11
2	20	С	ОО. уб. у мон. св. Сави	Франціска з П.	5.15	6.13	4.47	4.18
3	21	Ч	Якова ісп.	Рихарда	5.13	6.15	5.12	5.24
4	22	П	Василія свщмч.	Ізидора	5.11	6.16	5.36	6.29
5	23	С	Нікона і тов. прпмч.	Вінкентія Фер.	5. 9	6.18	6. 1	7.33
14 Глас 4. На Утр. Єв. воскр. 1. — На Сл. Б. Ап. зач. 314; Єв. Марк. зач. 40.								
6	24	Н	4. П. Предпр. Благов.	Чорна. Келистина	5. 7	6.19	6.26	8.55
7	25	П	Благовіщення ПДМ.	Епіфанія	5. 4	6.21	6.53	9.36
8	26	В	Собор Арх. Гавриїла	Діонізія	5. 2	6.23	7.24	10.34
9	27	С	Матрони мч.	Марії Клеоф.	5.	6.24	7.59	11.30
10	28	Ч	Іларіона і Стефана прп.	Єзекїїла	4.58	6.26	8.39	
11	29	П	Марка і Кирила свщмч.	7 Стр. П Д М.	4.56	6.27	9.26	12.22
12	30	С	Івана Лівств. прп.	Юліана	4.54	6.29	10.19	1. 8
15 Глас 5. На Утр. Єв. воскр. 2. — На Сл. Б. Ап. зач. 321; Єв. Марк. зач. 47.								
13	31	Н	5. П. Іпатія прп.	Цвітна. Герменег.	4.52	6.30	11.17	1.50
14	1	П	Цвітень. Марії Єг. прп.	Юстина	4.50	6.32	12.21	2.27
15	2	В	Тита прп.	Анастазії	4.48	6.33	1.30	3. 1
16	3	С	Никити ісп.	Венедикта	4.46	6.35	2.42	3.32
17	4	Ч	Йосифа і Георгія прп.	В. Чет. Тайна Веч.	4.44	6.36	3.58	4. 1
18	5	П	Теодула і тов. мч.	В. Пятниця	4.42	6.38	5.16	4.29
19	6	С	Євтіхія аеп.	В. Субота	4.40	6.40	6.36	4.59
16 На Утр. Єв. Мат. зач. 83. — На Сл. Б. Ап. зач. 247; Єв. Йоана зач. 41.								
20	7	Н	Цвітна. Георгія прп.	Воскресення	4.38	6.41	7.56	5.31
21	8	П	Іродіона і тов. ап.	Світлий Понед.	4.36	6.42	9.14	6. 8
22	9	В	Євпсихія мч.	Сотера і Кая	4.34	6.44	10.28	6.50
23	10	С	Терентія і тов. мч.	Войтіха	4.32	6.46	11.33	7.40
24	11	Ч	В. Четв. Антипа свмч.	Фіделіса	4.30	6.48		8.37
25	12	П	В. Пятн. Василія ісп.	Марка Єванг.	4.28	6.49	12.29	9.40
26	13	С	В. Суб. Артем. свщмч.	Клита і Маркел.	4.26	6.51	1. 1	10.57
17 На Сл. Б. Ап. зач. 1; Єв. Йоана зач. 1. — На Веч. Єв. Йоана зач. 65.								
27	14	Н	Воскресення Христ.	Провідна. Зити	4.24	6.52	1.53	11.55
28	15	П	Світлий Понеділок	Павла від Хр.	4.22	6.54	2.25	12. 3
29	16	В	Світлий Второк	Петра з Вер.	4.20	6.55	2.53	2.10
30	17	С	Симеона і Акакія прп.	Катарини Сієн.	4.19	6.57	3.18	3.15

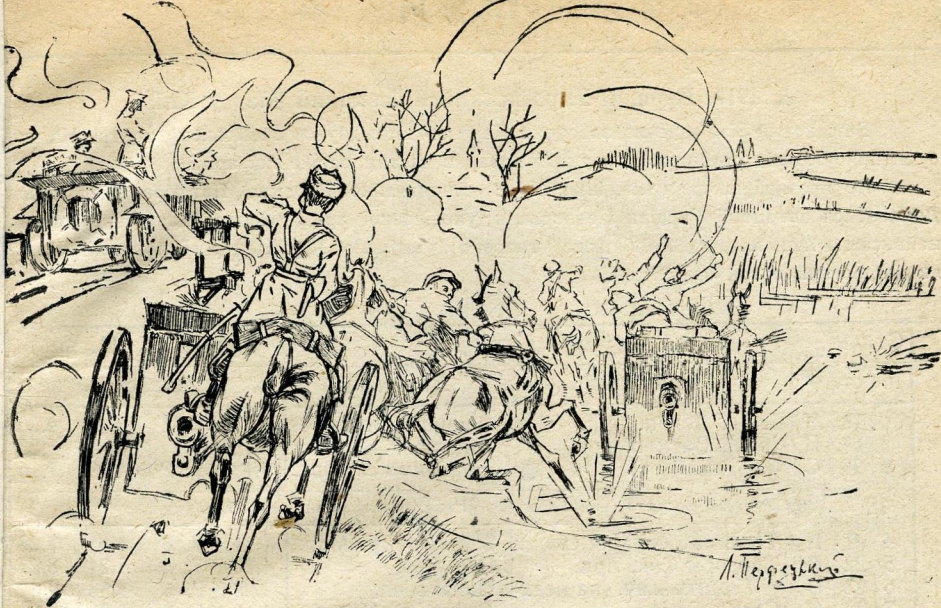
Зміни місяця:

- ☉ Нів дня 4. о год. 6.57
- ☾ Перша чверть дня 12 о год. 10.52
- ☽ Повня дня 19. о год. 6.51
- ☾ Остання чв. дня 26. о год. 6.47 веч.

Здогади 100 - літнього календаря:

З початку місяця студено, відтак гарно і тепло, — вітри і бурі, під кінець зимно і хмарно.

В цвітні прибуває дня о 1. год. 36 минут.

Полковник Генеральної Булави Альфред Шаманек по чортківській
побіді переправляє артилерію через Стрипу.

Хто з нас не пам'ять чортківської побіди і другої офензиві на Львів? Усюди радість, усюди захоплення. Військо по невдачах приходить до себе і з завзяттям кидається у бій, не зважаючи на недостачі — брак набоїв, виряду та нові підкріплення ворога. І не тільки військо, але й мирний народ. Села умаєно, люди веселі, будний день став Великоднем. Виходять на вулиці, ви-тають, плачуть з радості і бажають: щасливої дороги, ласки Божої, побіди!... А довкола ясне сонце! Радіють гори й доли, золоте колося клониться до ні- і шепче: Вітайте, вітайте, на рідній, а своїй землі!...

Зпід кінських копит знімається курява, як градові хмари. Йде артилерія, піхота, кіннота, йде й більшає, як той бурхливий потік після тучі. По дорозі прибувають нові сили. Зі сіл виходять нові сотні, нові куріні — хто тільки годе носить кріс, покидає рідну хату, отця, матір, жінку й дитину.

Скількиж то незатертих в пам'яті (ніколи незатертих!) ясних, великих хвиль, скільки героїств! І не лиш бригади, полки, куріні й сотні, але й штаби (генеральні булави) рвуться наперед, не зважаючи на небезпеку. Один порив один великий підйом: На ворога!...

В хвилі, коли частини перегруповувались по чортківським бою, а ворог відступав в сторону Бучача, головним гостинцем гнався самохід. Понад ним град куль і шум вітру. Приїздить на міст. Міст на Стрипі в огні. На березі батерії 7-ої і 3-ої Вригади.

Це полковник Генеральної Булави Альфред Шаманек! Бачить батерії, що спинились біля горючого мосту: — Вперед! — дає знак рукою. І батерії пускаються з берегу вплав. Самохід вганяється в місто. На вулиці трьох наших піхотинців — перша стежа...

Ворог панічно тікає.

«Слава!» «слава!» — лунає радісний привіт — слава нашій побідній Армії!...»

5. 1917. Перший Український Військовий З'їзд у Києві.

Військовий З'їзд помімо заборони Керенським відбувся в міському театрі. На ньому були присутні відпоручники всіх українізованих частин російської армії.

По президії входили між іншими: В. Винниченко і Семко Петлюра, З'їзд ухвалив: Домагатися автономії України і створення української армії, Центральну Раду призначено найвищою нац. владою. Крім цього утворено й вибрано Укр. Центр. Військовий Комітет як найвищий орган Укр. Армії.

Стиль	н.	ст.	Дні	С В Я Т А		Сонце		Місяць	
				Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	18	Ч	Івана Декап. прп.	Филипа і Якова	4.17	6.58	3.41	4.20	
2	19	П	Івана Ветхоп. прп.	Анатазія	4.15	7.	4.5	5.23	
3	20	С	Теодора прп.	Найдення св. Хр.	4.13	7.2	4.29	7.16	

18 На Утр. Єв. воскр. 1. — На Сл. Б. Ап. зач. 14; Єв. Йоана зач. 65.

4	21	Н	Томина. Януарія свцм.	2. п. Воскр. Мон.	4.11	7.3	4.55	7.28	
5	22	П	Теодора Сик. прп.	Пія V.	4.10	7.5	5.21	8.27	
6	23	В	† Георгія влч. (на нед.)	Івана в ол.	4.8	7.6	5.58	9.24	
7	24	С	Савви Стр. мч.	Опіки св. Йосифа	4.6	7.8	6.36	10.17	
8	25	Ч	† Марка ап.	Станіслава еп.	4.5	7.9	7.20	11.6	
9	26	П	Василія свцм.	Григорія Наз.	4.3	7.11	8.10	11.46	
10	27	С	Симеона свцм.	Ізидора	4.2	7.12	9.5		

19 Глас 2. На Утр. Єв. воскр. 3.—На Сл. Б. Ап. зач. 14 і 29; Єв. Марк. зач. 69 і Йоан зач. 52.

11	28	Н	Мирон. Ясона і Сос. прп.	3. п. Воскр. Фран.	4.	7.13	10.6	12.27	
12	29	П	9 Мч. в Кизиці	Панкратія	3.59	7.15	11.21	1.1	
13	30	В	† Якова ап.	Івана Мовчал.	3.57	7.16	12.19	1.32	
14	1	С	Май. Єремії пр.	Воніфатія	3.56	7.18	1.32	2.	
15	2	Ч	Атаназія Алекс. аеп.	Івана зі Саль	3.54	7.19	2.47	2.28	
16	3	П	† Теодозія Печ. прп.	Андрія Боб.	3.53	7.20	4.5	3.56	
17	4	С	Пелягії прпмч.	Пасхаліса	3.52	7.22	5.25	3.26	

20 Глас 3. На Утр. Єв. воскр. 4.— На Сл. Б. Ап. зач. 23; Єв. Йоана зач. 14.

18	5	Н	Розслабл. Ірини мч. ☉	4. п. Воскр. Венан.	3.50	7.23	6.46	4.	
19	6	П	Іова прв.	Келестина	3.49	7.24	8.5	4.39	
20	7	В	Явл. Чесн. Хреста	Вернадина	3.48	7.26	9.17	5.26	
21	8	С	† Івана Бог. (на нед.)	Тимотея	3.47	7.27	10.20	6.21	
22	9	Ч	† Пер. мощ. св. Николая	Юлії	3.45	7.28	11.12	7.24	
23	10	П	† Сімона Зил. ап.	Дезидерія	3.44	7.30	11.54	8.32	
24	11	С	Мокія свмч.	ПДМ. Заступ. вір.	3.43	7.31		9.41	

21 Глас 4. На Утр. Єв. воскр. 7.— На Сл. Б. Ап. зач. 28 і 68; Єв. Йоана зач. 12 і 61.

25	12	Н	Самар. Єпіф. і Гер. св.	5. п. Воскр. Григ.	3.42	7.32	12.29	10.52	
26	13	П	Глиkerії м. ☾	Филипа Нер.	3.41	7.33	12.58	12.1	
27	14	В	Ізидора мч.	Беди	3.40	7.35	1.24	1.7	
28	15	С	Пахомія прп.	Августина	3.39	7.36	1.48	2.12	
29	16	Ч	Теодора освящ. прп.	Вознесення Г.	3.38	7.37	2.11	3.16	
30	17	П	Андроніка і тов. ап.	Фелікса	3.37	7.38	2.35	3.19	
31	18	С	Теодота мч.	ПДМ. Посер. ласк	3.37	7.39	3.	3.20	

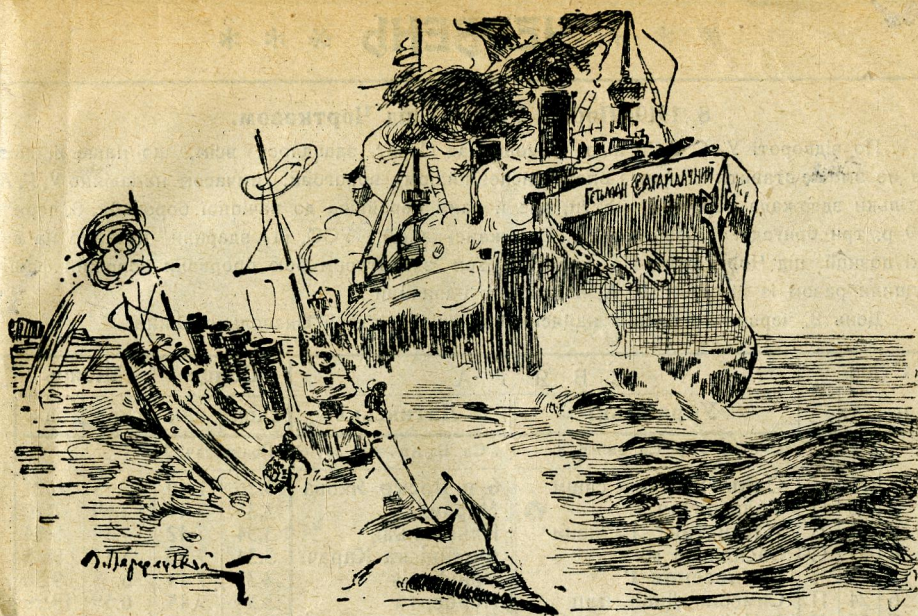
Зміни місяця:

- ☉ Нів дня 3. о год. 3.22.
- ☾ Перша чверть дня 12. о год. 8.20.
- ☀ Повня дня 18. о год. 11.10 веч.
- ☾ Остання чверть 26. о год. 4. 23

Здогади 100 - літнього календаря:

З початку мая холод і вітри, відтак гарно і тепло, вкінці студін, часами дощі.

В маю прибуває дня о 1. год. 15 минут.

Панцирник Української Чорноморської Фльоти до останньої хвили провадить бій з ворогами.

Були часи, коли молода Українська Держава своєю могутністю й багатством дивувала світ, а сусідам ставала сіллю в очі. Минали перші дні революції, втишувалась хуртовина. Наладнувались порядки, заводилась українська адміністрація, засновувались нові університети, а плодюча українська земля покривалась ланами золотої пшениці. Було багатство і достаток. Наживались, голодні Німці та Австрійці і очам своїм не вірили. Та ці багатства нашої землі, заманювали до себе цілі хмари ненаситної саранчі, що заливала все то новими філіями нещасну Україну. Пішли одні, приходили другі гості... І так все, а все, а найбільше добрі сусіди. Одиноким забором проти влізливості ворогів, могла бути тільки своя, сильна й необхідна армія. І були щасливі завязки і були ясні та піднесли менти днів слави молодій Армії. Та було й багато важких гірких переживань зневіри у власні сили. — Коли нпр. під Крутами гине в обороні столиці молодий цвіт народу — студенти, здеморалізовані вояки лущать на вулицях Києва насіння...

Історія помстилася: як собі постелиш, так і виспишся! Тепер жаліють за гріхи найбільше ці, що завинили. І якби воно не було, кожному відомо, що нас перемогла не тільки наша недбайливість і глупота, але й ворожа, чужа сила. Тому слід згадати тих героїв, що до останньої хвили боролись і до смерті не уступали з поля бою. На їх прикладі нехай росте й виховується нове покоління.

Коли Українські Війська відступали в боях, крок за кроком з рідної землі, до Одеси підїжджала антантська фльота. Не на підмогу нам, а на те, щоб загарбати майно.

У пристані стояли два українські бойові панцирники з Чорноморської Фльоти що обороняли берегів. Коли надїхала ворожа ескадра і зажадала здачі, вони отворили огонь і до останньої хвили вели двобій поки по цій героїській обороні не пішли на дно.

8. 1919. Періода У. Г. А. під Чортковом.

По відвороті У. Г. А. з під Львова над Серет здавалося всім, що наше військо вже не зможе ставити сильного опору численнішому ворогові. Тимчасом ненадібно У. Г. А. не тільки здержала ворожий наступ, але й сама перейшла до зачіпної боротьби. 8. червня 1919 р. три бригади: Львівська (7), Бережанська (3) і УСС. (1) вдарили нечаяно на ворожі позиції під Чортковом. По короткім, хоч завзятушім бою прорвали ворожий фронт і рушили разом із цілою У. Г. А. в глибину Галичини.

День 8. червня це один з найясніших днів у історії Визвольної Війни.

Стиль		Дні	С В Я Т А		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
22 Глас. 5. На Утр. Єв. воскр. 8. — На Сл. Б. Ап. зач. 38; Єв. Йоана зач. 34.								
1	19	Н	Слп. Патрікія свцм.	6. п. Воскр. Якова	3.36	7 40	3.28	6.21
2	20	П	Талалей мч	Маркела	3.35	7 41	3.59	7.10
3	21	В	† Констант і Олени	Кльотильди	3.34	7.42	4.35	8.14
4	22	С	Василиска мч.	Франціска Карач.	3.34	7.43	5.17	9. 5
5	23	Ч	Вознесенне Г.	Воніфатія	3.33	7.44	6. 5	9.50
6	24	П	Симеона Дивн. прп.	Норберта	3.33	7.45	6.58	10.29
7	25	С	† Найд. Гол. Івана Хр.	Роберта	3.32	7.46	7.58	11. 4
23 Глас. 6. На Утр. Єв. воскр. 10. — На Сл. Б. Ап. зач. 44; Єв. Йоана зач. 56.								
8	26	Н	Св. Отців. Карпа ап.	Сош св. Духа	3.32	7.46	9.	11.36
9	27	П	Терапонта свцмч.	Свят. Понед. Фел.	3.31	7.47	10. 6	
10	28	В	Никити прп.	Маргарети	3.31	7.48	11.1	12. 4
11	29	С	Теодозії мч.	Варнави	3.31	7.49	12.27	12.31
12	30	Ч	Ісаакія прч.	Івана Фак.	3.30	7.50	1.41	12.57
13	31	П	Єрмея мч	Антонія Пад.	3.30	7.50	2.57	1.22
14	1	С	Червень. Юст. і тов. мч.	Василія Вел.	3.30	7.50	4.16	1.55
24 На Утр. Єв. воскр. 9. — На Сл. Б. Ап. зач. 3; Єв. Йоана зач. 27.								
15	2	Н	Сош. св. Духа	1. п. Сош. Пр. Тр.	3.30	7.51	5.36	2.30
16	3	П	Пресв. Тройці	Івана Реджіса	3.30	7.51	6.52	3.12
17	4	В	Митрофана свцмч.	Адольфа	3.30	7.52	8. 1	4. 2
18	5	С	Доротея свцмч.	Єфрема	3.30	7.52	9.	5. 2
19	6	Ч	Висаріона і Іларіон. прп.	Боже Тіло	3.30	7.52	9.49	6.10
20	7	П	Теодота свцмч.	Сільверія	3.30	7.53	10.28	7.22
21	8	С	Теодора Страт. вмч.	Альойзія Гонз.	3.30	7.53	11. 1	8.35
25 Глас. 8. На Утр. Єв. воскр. 1. — На Сл. Б. Ап. зач. 330; Єв. Мат. зач. 38.								
22	9	Н	1. п. Сош. Всіх Свят.	2. п. Сош. Павліни	3.30	7.53	11.29	9.46
23	10	П	Тимотея свцмч.	Горпини	3.31	7.53	11.54	10.55
24	11	В	† Вартол. і Варн. ап.	Різдво св. Ів. Хр.	3.31	7.53		12. 2
25	12	С	Онуфрія Вел. прп.	Вільгельма	3.31	7.54	12.17	1. 7
26	13	Ч	Пресв. Євхарис. (на нед.)	Івана і Павла	3.32	7.53	12.41	2.10
27	14	П	Єлисея пр	Пресв. Серця Іс.	3.32	7.53	1. 5	3.12
28	15	С	Амоса пр. і Єрон. прп.	Іриня	3.33	7.53	1.32	4.13
26 (Глас. 1). На Утр. Єв. Йоана зач. 24. — На Сл. Б. Ап. зач. 149; Єв. Йоана зач. 22.								
29	16	Н	2. п. Сош. Тихона еп.	3. п. Сош. П. і Пав.	3. 3	7.53	2. 2	5.13
30	17	П	Мануїла і тов. мч.	Память св. Павла	3.34	7.53	2.35	6. 9

Зміни місяця:

- ⊙ Нів дня 2. о год. 2.14 попол.
- ☾ Перша чверть дня 10. о г. 1.17.
- ☽ Повня дня 17. о год. 4.21.
- ☾ Ост чверть дня 24. о год. 1.56.

До 20. червня прибуває дня о 19 мін., а по 20-ім убуває дня на 5 мін.

Здогади 100-літнього календаря:

З початком місяця гарно, потім дощ, нестійно і холодно, відтак дуже тепло, а вкінці дощ.

Кінна стежа 1. кінного С. С. п. добуває перехід через Случ і за-
нимає міст під Чарторією.

Це були перші дні загальної офензиви на Київ. Широким фронтом наступали обидві Армії Галицька та Придніпрянська.

Найбільше утруднена була погоня на півночі, де оперували СС-и.

Коли передні частини С. С-ів наближались до річки Случ, кінні стежі донесли, що ворог готується до оборони переходів і що міст під Чарторією сильно обсаджений.

Щоби не прийшло до довшої задержки, або вразі опізнення, щоб ворог не знищив єдиного спосібного до переходу мосту на Случі, команда рішається кинути в обхід кінноту. Вона має переправитись та вдарити з заду на ворога.

Першому кінному полкові С. С. доручено виконати це завдання.

По одержанню наказу полк рушив вперед, а на стежу вислав одну чету в силі 25 шабель, щоби повела розвідку в північно східнім напрямку, та вишуквала пригожий для переправи брід, закритий перед оком ворога.

Чета рушила з місця чвалом до Случа, та замість броду, був там звичайний міст, а його боронила сильна ворожа обсада.

Затріскотіли скоростріли і посипались шрапнелі, коли цей невеличкий відділ кінноти, вігнався ненадійно на саму обсаду.

Завернути не було куди. Сяк чи так ворожі скоростріли викосилиб усіх до ноги, бо мали ціль і достріл, як на долоні...

— Шаблі до рук! — гукнув на своїх хорунжий командант чети. — Вперед!! — і кинувся на ворожу заставу.

— Слава-а-а! — загреміло і блиснули шаблі, як лискавки.

Знявся копіт і шум і тріск і зойки. Хто може, спасається і кидається у воду.

Ще лиш хвилинка, мала хвилина і по всьому: остає купа трупів

Перегналися... Вже на другому боці. Ворог в щент розбитий. Обсада знищена.

А по мості перейде всякий: піхота, кіннота, а навіть артилерія.

16. 1919. Перехід за Збруч.

Той день хоч сумний для укр. народу мав величезне значіння для поширення ідеї Соборності України. Бо зараз за Збручем Галицька і Наддніпрянська Армія станули рука в руку проти північного ворога — Москалів. Братерство оружя зєднало два племена укр. народу так сильно, що вже тепер нема по всій нашій землі чоловіка, який не знавби, що і в Карпатах і на Кубані, на Полісся і на Чорноморю живе один і той сам народ.

Стиль		Дні	С В Я Т А		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	18	В	Леонтія мч.	<i>Прес. Крови ГНІХ.</i>	3.34	7.53	3.15	7. 1
2	19	С	† Юди ап.	<i>Посіц. ПДМ.</i>	3.35	7.52	4. 1	7.49
3	20	Ч	Методія свщм.	Анатолія	3.36	7.52	4.53	8.31
4	21	П	<i>Пресв. Серця Іс. (на нед.)</i>	Теодора	3.36	7.52	5.51	9. 8
5	22	С	† Состр. Пр. Бог.	Антонія	3.37	7.51	6.53	9.40

27 (Глас 2). На Утр. Єв. Йоана зач. 36. — На Сл. Б. Ап. зач. 306; Єв. Йоана зач. 9 і 10.

6	23	Н	3. п. Сош. Агрипіни	4. п. Сош. Лукії	3.38	7.51	7.58	10. 9
7	24	П	Різдво св. Івана Хрест.	Кирила і Методія	3.39	7.50	9. 5	10.35
8	25	В	Февронії мч.	Єлисавети	3.40	7.49	10.15	11. 2
9	26	С	Давида Сел. прп.	Вероніки	3.41	7.49	11.26	11.28
10	27	Ч	Самсона прп.	7 братів мч.	3.42	7.48	12.40	11.56
11	28	П	Пер. мощ. Кира і Ів.	Пія І.	3.43	7.47	1.55	
12	29	С	Петра і Павла	Івана Ігвальб.	3.44	7.47	3.11	12.27

28 Глас 3. На Утр. Єв. воскр. 4. — На Сл. Б. Ап. зач. 93 і 131; Єв. Мат. зач. 25 і Марк. зач. 12.

13	30	Н	4. п. Сош. † Соб. 12. ап.	5. п. Сош. Анакл.	3.45	7.46	4.27	1. 4
14	1	П	<i>Липень.</i> Косми і Дамяна	Бонавентури	3.46	7.45	5.39	1.48
15	2	В	† Пол. Ризи ПБог.	Генриха	3.47	7.44	6.43	2.43
16	3	С	Якита мч.	<i>МБ. з гори Карм.</i>	3.48	7.43	7.37	3.46
17	4	Ч	Андрія Крит.	Алексія	3.49	7.42	8.22	4.57
18	5	П	† Кирила і Методія	Симеона з Липн.	3.50	7.41	8.59	6.11
19	6	С	† Анатазія Атон. прп.	Вінкентія з П.	3.51	7.40	9.29	7.24

29 Глас 4. На Утр. Єв. воскр. 5. — На Сл. Б. Ап. зач. 103; Єв. Мат. зач. 28.

20	7	Н	5. п. Сош. Томи і А. прп.	6. п. Сош. Єронім.	3.53	7.39	9.56	8.36
21	8	П	Прокопія втч.	Пракседи	3.54	7.38	10.21	9.46
22	9	В	Панкратія свщм.	Марії Магд.	3.55	7.37	10.45	11.54
23	10	С	† Антонія Печер. прп.	Аполінарія	3.56	7.35	11. 9	11.58
24	11	Ч	Євфимії мч. і Ольги	Кунегунди	3.58	7.34	11.35	1. 2
25	12	П	Прокла і Іларія мч.	Якова	3.59	7.33		2. 4
26	13	С	Соб. Арх. Гавриїла	Анни	4.	7.32	12. 3	3. 4

30 Глас 5. На Утр. Єв. воскр. 6. — На Сл. Б. Ап. зач. 110; Єв. Мат. зач. 29.

27	14	Н	6. п. Сош. Акили ап.	7. п. Сош. Рудоль.	4. 2	7.30	12.36	4. 1
28	15	П	† Володимира укр. кн.	Віктора	4. 3	7.29	1.13	4.55
29	16	В	Атиногена і тов. свщмч.	Марти	4. 4	7.27	1.57	5.45
30	17	С	Маріни втч.	Руфіна	4. 6	7.26	2.46	6.29
31	18	Ч	Якита і Еміліяна мч.	Ігнатія Л.	4. 7	7.24	3.43	7. 9

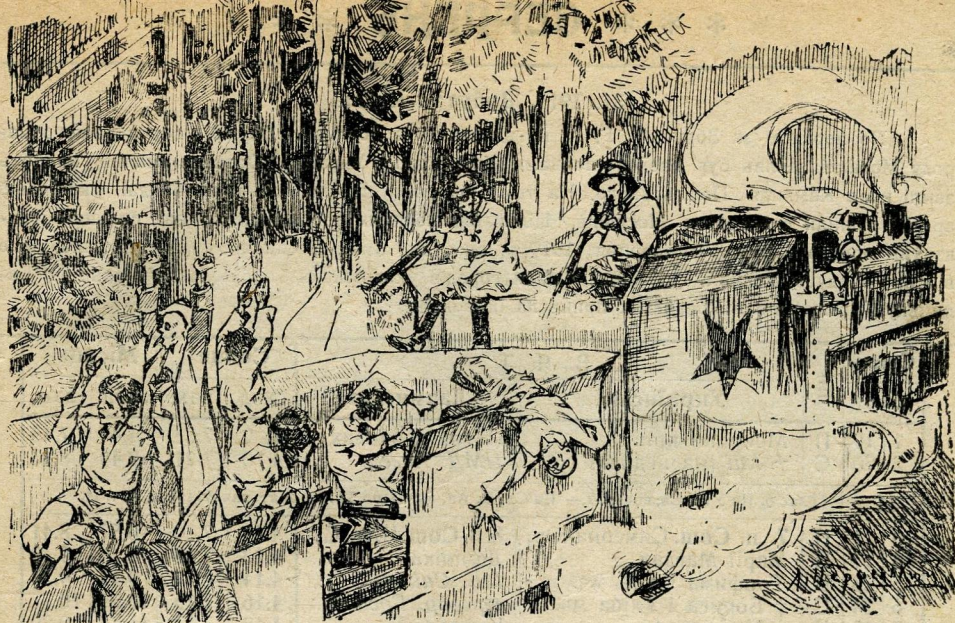
Зміни місяця:

- ☉ Нів дня 2. о год. 5.15.
- ☾ Перша чверть дня 9. о год. 9.26 в.
- ☉ Повня дня 16. о год. 11.29.
- ☾ Ост. чв. дня 23. о год. 4.16 попол.
- ☉ Нів дня 31. о год. 7.22 веч.

Здогади 100 - літнього календаря:

Початок липня хмарний, від 7. до 18. погода і спека, відтак дощі і тучі, кінець погідний і теплий.

В липни убуває дня о 27 минут.

Розвідка п'ятох стрільців добуває ворожий панцирник, двайцять п'ять полонених, шість скорострілів і дві гармати.

В часі відвороту Придніпрянської Армії весною 1919 р., головного шляху Київ-Сарни обороняли відділи київських Січових Стрільців. Один з тих відділів дістав наказ обсадити причілок залізничного моста і держати його так довго, поки не виясниться ситуація, бо сподівана була контрфорсена.

Ворог був ще далеко. Відділ установився під лісом біля моста та вислав розвідку в силі п'ятох людей. Розвідка перейшла спішно ліс і спинилась на самім краю, де починався склін гори.

Не минуло кілька хвилин, аж нараз почули вони, невиразний стукіт по шишах. Якийсь притишений, відривний шепіт понісся гомоном у лісі і затрусив гильками. Чимраз виразніше... Можна докладно пізнати, що це потяг: Большевицький броневик!! Що діяти? бігти до своїх, стріляти?!

— Хлопці! — каже десятник, командант розвідки — Як тільки потяг звільнить бігу, я вискочу на машину, а ви на останній віз! Не дайте нікому рушитися, держіть під обстрілом кожного, хто вихилить голову!

Стрільці вмиг скочили до рова і причаїлись... Потяг задихався і засопів важко під горою. З самого переду площадка. За нею машина.

Нараз стріл!... Один, другий, третій... То стрільці вже вискочили на останній вагон. Потяг починає розганятися. Не завертає, а їде в сторону Сарнів. Це десятник підганяє револьвером...

З останнього воза стріляють стрільці. Хто вихилить голову, паде стрімголов.

Починає стукотіти скоростріл... Большевики вже зорієнтувались!...

Та тут і міст... Машина звільнює бігу і стає. З ліса гурмою висипуються стрільці і обсакують броневик: — Руки в гору!!! — Здаються. Із беззбройних замикають до одного воза.

Панцирник під охороною тих самих п'ятох стрільців рушає далі. На ньому двацять п'ять полонених, шість скорострілів і дві гармати.

Львівська бібліотека
АН УРСР
38.572

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 20823

31. 1919. Добуття Київa.

По переході за Збруч, У. Г. А. не вдавалася в розпуку. Другий ворог нашого народу Москалі залляв був своїми полками цілу Велику Україну. Остався малий кляпоть землі коло Камянця Подільського. На тому кляптику подали собі руки обидві українські армії і рушили спільно на Москалів. Цілий ряд великих побід віднесли над сильним і завзятим ворогом. Вкінці 31. серпня 1919 р. здобули Київ. Столиця України витала рідне військо з одушевленням. Побачила »Мати городів українських« побіч Наддніпрянців і Галицьку Армію, що на багнетах принесла їй волю.

Стиль		Дні	С В Я Т А		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	19	П	Мокрини прп.	Петра в оковах	4. 9	7.23	4.44	7.43
2	20	С	† Лії (на неділю)	ІМД. Ангел.	4 10	7.21	5.49	8.13

31 Глас 6. На Утр. Єв. воскр. 7.— На Сл. Б. Ап. зач. 116 і 57; Єв. Мат. зач. 33 і Лук. зач. 14.

3	21	Н	7. п. Сош. Симеона Юр.	8. п. Сош. Н. св. Ст.	4.11	7.20	6.57	8.41
4	22	П	Марії Магдал.	Домініка	4.13	7.18	8. 6	9. 9
5	23	В	Трофима і тов. мч.	МБ. Сніжн.	4.14	7.17	9.17	9.33
6	24	С	† Бориса і Гліба мч.	Преобр. Господ.	4.16	7.15	10.29	10.
7	25	Ч	† Усп. св. Анни	Каєтана	4.17	7.13	11.43	10.29
8	26	П	Єрмолая і тов. мч.	Киріяка	4.19	7.11	12.57	11. 3
9	27	С	† Панталеїмона	Романа	4.20	7.10	2.11	11.43

32 Глас 7. На Утр. Єв. воскр. 8. — На Сл. Б. Ап. зач. 124; Єв. Мат. зач. 58.

10	28	Н	8. п. Сош. Прох. і и. ап.	9. п. Сош. Лаврен.	4.22	7. 8	3.22	
11	29	П	Калініка мч.	Сусанни	4.23	7. 6	4.28	12.31
12	30	В	Сили і и. ап.	Кляри	4.25	7. 4	5.25	1.29
13	31	С	Євдокима прв.	Іполіта	4.26	7. 2	6.13	2.35
14	1	Ч	Серпень. † Пох. Ч. Хр.	Євсевія	4.27	7.	6.53	3.46
15	2	П	Пер. мощ. св. Стефана	Успенне Пр. Б.	4.29	6.58	7.27	5.
16	3	С	Ісаакія, Далмата і Фавс.	Йоакима	4.30	6.57	7.50	6.14

33 Глас 8. На Утр. Єв. воскр. 9. — На Сл. Б. Ап. зач. 128; Єв. Мат. зач. 59.

17	4	Н	9. п. Сош. 7. Отр. мч.	10. п. Сош. Лібер.	4.32	6.55	8.22	7.26
18	5	П	Євсигнія мч.	Єлени	4.33	6.53	8.47	8.35
19	6	В	Преображ. ГНІХ.	Людвика	4.35	6.51	9.11	9.42
20	7	С	Дометія і Пассіва мч.	Вернарда	4.36	6.49	9.37	10.48
21	8	Ч	Єміліяна еп.	Іванни Шант.	4.38	6.47	10. 4	11.51
22	9	П	† Маттія ап.	Тимотея і тов.	4.39	6.45	10.35	12.52
23	10	С	Лаврентія мч.	Филипа Бен.	4.41	6.43	11.10	1.51

34 Глас 1. На Утр. Єв. воскр. 10. — На Сл. Б. Ап. зач. 131; Єв. Мат. зач. 72.

24	11	Н	10. п. Сош. Євпла мч.	11. п. Сош. Варт.	4.42	6.41	11.51	2.47
25	12	П	Фотія і Анікити мч.	Людвика	4.44	6.39		3.33
26	13	В	Максима ісп.	МБ. Ченст.	4.45	6.37	12.39	4.25
27	14	С	Міхея пр.	Йосифа Кал.	4.47	6.35	1.32	5. 6
28	15	Ч	Успенне Пр. Б.	Августина	4.48	6.33	2.32	5.42
29	16	П	Пер. нерук. О. ГНІХ.	Ус. Гол. св. Ів. Хр.	4.50	6.31	3.36	6.14
30	17	С	Мирона мч.	Рожі Лім.	4.51	6.28	4.44	6.43

35 Глас 2. На Утр. Єв. воскр. 11. — На Сл. Б. Ап. зач. 141; Єв. Мат. зач. 77.

31	18	Н	11. п. Сош. Флор. і Л'мч	12. п. Сош. Райм.	4.53	6.27	4.44	7.11
----	----	---	--------------------------	-------------------	------	------	------	------

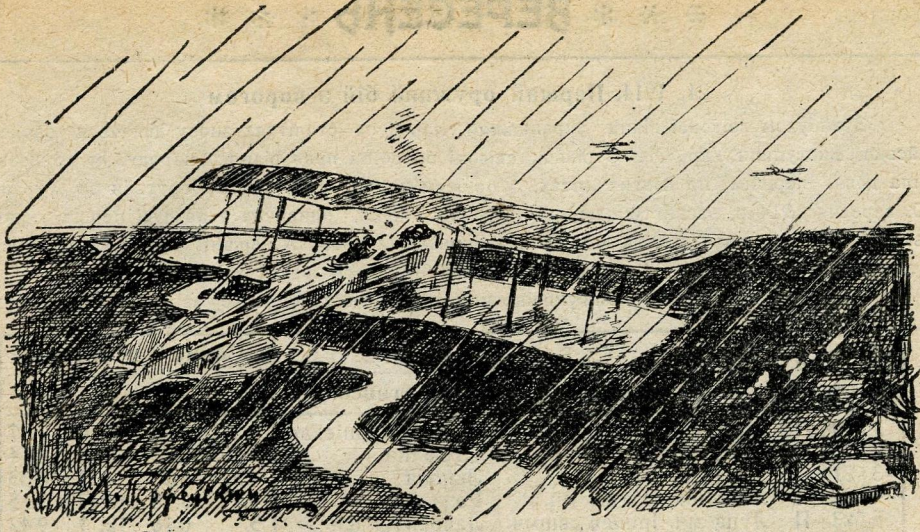
Зміна місяця:

- ☾ Перша чверть дня 8. о год. 3.21.
- ☾ Повня дня 14. о год. 7.59 веч.
- ☾ Остання чв. дня 22. о год. 8.50.
- ☾ Нів дня 30. о год. 8.17.

Здогади 100-літнього календаря:

На початку серпня гарно і тепло, відтак хмарно і дощі, опісля тучі і зливи, від 20. до 25. гарно і тепло, при кінці дощі і тучі.

В серпні убуває дня о 1 год. 33 мин.

Летун-зорєць чет. Ів. Соколовський і водир бул. Василь Джура ратуються з розбитого літака і приносять важні вісти до своєї команди.

Начальна Команда мала вістку, що большевики скупчують більші сили в околиці Жмеринки, щоби звідтіля виконати протинаступ. Треба було докладно перевірити вістку і розвідати куди ворог спрямовує підкріплення.

Виконати це наказано летунові чет. Соколовському і водиреві бул. Джурі. Стежний літак піднісся у синяву небес і спрямувався до Жмеринки. Загаркотіли ворожі гармати, засвітили довкруги літака шрапнелеві кульки. Та літак не зважав на це.

Не звернули уваги наші летуни й на те, що зі заходу виплила темна хмара і зближалася скоро на схід. Їх увагу забрали ворожі відділи, що мов вужі розлізалися на боки зі стації Жмеринка.

Большевики знали, який небезпечний гість колує над ними і старились усякими способами позбутися його. Не помагала артилерія, то вони вислали три боеві літаки, щоб ті покінчили справу.

Наш летун піднявся в гору і не покидав своєї роботи.

Але положення ставало чимраз то грізнійше.

На лихо один ворожий літак підіхав ближше і дав низку стрілів зі скоростріла. Кулі поцілили апарат і мотор перестав працювати.

Літак став опадати. Водир старався як мога-поволі опадати, щоби тим способом долетіти як найдалі на захід.

Та нараз посипався на них грубий і густий град, а вітер як перцем шпурляв підбитим літаком.

Тоді летуни рішилися на остаточне. Спустилися стрімголов у низ і впали над берегом якогось потока. Хоч потовчені упадком не втрачють духа, вискакують з літака, розривають його динамітом, а самі чим скорше в ліс.

Ще того самого дня передираються на свій бік і передають звіт до Начальної Команди.

24. 1914. Перший оружний бій з ворогом.

З вибухом світової війни український народ по століттях знову діждався свого війська. Виступили Укр. Січ. Стрільці, свідомі оборонці прав рідного народу. Ім то дозволила доля, першим по довгих літах, з оружям в руці стати до боротьби за Україну. 10. вересня 1914 р. засвітилася перша українська куля, блиснула в воздуху перша українська шабля, полилася перша жовнірська українська кров. А першим воїном, що з крісом у руці згинув за Україну, був стрілець Василь Чехут, гімназист з Кадлубиськ.

10. вересня 1914 р. відновив український народ оружну боротьбу за свою самостійність.

Стиль		Дні	С В Я Т А		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	19	П	Андрея Стр. і тов. мч.	Егідія і Броніслав.	4.54	6.25	7. 6	7.37
2	20	В	Самуїла пр.	Стефана	4.56	6.22	8 19	8. 4
3	21	С	Тадея ап.	Зенона	4.57	6.20	9 33	8.33
4	22	Ч	Агатоніка і тов. мч.	Розалії	4.59	6.18	10.47	9. 5
5	23	П	Лупа мч. Іриней свщмч.	Лаврентія ісп.	5.	6.16	12. 1	9.42
6	24	С	Євтиха свщмч.	Захарії	5. 2	6.14	1.13	10.27
36 Глас 3. На Утр. Єв. воскр. 1.—На Сл. Б. Ап. зач. 158 і 33; Єв. Мат. зач. 79 і Марк. зач. 24.								
7	25	Н	12. п. Сош. Тита ап.	13. п. Сош. Реріні	5. 3	6.12	2.19	11.20
8	26	П	Адріана і Наталії мч.	Роздество ПДМ.	5. 5	6.10	3.18	
9	27	В	Пімена прп.	Петра Кляв.	5. 6	6. 7	4. 8	12.21
10	28	С	Мойсея і Августин. прп.	Николая з Тол.	5. 8	6. 5	4.50	1.29
11	29	Ч	† Ус. Ч. Г. св. Ів. Х. (нан.)	Прота і Якова	5. 9	6. 3	5.25	2.41
12	30	П	Александра і и. аеп.	Пресв. Ім. Б. М.	5.11	6. 1	5.55	3.53
13	31	С	† Пол. Ч. П. Пр. Б.	Филипа	5.12	5.59	6.22	5. 5
37 Глас 4. На Утр. Єв. воскр. 2.—На Сл. Б. Ап. зач. 282. і 257; Єв. Лук. зач. 13. і Мат. зач. 43.								
14	1	Н	Вересень. 13. п. Сош.	14. п. Сош. В. Ч. Х.	5.14	5.56	6.48	6.16
15	2	П	Маманта мч.	7 Стр. ПДМ.	5.15	5.54	7.13	7.25
16	3	В	Антима свщмч. Т. прп.	Корнилія і Кипр.	5.17	5.52	7.38	8.32
17	4	С	Вавили свщмч. Мойсея	Знам. св. Фран. Ас.	5.18	5.50	8. 4	9.37
18	5	Ч	Захарії і Єлиса. прв.	Йосифа з Куп.	5.20	5.48	8.34	10.40
19	6	П	Чудо Арх. Михаїла	Януарія	5.21	5.45	9. 8	11.40
20	7	С	Созонта мч.	Евстахія	5.23	5.43	9.46	12.37
38 Глас. 5. На Утр. Єв. Лук. зач. 4. — На Сл. Б. Ап. зач. 215 і 240; Єв. Йоан. зач. 9 і Лук. зач. 54.								
21	8	Н	14. п. Сош. Рож. П. Б.	15. п. Сош. Матея	5.24	5.41	10.30	1.30
22	9	П	Йоакима і Анни прв.	Томи з Віл.	5.26	5.39	11.20	2.16
23	10	В	Минодори і и. мч.	Теклі	5.27	5.37		3. 2
24	11	С	Теодори прп.	ПДМ. Вкупл.	5.29	5.34	12.17	3.40
25	12	Ч	Автонома свщмч.	Клеофаса	5.30	5.32	1.19	4.13
26	13	П	Обн. Храм. Корнилія С.	Кипріяна	5.32	5.30	2.25	4.43
27	14	С	Воздв. Ч. Хреста	Косми і Дамяна	5.33	5.28	3.35	5.11
39 Глас 6. На Утр. Єв. воскр. 4. — На Сл. Б. Ап. зач. 203; Єв. Марк. зач. 37.								
28	15	Н	15. п. Сош. Ник. вмч.	16. п. Сош. Вячес.	5.35	5.26	4.47	5.38
29	16	П	Євфимії вмч.	Михаїла Арх.	5.36	5.23	6. 1	6. 5
30	17	В	Софії і її дітий мч.	Єроніма	5.38	5.21	7.18	6.34

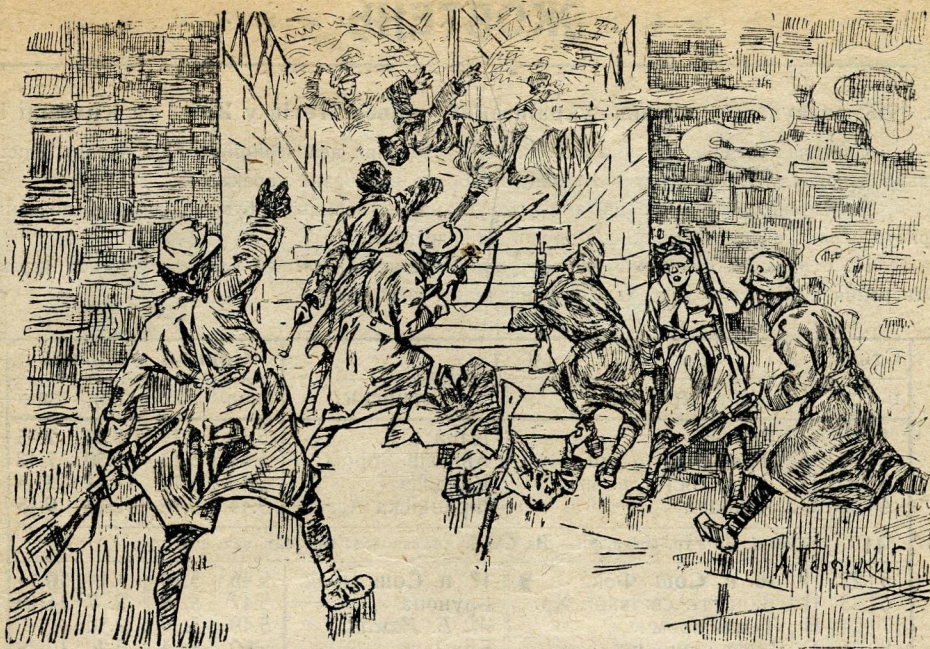
Зміни місяця:

- ☾ Перша чверть дня 6. о год. 8.25.
- ☾ Повня дня 13. о год. 6.40.
- ☾ Ост. чв. дня 21. о год. 3.25.
- ☾ Нів дня 28. о год. 7.56 веч.

Здогади 100-літнього календаря:

З початку тепло і гарно, відтак часті дощі, від 18. до 25. нестійно і вітри, опісля гарно і тепло, вкінці дощ.

У вересні убуває дня о 1. год. 39 мін.

Десятник Бочан, з 1. кур. УСС, добуває з кількома стрільцями головний тунель на дворці у Львові.

Ситуація здавалась безвихідною. Ворожі відділи посувались до осередка міста, де були головні наші установи. Втрачено також і Головний Дворець.

Нараз пішла радісна вістка, що надійшла підмога. Це був давно сподіваний курінь УСС і відділ скорострілів, що надіхали з бессарабського фронту. Курінь зараз розвинувся поодинокими сотнями до наступу.

Закипіли бої на вулицях міста. Крок за кроком, дім за домом, о кожний вилом, о кожне вікно пішла боротьба. Боротьба на життя й смерть, боротьба рукопаш.

Та найзавзятіший бій загорів біля Головного Двірця. Туди наступала одна з найкрасших сотень. Командант сотні поділив чети на поодинокі стежі. Одна стежа під командою десятника Бочана дістала наказ: очистити головний вхід і виперти ворога з тунелю та навязати злуку з тими відділами, що наступають горою на перон. Десятник Бочан зі своїми стрільцями пустився бігцем. З кожного закамарка чигала нечаяна смерть. Посипались кулі. Бряск розбитого скла, гук спадаючих відламків, і муру заглушували кожне слово.

— Гранати до рук! — Вперед! — крикнув на своїх дес. Бочан. Стрільці вдираються до середини. Цільні мети ручних гранатів спинюють нагальний вогонь ворожого скоростріла: За мною! — махнув рукою дес. Бочан. Ще кілька кроків... Рвуться гранати, чути зойки ранених...

— Слава!!! — гукнули стрільці і вхопили за кіси. Блиснули багнети! Гурма ворожої обсади, що боронила головного виходу, кинулась на втечу. Дес. Бочан оглянувся аж ва верху: Їх було всього трьох. На долі тунель засланий ворожими трупами. По сходах спливала кров... Бракувало і сімох стрільців, вони остали там на долі поміж вбитими...

Та наказ був виконаний, тунель добутий: Десятник Бочан з двома стрільцями стояв на пероні.

5. 1918. заснування перших українських університетів у Києві та Кам'янці П.

Святочне отворення університетів відбулося при величезному здвизі народу. Спеціально отворення університету в Кам'янці прибрало величавий характер.

Всі вулиці були вбрані цвітами й хоругвами. На зал, двірці був зроблений величезний тризуб з електричних лампок, що світив на ціле місто.

На отворенню були присутні: заступник гетьмана, делегація Галичан і багато других. Отворення відбулося в унів. авлі при співучасті двох хорів.

Стиль	н.	ст.	Дні	С В Я Т А		Сонце		Місяць	
				Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	18	С	Евменія прп.	Івана з Д.	5.39	5.19	8.34	7. 5	
2	19	Ч	Трофіма і и. мч.	Ангелів Хорон	5.41	5.17	9.50	7.42	
3	20	П	Евстафія і тов. мч.	Кандидів	5.43	5.15	11. 4	8. 5	
4	21	С	Кодрата	Франціска Ас.	5.44	5.12	12.13	9.15	

41 Глас 7. На Утр. воскр. 5. — На Сл. Б. Ап. зач. 181; Єв. Мат. зач. 105.

5	22	Н	16. п. Сош. Фоки	17. п. Сош. Плак.	5.46	5.10	1.14	10.14	
6	23	П	Зачатте св. Івана Хр.	Брунона	5.47	5. 8	2. 7	11.19	
7	24	В	Теклі првмч.	М. Б. Рожан.	5.49	5. 6	2.50		
8	25	С	Евфрозинії прп.	Бригіди	5.50	5. 4	3.26	12.28	
9	26	Ч	† Прест. Івана Б. (на н.)	Людвика	5.52	5. 2	3.57	1.39	
10	27	П	Калістрата і друж. мч.	Франціска Борг.	5.53	5.	4.24	2.50	
11	28	С	† Харитона прп.	Еміліяна	5.55	4.58	4.50	4.	

40 Глас 8. На Утр. Єв. воскр. 6. — На Сл. Б. Ап. зач. 182 і 73; Єв. Мат. зач. 62. і Йоан. зач. 61.

12	29	Н	17. п. Сош. Киріяка	18. п. Сош. Макс.	5.57	4.56	5.14	5. 9	
13	30	П	Григорія свщмч.	Едварда	5.58	4.53	5.38	6.17	
14	1	В	Жовтень. † Покр. П. Б.	Калікста	6.	4.51	6. 4	7.23	
15	2	С	Кипріяна свщмч.	Тереси	6. 1	4.49	6.32	8.27	
16	3	Ч	Діонизія свщмч.	Герада М.	6. 3	4.47	7. 4	9.29	
17	4	П	Єротей свщмч.	Марії Марг. Аляк.	6. 5	4.45	7.40	10.28	
18	5	С	Харитини мч.	Луки	6 6	4.43	8.22	11.23	

42 На Утр. Єв. Лук. зач. 4. — На Сл. Б. Ап. зач. 188 і 320; Єв. Лук. зач. 17 і 54.

19	6	Н	18. п. Сош. † Томи ап.	19. п. Сош. Петр.	6 8	4.41	9.10	12.13	
20	7	П	Сергія і Вакха мч.	Івана Кант.	6. 9	4.39	10. 3	12.58	
21	8	В	Пелягії прп.	Урсулі	6.11	4.37	11. 2	1.37	
22	9	С	† Якова ап.	Кордулі	6.13	4.36		2.12	
23	10	Ч	Євлампа і Євламπίї. мч.	Серванда	6.14	4.34	12. 7	2.43	
24	11	П	Филипа ап.	Рафаїла Арх.	6.16	4.32	1.13	3.11	
25	12	С	Прова, Тараха і Андр.	Криспіна	6.18	4.30	2.23	3.37	

43 Глас 2. На Утр. Єв. воскр. 8. — На Сл. Б. Ап. зач. 194 і 334; Єв. Лук. зач. 26. і Йоан. зач. 56.

26	13	Н	19. п. Сош. Карпа і П.	20. п. Сош. Євар.	6.19	4.28	3.38	4. 4	
27	14	П	Назарія і и. мч.	Флорентія	6.21	4.26	4.53	4.32	
28	15	В	Євтимія прп.	Симеона і Тад. ап.	6.23	4.24	6.11	5. 2	
29	16	С	Лонгіна мч.	Наркіса	6.24	4.23	7.30	5.37	
30	17	Ч	Озії пр.	Альфенса Родр.	6.26	4.21	8.48	6.18	
31	18	П	† Луки ап.	Вольфганга	6.28	4.19	10. 2	7. 7	

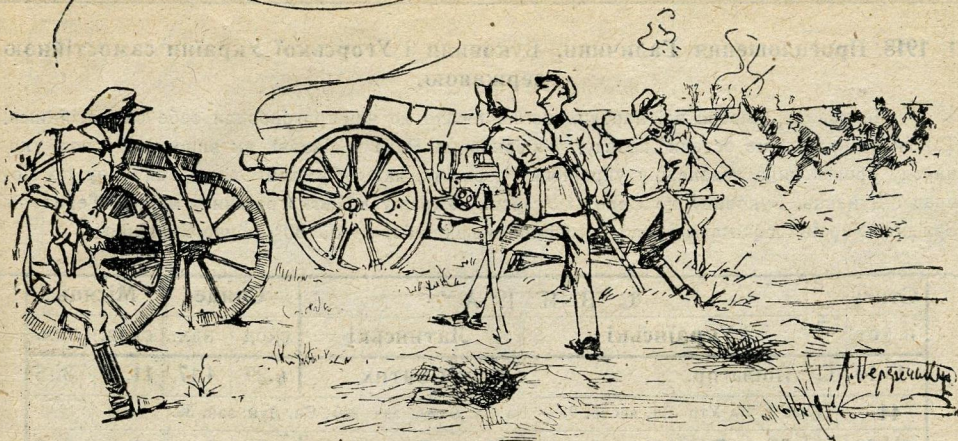
Зміни місяця:

- ☾ Перша чв. дня 5. о год. 2.10 попол.
- ☾ Повня дня 12. о год. 8.01 веч.
- ☾ Ост. чв. дня 20. о год. 10.34 веч.
- ☾ Нів дня 28. о год. 6.37.

Здогади 100 - літнього календаря:

З початку гарно і тепло, відтак хмарно, часами дрібний дощ, опісля сильні вітри й сніг, від 21. до 27. дощ із снігом, дня 30. хмарно і студено.

В жовтні убуває дня о 1. год. 44. мин.

Сотник артилерії Зубрицький рішає битву під Плотичею в нашу користь

По проломанню ворожого фронту під Чортковом наша Армія йшла на цілій лінії нестримно вперед.

Під селом Плотичею 3 бригада (бережанська) пішла до наступу. Але в цьому місці ворог був дуже сильний. Він не то відбив наступ але ще й сам рушив до протинаступу. Бригада завзято боронилася, але велика чисельна перевага взяла верх. Бригада стала відступати. Не обійшлося тоді без кровавих утрат. А вже найбільше доскулювала нашим одна ворожа батарея, що виїхала наперед і була впрост на відступаючих.

Тоді сотник Зубрицький рішився на подиву гідне діло: Дав наказ своїй батареї їхати чвалом у напрямі ворога.

Виїхали на отверте поле.

«Чвалом вперед!» впала голосна команда.

Батерія вихром пронеслась повз відступаючі розстрільні бригади.

Побачив ворог наших смільчаків і сипнув на них вогнем.

Кулі з дзвенькотом сипались довкола як горох. В першій пушці упав підручний кінь, у другій злетів поранений погонич. Але це не стримало батареї, коня вмить відрізано і дальше вперед.

Перед самим носом ворога обернено гармати.

З усіх чотирох пушок отворив сот. Зубрицький убійчий вогонь.

Засипав гранатами ворожу батарею і примусив її до мовчанки.

Потім перейшов на піхоту. Кожний стріл з такої близької віддалі був повним поцілом. В ворожих окопах переверталось все до гори корінем.

Відважний вчинок сот. Зубрицького підбадьорив відступаючу бригаду.

Бригада нето що відібрала втрачені позиції, але й заняла ворожі. Ця перемога мала величезне значіння для цілого фронту, бо давала Армії змогу рушити вперед без небезпеки окрилення.

1. 1918. Проголошення Галичини, Буковини і Угорської України самостійною державою.

По розпаді Австрії всі народи, що належали до неї проголосили себе самостійними. Також і Українці не остали позаду. Національна Рада у Львові, як виконавець волі укр. народу проголосила незалежну українську державу, яка обіймала Східну Галичину по Поппрад і Дунаєць, Буковину по Серет і Угорську Україну в її етнографічних межах. Територія Західної України обіймала около 8 мільонів мешканців, у якій 80% було Українців.

Стиль		Дні	С В Я Т А		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	19	С	Йоїла пр.	Всіх Святих	6.29	4.17	11. 9	8. 5
44 Глас 3. На Утр. Єв. воскр. 9. — На Сл. Б. Ап. зач. 200; Єв. Лук. зач. 30.								
2	20	Н	20. п. Сош. Артемія вч.	21. п. Сош.	6.31	4.16	12. 5	9. 9
3	21	П	Іляріона вч.	День задушний	6.33	4.14	12.52	10.18
4	22	В	Аверкія еп.	Кароля Бор.	6.34	4.12	1.30	11.29
5	23	С	Якова ап.	Захарія і Єлисау.	6.36	4.11	2. 2	
6	24	Ч	Аретія і тов. мч.	Леонарда	6.38	4. 9	2.30	12.40
7	25	П	Маркіяна і Мартир. мч.	Енгельберта	6.39	4. 8	2.55	1.50
8	26	С	Димитрія вч.	Готфрида	6.41	4. 6	3.18	2.58
45 Глас 4. На Утр. Єв. воскр. 10. — На Сл. Б. Ап. зач. 203; Єв. Лук. зач. 35.								
9	27	Н	21. п. Сош. Нестора	22. п. Сош. Теод.	6.43	4. 5	3.42	4. 5
10	28	П	Терентія і Неонілі мч.	Андрія Авел.	6.44	4. 3	4. 7	5.11
11	29	В	Анастасії мч.	Мартина еп.	6.46	4. 2	4.34	6.16
12	30	С	Зиновія і Зиновії мч.	Мартина пп.	6.48	4. 1	5. 3	7.19
13	31	Ч	Стахія і и. ап.	Станислава Кос.	6.49	3.59	5.38	8.20
14	1	П	Подолист. Косми і Д.	Іосафата свщмч.	6.51	3.58	6.17	9.17
15	2	С	Акиндіна і тов. мч.	Гертруди	6.53	3.56	7. 2	10. 9
46 На Утр. Єв. воскр. 11. — На Сл. Б. Ап. зач. 215; Єв. Лук. зач. 83.								
16	3	Н	22. п. Сош. Акепсіми	23. п. Сош. Едмун.	6.54	3.55	7.53	10.50
17	4	П	Іоанікія прп.	МБ. Остробр.	6.56	3.54	8.50	11.37
18	5	В	Галактіона мч.	Романа	6.57	3.53	9.51	12.12
19	6	С	Павла св.	Єлисавети кор.	6.59	3.52	10.55	12.44
20	7	Ч	Єрона і тов. мч.	Фелікса	7. 1	3.51		1.12
21	8	П	Соб. св. Михайла Арх.	Введ. в Хр. ПДМ.	7. 2	3.49	12. 2	1.38
22	9	С	Онисифора і Порфір.	Кекилії	7. 4	3.48	1.12	2. 4
47 Глас 6. На Утр. Єв. воскр. 1. — На Сл. Б. Ап. зач. 220; Єв. Лук. зач. 38.								
23	10	Н	23. п. Сош. Ераста	24. п. Сош. Клим.	7. 5	3.47	2.25	2.30
24	11	П	Мини, Віктора і и. мч.	Івана від Хр.	7. 7	3.47	3.41	2.58
25	12	В	† Іосаф. свщмч. (на н.)	Катарини	7. 8	3.46	5. 1	3.20
26	13	С	† Івана Золот. св.	Леонарда з П. М.	7.10	3.45	6.20	4. 7
27	14	Ч	† Филипа ап.	Валеріяна	7.11	3.44	7.39	4.53
28	15	П	Гурія і и. мч.	Евстахія	7.12	3.43	8.52	5.49
29	16	С	† Матея ап.	Сатурна	7.14	3.43	9.56	6.53
48 Глас 7. На Утр. Єв. воскр. 2. — На Сл. Б. Ап. зач. 221 і 311; Єв. Лук. зач. 39; Іоан. зач. 36.								
30	17	Н	24. п. Сош. Григорія еп.	1. Адв. Андрія. ап.	7.15	3.42	10.48	8. 3

Зміни місяця:

- ☾ Перша чв. дня 3. о год. 9.59 веч.
- ☾ Повня дня 11 о год. 12.11.
- ☾ Остання чв. дня 19. о год. 5.17. поп.
- ☾ Нів дня 26. о год. 4.08. попол.

Здогади 100 - літнього календаря:

З початку дощі і трохи студено, від 17. до 20. дощ, опісля аж до кінця мірно тепло.

В падолисті убуває дня о 1. год. 27. мін.

Вістун Даць, вістовий, негайним наскоком відбирає від 50 ворогів
взятю до неволі нашу стежу.

Ранним ранком дня 18. І. 1919 р., була вислана стежа 1. полку 7. бригади в сторону Фердинандівки, щоби прослідити силу і заміри ворога. Густа мряка, що вивпала з недалеких болот дуже утруднювала стеження. Тільки з великим трудом посувалася вперед.

Блукаючи серед мряк наткнулася на ворожу старшинську стежу, зложену з 50 люда. По короткім рукопашнім бою наша стежа дісталася в попон. Але один стрілець, хоч і ранений, вирвався з ворожих рук і дав знати до команди куріня.

На вістку про це вислано зараз більшу стежу на місце випадку.

Але ще скорше від стежі пігнав туди конем вістун Даць, вістовий куріння. Сей вістун Даць, то був славний вояка. Він не знав ніколи, що то страх і небезпека. Бувало зранять, чи вб'ють йому вороги коня, так він тим не дуже журиться. Підкрадеться нічу до ворожих позицій і приведе собі від ворогів два або й більше коний. Бувало й не потребує коня для себе а поїде і приведе пару гарних верхівців. Знали його відвагу в цілій 7. Бригаді і любили його всі.

Тепер вістун Даць постановив сам на свою руку відбити полонену стежу.

Ворожа стежа, не сподіваючись нападу спочивала в селі. Полонені стрільці під сторожею сиділи на подвір'ю сумно похиливши голови. Перед ними стояв ворожий старшина і випитував про наші сили. Коли нечаяно ізза вугла хати вигнався їздець і з великим криком ускочив на подвір'я. Першим стрілом повалив старшину, а другими обділив сторожу. Счинилося замішання. Наші стрільці скористали з переполоху і кинулись видирати кріси від перестрашених ворогів. А десятник Даць не дав ворогам прийти до пам'яті. Вистрілявши всі набой витягнув шаблю та почав рубати на ліво й на право.

Вороги не витримали напору і бозбіглися на чотири вітри. Кількох остало, як полонені.

Вислана стежа прийшла вже на готове. Забрала тільки полонених і вернула назад. Попереду їхав хоробрий вістун Даць і весело поспівував.

Вістка про його нечуваний подвиг оббігла блискавкою цілий локк. Командант полку приїхав зараз до куріня і горячо по братерськи стиснув руку відважному вістуніві. В полковім наказі дістав прилюдну похвалу за свій учинок, був піднесений до степ. десятника і поданий до медалі хоробрості.

4. 1803. р. помер останній жовнір України.

Після зруйнування Січі, московський уряд запроторив у тюрму її останнього кошового Івана Кальнишевського. На далекій півночі в маленькій темниці монастиря пробув героїський отаман довгих і страшних 25 років. Найменшої вістки з коханої України не допускали до нього Москалі. Осліплений від темряви, точений живцем хробаки карався великий син нашої землі. Але до кінця свого життя остався вірний Україні.

В 111 літ після його смерті діждався український народ знову рідного війська.

Стиль		Дні	С В Я Т А		Сонце		Місяць	
н.	ст.		Українські	Латинські	сход.	зах.	сход.	зах.
1	18	П	Платона і Романа	Елігія	7.17	3.41	11.32	9.16
2	19	В	Авдія пр.	Бабіяни	7.18	3.41	12. 7	10.29
3	20	С	Григорія Декап. прп. ☿	Франціска Ксав.	7.19	3.40	12.36	11.40
4	21	Ч	Воведенне Пр. Бог.	Варвари	7.20	3.40	1. 1	
5	22	П	Филимона ап.	Сави	7.22	3.40	1.25	12.19
6	23	С	Амфілохія і Григ. св.	Николая еп.	7.23	3.39	1.47	1.57
49 Глас 8. На Утр. Єв. воскр. 3. — На Сл. Б. Ап. зач. 224; Єв. Лук. зач. 53.								
7	24	Н	25 п Сош. Катерини	2. Адв. Амврозія	7.24	3.39	2.12	3. 3
8	25	П	Климента пп.	Неп. зач. ПДМ.	7.25	3.39	2.37	4. 7
9	26	В	Аліпія прп.	Леокадії	7.26	3.39	3. 6	5.10
10	27	С	Якова Перс. вмч.	БМ. Льюрет.	7.27	3.38	3.38	6.12
11	28	Ч	Стефана прпмч. ☿	Дамаза	7.28	3.38	4.15	7.11
12	29	П	Парамона мч.	Олександра	7.29	3.38	4.58	8. 5
13	30	С	† Андрея ап.	Лукії	7.30	3.38	5.47	8.54
50 Глас 1. На Утр. Єв. воскр. 4. — На Сл. Б. Ап. зач. 229; Єв. Лук. зач. 66.								
14	1	Н	Грудень. 26. п. Сош.	3. Адв. Спіридона	7.31	3.38	6.42	9.37
15	2	П	Аввакума пр.	Максими́на	7.32	3.38	7.41	10.14
16	3	В	Софонія пр.	Євсевія	7.33	3.39	8.43	10.47
7	4	С	Варвари вмч., Івана Д.	Лазаря еп.	7.33	3.39	9.48	11.16
18	5	Ч	† Сави прп.	Очікув. ПДМ.	7.34	3.39	10.45	11.42
19	6	П	Николая св. ☿	Не езія	7.35	3.40		12. 9
0	7	С	Амврозія еп.	Теофіля	7.35	3.40	12. 4	12.31
51 Глас 2. На Утр. Єв. воскр. 5. — На Сл. Б. Ап. зач. 233; Єв. Лук. зач. 71.								
21	8	Н	27 п. Сош. Патапія прп.	4. Адв. Томи ап.	7.36	3.40	1.16	12.57
22	9	П	Непор. зач. ПДМ.	Зенона	7.37	3.41	2.31	1.25
23	10	В	Мини і. мч.	Вікторії	7.37	3.42	3.48	1.58
24	11	С	Даніїла Столп. прп.	Адама і Еви	7.37	3.42	5. 8	2.39
25	12	Ч	Спіридона прп.	Рожд. ГНІХ.	7.38	3.43	6.24	3.29
26	13	П	† Евстратія, Авксент. ☿	Стефана прмч.	7.38	3.44	7.35	4.20
27	14	С	Тирса і Левкія мч.	Івана Єванг.	7.38	3.44	8.36	5.38
52 Глас 3. На Утр. Єв. воскр. 6. — На Сл. Б. Ап. зач. 257; Єв. Лук. зач. 76.								
28	15	Н	Праотц. Єлевт. свщмч.	1. п. Рожд. Молод.	7.39	3.45	9.25	6.53
29	16	П	Аггея пр	Томи	7.39	3.46	10. 5	8.10
30	17	В	Даніїла пр.	Євгенія	7.39	3.47	10.38	9. 5
31	18	С	Севастіяна і друж. мч.	Сильвестра	7.39	3.48	11. 6	10.37

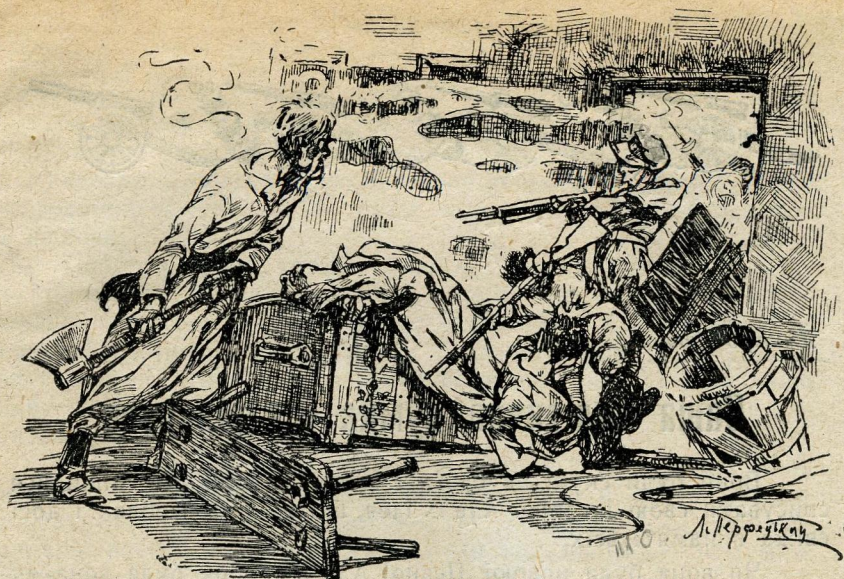
Зміни місяця:

- ☿ Перша чв. дня 3. о год. 8.50.
- ☿ Повня дня 11. о год. 6.43.
- ☿ Ост. чв. дня 19. о год. 9.51.
- ☿ Нів дня 26. о год. 3.26.

Здогади 100 - літнього календаря:

З початку непостійно, відтак студінь і великий сніг, дня 13. і 14. лагідно, опісля знова студінь, під кінець сніг.

В грудні убуває дня до 22 о 22 мін., а відтак прибуває о 5 мін.

Селянин Федоришин борониться зі своїми зятями проти перева-
жаючого ворога

В околицях Рави Руської боролися з ворогом поодинокі партизанські відділи, а нерідко й самі села. В одній місцевості оперував сот Клей. Та справа вимагала, щоб він зі своїм відділом перейшов у другу сторону.

На оборону лишив для місцевої міліції п'ять крісів. Команду над селом обняв давний австрійський вояк ще з боснійської окупації, Федоришин.

Він зорганізував самооборону і рішив боронитись перед ворогом.

Під вечір наблизився ворожий відділ, але привитаний стрілами і перестрашений розстрільною з цвинтару подався взад. В руках селян остав один скоростріл і кілька полонених. Але другого дня вороги рушили знову вперед.

Федоришин зі своїми двома зятями почав стріляти на ворогів.

Вороги кинулись до його хати і хотіли її спершу підпалити. Але стріха була обсіжена і не займалася.

— Ану хлопці! Видомити двері! Крикнув командант.

Затріщали двері під напором і вилетіли зі завісів. Та в тій хвилі гукнуло знову два стріли і двох жовнів рив повалилося. Решта вискочило на двір.

Перестрілка йшла досить довго, аж укінці неприятель помітив, що з хати вже не падають стріли. Певні себе побігли до хати.

Перед ними на долівці лежало два окервавлені трупи молодих селян, а коло порога стояв старий високий дід зі сокирою.

Остовпіння ворогів погубило одного з них бо тяжка сокира мигнула в повітря і розчерепила одному з них голову. Прочі відскочили назад. Але скоро прийшли до себе і рванулися знову до середини.

Ще один з них упав з розваленою головою але решта на багнетах піднесла старого і кинула ним об стіну.

На землі межі своїми зятями сконав старий Федоришин а жовніри ще довго споглядали на трупів. В їх очах малювалася не тільки злість, але подив і страх.

Дмитро Донцов

Наша політична думка і стрілецтво.

Вони були скупі на слова і щедрі на чини. Не спішилися списувати свою історію. Але їх ідея, що жила в їх ділах і досі свіжа в пам'яті всіх.

Чи вона була новою? Певно! Але й старою була вона, як спомини про Полтаву й Конотоп, про Берестечко й Жовті Води, про Калку та про полки Ігореві.

На широку й тяжку, вкриту курявою і кров'ю путь завернули вони нас із тих манівців, де тинялася наша політична думка перед страшним 1914. р.

Не на героїв виховувалось наше інтелігентське покоління перед цим роком! Багато бракувало людям того часу — від якого пройшло вже 10 літ, — щоб відважитися власними руками кувати власну будуччину, як того вимагали події.

Чи мали вони надію? — Її заступав їм безплідний сум і безчинне виглядання «сонця свободи»: свободи, яку відзначалися вони любити, і сонця — якеб спалило їм очі, якби відважилися глянути на нього.

Чи вони мали віру, віру в свою справу? — Її заступала їм віра в демократію, поступ, соціалізм. Віруючи в них, думали вони, що вірять у себе.

Віра в чудо? — Це було річю фантастів, в наш-же-ж вік (вчили їх мудрі) дива вже не творяться. Поволі мов степова річка плили в нас події і не нам було завертати їх біг.

Чи в них жила жадоба боротьби? — Якби про таке спитатися їх, напевно почулиб відповідь: — А з ким? —

Вони були тверезі й мудрі. Це були живі люди, а — живий живе гадає! Щож іншого могли вони відповісти, коли вже від соток літ спали мертві борці в мертвих курганах? Яке було їм діло, чиєю кров'ю напоєна та земля, що родила жито й пшеницю? — Аби лиш родила й далі! Не шаблею, а просвітою й працею воюється в наш цивілізований вік...

Гук війни, вогонь Перуна.

Дочасні як і свист бича

І щастя дасть не блиск меча

А вільна школа і трибуна, —

Так вчили вони. *Dura lex, sed lex* — Мусимо до нього застосувати методи нашої боротьби. Не ми його встановили, не ми й збуримо. Держави — не хатки з карт, аби їх можна було здмухувати з поверхні. Економічний добробут, поступ і щастя сьогоднішньої генерації — були їх Богом, їх вірою, надією й любовю.

Почуття кривд, сором зневаги, жадоба помсти? — Почуття кривд... це мали вони ще, і вміли над ними так зворушуючо плакати: над минулими, теперішними й будучими. Але помста? До неї не мала розгону їх лагідна вдача, що не гонила за утопіями, а з приказів народної філософії засвоїла лише наймудріші: »Висше себе не підскачиш« та »Береженого й Бог береже.«

Власне серед цього покоління з'явилися зненацька вони, жменька ентузіястів, з безоглядною вірою в себе і в свою справу, готові для неї на всякі жертви. Їх пізнавалося відразу, лицарів нового закону. Їх слова були інші. Іншими — їх думки. Жертви — інакші. А коли вступили на свій тяжкий і довгий шлях і падали на нім, якжеж інакшою, неподібною до смерти тамтих — була їх смерть!

І в усім, що робили, йдучи своїм шляхом смерти, в кождім їх чині іскрилася нова гадка, в якій мов у жеручім полум'ю спопеліла і зчезла невільнича думка невільничого покоління.

Вони нічого не знали, лиш вірили. І на всі сумніви була в них одна відповідь, яку диктувала їм їх незломна віра і їх чувство, що не знало ні в чім половини.

Напів свідомо відчували вони великість моменту і з розмислом вбивали собі рефлексію. В тій заверюсі, що йшла, хтож був у змозі щось передбачити? Виграє той, хто ризкує всім — гадали вони, і кождий поставив на карту своє життя.

Чи зусилля приведуть до чогось? Чи їх чин не є порив божевільного, що скоро лежатиме з розторощеною чашкою під муром який він хотів пробити? — Байдуже, вони йшли...

Чи не маняцтвом є викликати на смертельний порахунок противників-титанів? — Вони тим не журилися. Коли не можна з честю перемогти, то все можна бодай з честю вмерти.

Їм говорили не раз, що ми повинні зберігти »нейтральність,« але їм, що снили про чин, даремне було радити сидіти тихо, коли все наоколо рухалося, падало і бігло наперед, немов у божевільнім відезькім шабасі.

І вони пішли. А коли їх спокушали угодою і, ціною зречення ідеалів, тицькали в руку »можливе« — вони не слухали. І хоч не раз втомлені й виснажені хапали попід руки аби не впасти першого стрічного, хочби й ворога, — то лиш на те, аби відпочивши, знову звернутися проти нього, бо »все або нічого« було їх гаслом.

Були різні моменти в їх життю. Але щоб вони не робили, деб вони не йшли — як старі Запорожці приходили

вони з грозьбою чи з просьбою, але все — зі бробою в руці. Готові кожної хвили відкликатися до цього останнього аргументу. І це, ця ідея творчого насильства була страшна новість, яку внесли вони, морально відроджуючи його до свого згуманізованого і звироднілого оточення, для якого поєдинок — був некультурним засобом, війна, хоч і визвольна, — варварством, армія — перестарілою й негуманною установою, як і шафот для зрадників і злочинців.

Їх перестерігали перед непередуманими кроками, закликаючи чекати «оказії». Але вони вже досить намірилися. Боротьба — гадали вони — перемінить лише наші мрії в дійсність. Порожніми й шкідливими ті мрії що не перетворюються в чин. Не ждїть на слухний час, — бо коли чекатимете на них, найліпша з оказій найде вас невідготованими. А коли їм вказували на величність і міць їх ворогів, вони відповідали: Маємо удесятирити наші сили. В наші часи мусимо вбити в собі звичайних людей. Кожний з нас мусить думати, хотіти й творити за сто.

Тамті вірили у висшу справедливість, оправдуючи тим свою трусість. Вони сміялися над одним і зневажали друге, вірючи лише в своє завзяття і в свою волю.

Були й такі, що закидали їм злочинну легкодушність, грання з вогнем. Легко проповідувати:

«Розкуймо на зброю плуги!»

А деж дінеться культура, придбана віками? Хтож зоре той переліг, з якого ми всі живемо?

Але вони мали свої аргументи:

«Що орать, коли наше поле невільне!?»

Інколи апелювали їм до людяності. Пожежі, масові вбійства, тиф і холера, голод, і руїна, — ось що несе війна, казали їм. І цим гадаєте вратувати, а не погубити націю?

Так! — відповідали вони. І власне тому, що добро нації — найвисший закон, не перебираємо ми в засобах, аби його осушити. Ні матеріяльний добробут гуртів, ні життя одиниць, ні навіть щастя цілого сьогоднішнього покоління — ніщо не сміє ставляти себе понад велику ідею визволення нації та її завтра.

Щоби ця ідея жила, вмирили вони. Щоби вона жила, вдавалися вони в підприємства божевільно відважні і, здавалося, з гори засуджені на невдачу. Зрікатися діла під вимівкою, що ворог був за сильний, а справа непевна — це значило бити в лице їх традицію, що вже зачали собі виробляти.

Їх ідеал — це було не щось, що мало як сонце само зійти над ними. Не щось, чого треба було виглядати, лише — здобути власним зусиллям. Не чекали вони аж події накинуть їм їх тактику, а сами накидали їм свою і вміли дивитися чортові в вічі.

Поступ, людськість, братерство народів, загальний мир — всі ідеї, які мали претенсії підпорядкувати собі найвисшу для

них ідею нації, відкидали вони мов сміття з своєї дороги і йшли не збочуючи до своєї мети.

(З огляду на цензуру кінець статі пропускаємо. Ред.)

Т. С.

1914 — 1924

Вже десять літ минуло з тої хвили
Як наш народ почав добу нову:
Прокинувся, понад карпатські шпилі
Підняв прапор і крикнув: »Я живу!«

Післав свій цвіт, щоб юними руками
Заплів ланцух кріпкий, міцний як сталь,
Щоби грудьми заставив рідні брами:
Бо з півночі як хмара йшов Москаль.

Бо з півночі котились дикі орди,
Предвісники руїни та тюрми.
І білий цар-грізний, жорстокий, гордий
Ступав на край важкими чобітьми.

Не вдержали царя ті руки й груди,
Та перший бій вже світові доніс,
Що від тепер оружям нашим буде
Не зойк і плач, але шаблюка й кріс.

Микола Угрин-Безгрішний

Українські Січові Стрільці

(В десятиліття 1914—1924)

Маленький вогник. Горстка людей. Звичайне українське село. Злобна усмішка таки своїх і недовіря деяких провідників народу. Процеси в судах, тюремні мури, доноси без кінця — чорна всячина...

А рівночасно: святе пересвідчення в перемогу, непохитна вдача, любов і запал до вибраної ідеї, послідовна боротьба, праця і труд, добути або дома не бути — оце програмові кличі на прапорі першої «Січі» в Завалю, снятинського повіту.

Дня 5. мая 1900. року перші Загальні Збори! Найсвідоміші місцеві селяни, кілька міщан та інтелігентів зі сусіднього Снятина. Ніхто тоді й не прочував, що ці скромненькі, невеличкі збори будуть початком великого січового руху на галицькій та буковинській частині України!

І сливе ніхто тоді не думав, що січовий вогник зродить ідею великого військового руху на всій Україні.

Зручне та вдячне навіязання з традицією нашого славного козацького огнища, козацька назва «Січ», назви старшини запорожського лицарства: отаман, осаул, кошовий, курінний привели до принововлення та зближення сучасних січових організацій до незабутньої військової слави Запорозжя.

Сучасні «Січі» безумовно підготували ґрунт до стрілецької слави на полі кровавої боротьби за самостійність України. Вони промостили їй дорогу до душі й серця українського народу.

Перша «Січ» у Завалю покликала до життя в розмірно короткому часі десятки нових січових організацій по всій нашій Галичині та Буковині. Слава про нові «Січі» загомоніла й по обох боках запорожського діда Дніпра та влила в серця знеможених віковою неволею Братів віру й надію на перемогу над духом раба й послушника під чужим ярмом.

З маленької іскорки розгорівся святий вогонь і спалив на наших очах понижаюче ідолопоклонство, стер із обличчя п'ятно покірного раба й м'яке залізо перетопив на сталь, а то й на гнучку пружину, що хоч і подасться під натиском, однак вертає знову на своє місце.

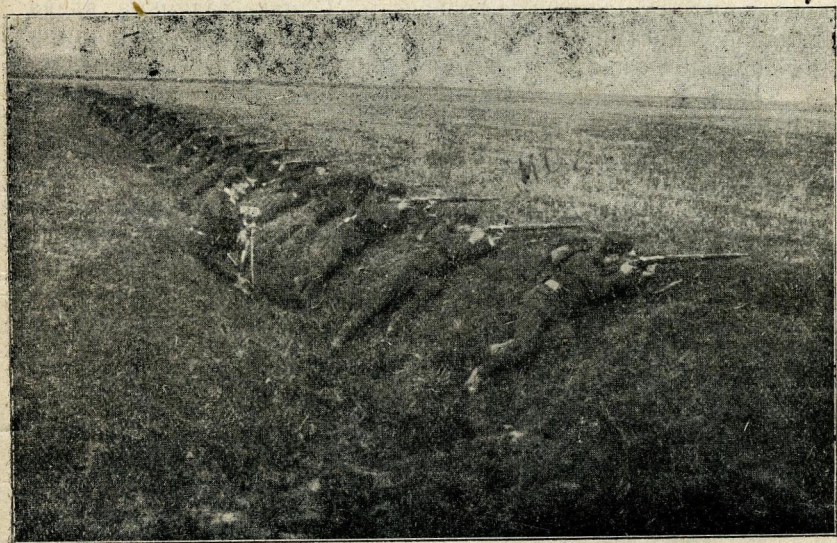
Правда, зразу не було ще скристалізованої ідеї наших прямовань. Хаотично уявляли собі люди всякі автономії та політичні й культурні полекші. Про самостійність ніхто зразу й не думав, навіть боявся думати...

А хотая і в другій, рідній нашій організації «Сокіл» підготування було подекуди одностороннє, завжди таки й це товариство підготовляло ґрунт для будучої військової органі-

зації, може й іншими методами, однак прямувало до одної мети і в парі зі січовою організацією привело вкінці до утворення стрілецьких товариств

Перший творець «Січі» Др. Кирило Трильовський і найкрасший організатор «Сокола», проф. Іван Боберський, мусіли в даний момент зійтися на одному шляху й мимо деяких упереджень подати собі дружню, братню руку. Так приказував їм спільний, народний ідеал — Самостійна Україна!!

При такій тактиці навіть знеохочені мусіли набиратися охоти до спільної праці, і всі радо горнулися до спільного великого діла!

Сотня УСС. під командою сот. Кліма Гутковського на вправах.

У високій ідеї, в боротьбі з усякими своїми й чужими перешкодами, у січових та сокільських піснях і видимих приманчивих січових відзнаках, кристалізувалася стрілецька душа в народі а за нею, вперта неуступчивість і завзяття.

І скоро переїлися в січово-сокільській організації огневі вправи, топірці й ленти. Всі приходять до розуміння, що волю і долю в сучасному столітті кується не топірцями, а зброєю!

Вихована в січовому дусі українська молодь не мріє вже несміливо про початкові українські школи на Великій Україні, не вдовольняється й автономією, а сміливо виписує на своєму січовому прапорі один тільки клич «Воля або смерть!»

До січового діла горнеться щораз більше людей. На зїзді делегатів всіх Січей, в грудні 1912. році, вийшла тверда постанова заснувати у Львові «Український Січовий Союз» на місце «Головного Січового Комітету.»

В тому самому році вибухає на Балкані визвольна війна Сербії, Чорногори, Болгарії та Греції. Спільними силами постановили вони скинути на завжди зненавиджене турецьке ярмо.

Зразу можна було сподіватися, що з цієї іскри розгориться європейський пожар, в якому Україна може використати хвилю й позбутися царської тюрми та грабежі. Загально всі гомоніли, що між Австрією та Росією мусить прийти до конфлікту. Від цієї хвилі Українці стали більше з увагою призадумуватися над своїм становищем і більше глядіти в свою будуччину.

Пішла жвава праця в організаціях. Укладали статuti українських стрілецьких товариств. Однак галицька влада відкидала їх постійно й робила все можливе, щоби припинити а то й цілком задавити наш стрілецький рух.

Однак січове завзяття не вменшалося і під найтяжшими ударами.

Згадаємо тут Антона Максимовича, інж. Пилипа Левицького*) (умер на Вел. Україні 1919. р.) та Левка Лепкого. Зачали вони спершу хаотичну працю і без статутів та без вагання й боязні заснували перші стрілецькі товариства в Бориславі та Тустановичах.

Тимчасом по довгих заходах посла Др. Кирила Трильовського в австрійським парламентам, затверджено перший статут «Українських Січових Стрільців.» Осаул «Повітової Січі» у Львові, Роман Дашкевич, своїми засобами заснував перше статутове стрілецьке товариство з початком 1914 року.

Незалежно від стрілецької роботи в наших двох політичних партіях, українська академічна молодь постановила й собі заснувати стрілецьке товариство. Однак ні одного статута академічної молоді влада не хотіла затвердити. Цим академічна молодь ні на хвилину не знеохочувалася, робила своє діло дальше та з молодечим розмахом поширювала стрілецький рух у цілому краю. Серед молоді найбільше визначилися в стрілецькій праці два брати Індишевські, Олена Степанівна, а з ними Устіянович, Генік, Фенюк і Дмитро Катамай. Останній виявив чималий організаційний хист.

В той час горячкової стрілецької діяльності вийшов перший український військовий підручник «Правильник піхотинця.» До вибуху світової війни засновано сливе 90 стрілецьких товариств.

Орган академічної молоді «Відгуки» займався рівночасно теоретичним поширюванням і дискутуванням стрілецьких справ.

Академічна молодь вступила згодом у 1913. р., в літку, в статутове товариство У. С. С. у Львові.

В Сокальщині пропагував ідею стрілецтва Осип Семенюк. Стрілецький рух став ширитися спонтанічно й перенісся на «Соколи.»

Пилип Левицький директор копальні нафти в Бориславі був одним з перших покровителів і батьків стрілецького руху. Не жалів на це ані праці ні гроша.

Товариство «Сокіл-Батько» у Львові стало закладати свої стрілецькі філії в краю. Найбільше активними робітниками стрілецької справи були в «Соколі» проф. Іван Боберський, Сень Горук, Др. Шухевич та Др. Мих. Волошин.

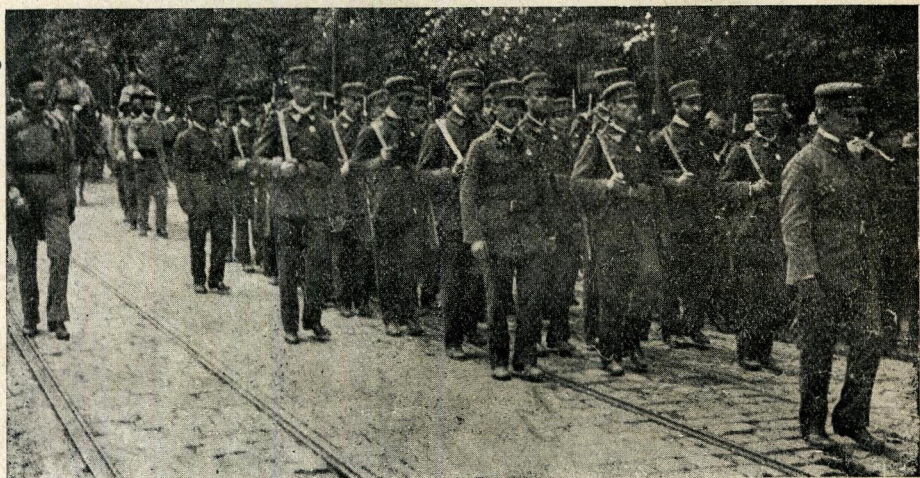
Прапор УСС. З ним хорунжий Омелян Білінський.

Побіч Львова найкрасше розвивалися стрілецькі товариства в Дрогобиччині. Тут Гриць Коссак гарно зорганізував кілька сіл і відбув більші вправи під Бориславом. Покійний Клим Гутковський командував тоді бориславсько-тустановецьким курінем.

Гриць Косак і Клим Гутковський, оба резервові австрійські старшини, трактували стрілецьку справу дуже серйозно і мали вже деякий досвід.

У Львові відбувалися стрілецькі вправи на «Кайзервальді». Молодь на всіх просторах галицької України лавами горнулася до стрілецьких товариств і дуже тим гордувалася.

Дня 28. червня 1914. року перша за довший час історична хвиля для українського народу. Січово-сокільський здвиг у Львові на площі Сокола-Батька. Непроглядні товпи народу. Відбуваються всякі вправи топірцями й лентами. Виступають Січовики, Січовички, Соколи й Соколиці. Одушевлення велике. Природа ласкава. Сонце приязно всміхається до всіх, голубить молодих українських орлят своїм чудотворним промінням.

От. Др. Ст. Шухевич з відділом УСС. на здвизі 1914. р.

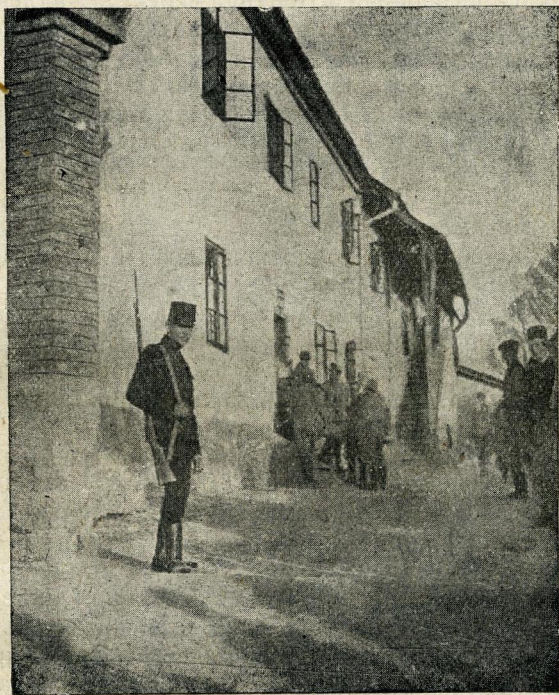
Аж тут під захід сонця виступають на майдан узброєні ряди «Українських Січових Стрільців» в одностроях.

Сокіл-Батько виставив один відділ піхоти під командою Др. Шухевича. Стрільці у Львові ч. I. і II. виставили два відділи. Перший з них у синіх одностроях і шитих капелюхах (форма Ром. Дашкевича), другий в оливкових одностроях і в шапках «мазепинках». Окрім цього був на здвизі один відділ кавалерії від львівських стрілецьких товариств та один відділ кавалерії з Борислава.

Вправами на здвизі командував Клим Гутковський, один із перших організаторів спортивного товариства наколесників «Сокола Батька». Була це дуже енергійна та метка людина, з великою ініціативою. Згодом визначився він у боях під Вишковом й австрійська команда дуже вихваляла його та

подивляла незвичайний талант на фронті. В часі нашої визвольної боротьби давалася відчувати недостача людей з таким хистом і вдачею.

З появою озброєних У. С. С. на здвизі зразу був помітний неописаний ентузіазм, великий запал, сльози радості в очах видців, невмовкаючі оплески... Описати цієї хвили не в силі ніяке людське перо. Вся непроглядна маса видців зелектризована. В ній бється одно серце, однакова кров грає в жи-

Гімназист — Новобранець У. С. С. на стійці при казармі 1914. р. Львів ул. Куркова

лах, одна душа є паном усіх тіл, одна думка сповиває всі глови, однакові рухи, один могучий порив...

Кожний зрозумів, що оце настає нова доба в історії всієї України. Від 1768. р. оце вперше український народ готується до рішального бою за волю і долю України зі зброєю в руках із одвічними грабіжниками українських комор і надбань...

»Гей, брати! В кого серце чистее,
Руки сильні, думка чесная,
Прокидайтеся
Встаньте, слухайте всемогущого
Поклику весни!
Сійте в головах думи вольнії,
В серцях жадобу братолюбія,

В грудях сміливість до великого
 Бою за добро, щастя й волю всіх!
 Сійте! На пухку, на живу рілю
 Впадуть сімена думки вашої!«*)

Видці плачуть із радості як малі діти! Очима душі й тіла дивляться на карні ряди українського війська і більше відчують, як бачать... За слабі очі, хочай і стократно сильнішій вони в цю хвилину...

І тоді вже замерехкотили зорі до місяця. Зашуміли дні-стрянські лози. Заговорили столітні смереки... Заклекотіло по цілій Україні, і над Сяном, і над Доном, і в Карпатах, і на Кавказі...**))

Саме підчас першого прилюдного виступу узброєних відділів У. С. С. на здвизі у Львові прийшла телеграфічна вістка, що в Сараєві впав од сербської кулі австрійський престолонаслідник архикнязь Фердинанд.

Ніхто вже не сумнівався, що велика війна на порозі, та що в ній ми мусимо як найсильніше видвинути наш клич «Самостійної України» та горячою кров'ю записати його в нашій історії.

З малої пожежі розгорілася велика світова війна, якій ще довго кінця не буде!...

В обороні Сербії виступає оружно проти центральних держав царська, деспотична Росія, найлютіший ворог України.

В серцях усіх Українців дивне почування. У нас починається горячкова праця. Управа У. С. С. взиває в часописах і післанцями до загальної «Збірки» всіх тих, які спочивають Високій Ідеї визволення України з тяжких кайдан.

Провід над «Українськими Січовими Стрільцями» обіймає «Українська Боева Управа.» Вона ділиться на дві часті, цивільну й військову. Перша займається вербунком добровольців, збиранням фондів, харчуванням та приміщенням у Львові й на провінції. Друга дбає про військове формування та провід над усіма частинами У. С. С. «Українська Боева Управа» стоїть під протекторатом і політичним керуванням «Української Головної Ради.» Її утворили всі три політичні партії дня 2. серпня 1914. року у Львові. До «Головної Української Ради» ввійшли таксамо два представники «Союзу Визволення України» з дорадним голосом.

«Головна Українська Рада» в своїм першій універсалі, з початком серпня 1914. року, взиває весь український народ під Австрією, до творення стрілецьких полків для боротьби за Самостійну Україну з ненависною Московщиною. Наплив добровольців був несподівано великий. З кінцем серпня було всіх зголошених стрільців понад 30.000: селяни, робітники й інтелігенція.

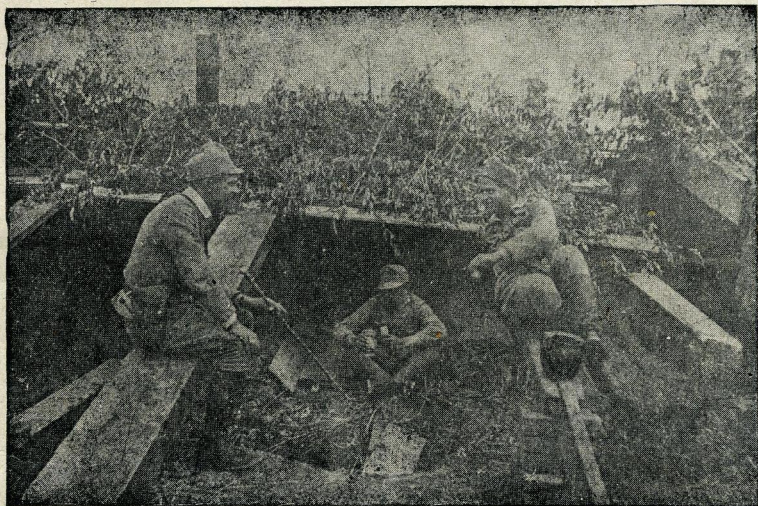
*) Іван Франко «З вершин і низин» стор. 103.

**) Дмитро Вітовський «Звіт.» Диви: Нарис історії У. С. С. перша частина. Рогатин-Київ-Львів 1923. стор. 8.

А треба тут замітити, що вербунок до У. С. С. відбувався тоді, коли австрійська влада перевела вже загальну військову мобілізацію.

Ідея сотворити власне військо до боротьби з московським царатом стала дуже популярною. Жертви плили обильно. Найрадше й найбільше складали їх низші й бідніші верстви нашого народу. Українське жіноцтво виявило в організації й допомозі стрільцтву неабияку енергію та запал.

Першим начальником У. С. С. був радник суду й посол до сойму Теодор Рожанковський. Своє діло трактував він дуже поважно і ставав цілком оправдані вимоги до австрій-

На позиції під Вікторовом, сотник УСС. Дм. Вітовський і хор.
Сев. Яремкевич

ської влади й до «Головної Української Ради.» Однак мало людей ішло йому на стрічу й він добровільно уступив зі свого становища, так дуже відповідального перед історією. Його місце в другій половині серпня 1914. р. заняв директор української приватної гімназії Михайло Галушинський.

Наші вороги ні на хвилину не присипляли своєї чуйності й робили все, щоби нам шкодити в усьому та спинити наш небувалий розмах. Посипалися доноси до австрійської влади, що Українці дуже непевний для Австрії елемент, тягне за Московщиною та в кожній хвилі може зрадити австро-угорську монархію.

А наші вороги мали тоді чималі впливи у Відні, навіть у самого цісаря Франц-Йосифа І. Австрія повірила їм і видала наказ спинити дальше формування стрілецьких полків.

Москалі загрожували вже нашій столиці Львовові. Дня 28. серпня 1914. р. У. С. С. перенеслися до Стрия. Тут приказала австрійська влада вибрати всього дві тисячі У. С. С. і це головно інтелігентів. Був це для нас неописаний удар.

З великим боєм серця незареєстровані добровольці вертали поневолі назад до дому. Історія з реєстрами в дечому повторилася. Ми пережили в Стрию побідні випадки, які переживали наші славні предки в часах шляхецької Речі-посполитої...

Московські орди вилловлювали повертаючих по дорозі й масово вивішували.

Австро-мадярська влада далася добре взнаки Українцям. За намовою різних піклувателів тисячами вивозили нашу інтелігенцію та свідоміших селян і робітників до таборів смерті в ославленім Талергофі. Історія ніколи не буде в силі вимазати цієї темної сторінки з книги світової війни.

Свідомість важкої хвилі й безмежна любов до України перемогли всякі сентіменти й нарікання.

Реєстрові стрільці зложили 3. вересня 1914. р. присягу в Стрию і постановили за всяку ціну, хочби й найслабшим виступом, замаркувати перед цілим культурним і некультурним світом свій протест проти насилля Москви та бажання стати господарем на рідній землі.

Дня 4. вересня 1914. р. виїхали У. С. С. на Закарпацьку Україну й стали кошом у двох українських селах під Мукачевом, в Горонді й Страбичеві.

Тут сформовано У. С. С. у два повні куріні й один півкурінь.

А в стрільців не було тоді ні доброї одежі, ні обуви, ні зброї. Осінній холод став докучати й по клунях у ночі, де стрільці спали без покривал, нерідко й без достаточної кількості свіжої соломи. Перестуда а з нею й прикрий кашель докучали невиносимо й підривали здоров'я, енергію й сили. Про санітарні відносини тоді сливе ніхто й не думав серйозно, але доки не взявся за це діло незабутній та симпатичний приятель і товариш У. С. С. Др. Володимир Білосор.*)

У. С. С. старими «верндлями»**) на шнурках робили військові вправи і з ними вирушили в мадярських одностроях на фронт.

Першою вирушила сотня Василя Дідушка, по ній сотня Осипа Семенюка, а з кінцем вересня 1914. р. й останні частини У. С. С.

*) Диви: Нарис історії У. С. С. частина перша, стор. 99.

**) Стародавні кріси на один набій.

В Горонді й Страбичеві осталися тільки хорі та ранені, завязок Коша У. С. С.

Москалі заняли всю нашу галицьку волость й підсувалися бундючно в глибину Карпат. Австро-мадярське військо старі ополченці, коли не опинилося в полоні, безсоромно подавалося назад. І хто знає, куди ще не зайшлиби, сливе без поважніших боїв, Москалі на тодішню мадярську територію, коли не перегородилиби їм у Карпатах дороги завзяті й свідомі своєї мети У. С. С.

По здобуттю Галича 1915. р. сот. Дм Вітовський вивісив синьо-жовтий прапор на ратуші. З приводу цього була інтерпеляція в угорським соймі.

В перших боях під Веречками та Сянками У. С. С. зразу зразу вкрилися славою лицарів. Австро-мадярська влада не находила слів похвали для нашого героїства.

Вона щойно тоді стала отямлюватися в своїх упередженнях до Українців.

І ось заговорили про нас вперше всі німецькі часописи, вперше появилися й похвали австро-німецького генерального штабу про У. С. С.

Нашим вигнанцям і таборникам стало зразу лекше. Світ вперше довідався з офіціальних джерел осередніх держав, що є ще на світі Українці, які стоять в нерівній боротьбі з Росією за права, достоїнство та волю сорокміліонової нації.

Перші стрілецькі частини окуплювали потоптану честь України своєю молодечею кров'ю й жертвуванням життя.

В ряди У. С. С. зголошувалися постійно й свідоміші жіночі гуртки. Годі ще сьогодні прослідити справедливо, з яких причин начальство У. С. С. полагоджувало ці зголошення відмовно. Треба подивляти на всякий випадок залізну витривалість і козацьку впертість наших перших Стрілиць: Олени Степанівної, Софії Галечківної, М. Махайлишинівної, А. Дмитерківної та інших.

І успішна була їх завзятість. Вибороли собі вони право нарівні з хлопцями йти в рядах У. С. С. на кровавий тан за ідеали Пророка України Тараса Шевченка.

В стрілецтві найкрасше замаркувалася рівність людини та її рівновартність без огляду на поли.

З відворотом царських військ із Карпат наші У. С. С. перші гналися за ними та входили до визволених міст і сіл. Всюди витали стрільців з великою радістю та гостинністю.

До важніших перших боїв з Московщиною треба залічити бої на горі Кобилі під Бориславом, на Ключі біля Сколього, в Дрогобичі й у Стрию. Найбільшою славою в боях у Карпатах вкрилися У. С. С. на горі Маківці недалеко села Славська. На цій горі була велика небезпека для Австрії. Топилися тут у вогні всякі австрійські полки й тікали по коротких боях перед страшною навалою царських полчищ.

Вкінці виступили У. С. С. і в зявзятім бою завдали страшний удар ворогові, що вже був певний своєї перемоги.

І тоді австрійський генерал Фляйшман у похвалі з 2. мая 1915. р. ч. 122/2. сказав в імені австрійської військової влади між іншим так:

»Небезпеку усунено, Українські Стрільці два рази рішили бій у нашу користь.

Гордо можуть споглядати на свої подвиги, вічна буде в історії слава тих хоробрих діл, — золотий лавровий листок також в їх національній історії.

Важка була боротьба й вимагала жертв.

Тим, що остали, висловлюємо нашу повну подяку і наш подив; героям, що наложили головами, віддаючи, вірні своїй присязі, останню краплю крові, тим, що вже не можуть радіти перемогою, присвячуємо в честь їх пам'яті згадку.

Українці!

Повні гордості можете споглядати на ваші найновіші героїські подвиги, кожний мусить гордитися приналежністю до вашого корпусу, маєте право вважати себе вибраним відділом...«

Під Вишковым визначилася в боях сотня Кліма Гутковського. Хорий вже сотник не хотів одходити до недужні і хот'яй часто заливала його кров, лежав обезсилений в окопах і давав накази.

Після побідної битви під Болеховом пішли У. С. С. на Галич. Заняли його 28. червня 1915. року. Тодішній сотник Дмитро Вітовський вивісив на ратуші український прапор. Під Завалом над Золотою Липою У. С. С. проломили москов-

ський фронт і пішли вперед. Над Стрипою розгорілися нові завзяті бої. Під селом Семиківцями У. С. С. знову вкрилися лицарською славою. Сьогодні там стоїть висока могила на спомин для наших поколінь.

У вересні 1916. р. У. С. С. ратують становища австрійських військ під Потуторами біля Бережан на горі Лисоні.

Тут найбільше визначилися, Черник, Голод, Чабан, Сорич, Демянчук і Купранець. Німецькі старшини не находили слів похвали для наших стрільців. Вони кожному переказували, що «Українські Січові Стрільці» наступають так, як на вправах. Видається, що одні до других стріляють сліпими набоями. Гордий, казали, той нарід, що має таких хоробрих синів.

В боях на Лисоні проводив першим курінем сотник Лесняк, а другим курінем Сень Горук.

Учитель Демчук УСС., навчає дітей. Школа Благодать, 1919.

Біля Бережан до замітніших боїв У. С. С. треба залічити наступ над Ценівкою 2—4. вересня 1917. року, потім під Куропатниками й Конюхами. Тут мали У. С. С. величезні втрати. Між іншими впав тут героїською смертю поручник Роман Камінський. Він при допомозі приятеля У. С. С., рітмайстра Фаркача, організував перший відділ кінноти У. С. С. Цей відділ брав живу участь сливе у всіх боях і віддавав великі прислуги на фронті.

Кіш У. С. С. організовано як слід щойно у Замковій Паланці під Мукачевом у 1915. р. Кошовим призначено Дра Никифора Гірняка і ним оставав він аж до розвалу австро-угорської монархії. В Коші засновано «Пресову Кватиру» У. С. С., а в половині червня 1915. р. чилальню й бібліотеку. При допомозі Коша Степан Прідун організував т. зв. «Етапну гімназію У. С. С.», яка принесла великі користі для стрільців і дуже гарно розвивалася. В Коші процвітало всяке мистецьке

й культурне діло, виходили журнали, співав хор, а в Боднарові, літом 1915. року основано стрілецьку оркестру під орудою Михайла Гайворонського.

Др. Осип Назарук дав ініціативу до заснування «Викладового Кружка», який розвинув чималу діяльність і дав низку гарних викладів з історії України та про укр. ідеологію.

Курси для неграмотних мали таксамо місце в Коші У. С. С. вже від початку 1915. р. Совісно провадив їх у Замковій Паланці учитель гімн. Андрій Дідик і другі.

Серйозна організація Вишколу У. С. С. пішла з приходом отамана Мирона Тарнавського, пізнішого генерала Української Галицької Армії.

Командантами Корпусу У. С. С. були: Михайло Галушинський 1914. р., Гриць Коссак 1915/16, Антін Варивода 1916, Франц Кікаль 1916/17, Мирон Тарнавський 1917/18, Осип Микитка й архикнязь Вільгельм (полковник У. С. С. Василь Вишиваний) 1918 та Осип Букшований 1918/19.

У Вишколі У. С. С. по М. Тарнавським приходять полк. Слюсарчук та Гриць Коссак.

В австрійській армії У. С. С. належали до Корпусу полевого маршалка Гофмана. Кіш і Вишкіл У. С. С. був під інспекцією австр. полковника Вараді, потім підполк. принца Оскара Пруського.

В 1917. році впав московський царат й Україна взялася до будови власної держави. Найбільшу роль в будівництві відіграли Київські Січові Стрільці. Вони зорганізували свій полк головно з цих У. С. С., що попалися в московську неволю за царату, а потім за Керенського. У формуванні Київського полку «Січових Стрільців» найбільше заслужилися полковники: Коновалець Євген, Мельник Андрій, підполк. Роман Сушко. Сотники: Іван Чмола, Кучабський Василь, Др. Іван Рихло, Др. Кость Воевідка, Федь Черник, Рогульський та інші.

Назву «Січові Стрільці» задержали і київські стрільці для удержання традицій У. С. С., які перші піднесли зброю за волю українського народу.

З полку У. С. С. виринула думка, що з проголошенням самостійності України треба розв'язатися, бо годі вже виступати зі зброєю проти вільних народів бувшої царської території.

Однак провідники народу сказали тоді стрільцям: «До життя покликав вас народ, він і скаже, коли вам розійтися. Ви ще будете народові потрібні на всякий випадок.»

Весною 1918. року пішли У. С. С. походом проти більшовиків-москалів, які грабили Україну та нищили її державність.

І перейшли У. С. С. широкі простори України, побачили Українське Море в Одесі й звели важкі бої з ворогами, а з їх найтяжшу під Олександрівськом, на запорожській землі. Всюди свіжими могилами й щирою культурною працею поміж народом значили свій довгий шлях.

На Великій Україні належали У. С. С. до групи архикнязя Вільгельма.

З Олександрівська перенеслися У. С. С. до Єлисавету. Боева частина розмістилася в Масляниківці. Кіш У. С. С. стояв спершу в Карлівці, потім перенісся в село Іванівка-Благодать. Вишкіл стояв недалеко в селі Грузьке під командою отамана Гриця Коссака.

Куди тільки не виступили У. С. С., всюди скоро здобували собі серед селян велике довіря, пошану й любов. Культурна праця на всіх ділянках (театр, хори, народні школи, виклади, музика, всякі сходини) процвітала буйно й широко.

Та не в смак було це ворогам українського народу, мадярам та іншим австрійцям. Посипалися як з рукава всякі доноси до команд і до найвисших штабів австрійського та німецького війська. Не минули важкі доноси й архикнязя Вільгельма. Його покликали на оправдання і до Відня і до Берліна. Ніхто вже не надіявся його повороту до У. С. С. Однак проворний архикнязь вмів вияснити справу й неодноразово грізніше слово кинув перед найвисшою своєю владою на адресу Австро-Угорщини та Німеччини*). З політикою карних експедицій на українські села та грабіжю він не міг ніяк погодитися!

Архикнязь вернувся до Єлисавету, однак 16. жовтня 1918. р. дістав наказ перенестися зі своєю групою та У. С. С. на Буковину, щоби держати фронт проти Румунії. Група архикнязя (Василя Вишиваного) розмістилася в Чернівцях а Кіш У. С. С. у Вижниці. Тут відбуваються всякі стрілецькі наради відносно перевороту й вибирають головним командантом У. С. С. сотника Осипа Бушкованого. Команду Коша обняв отаман Теодор Рожанковський. До Львова виїхало багато стрілецьких старшин зі сотником Дмитром Вітовським, щоби приготувити захоплення влади в цілій східній Галичині в українські руки.

Перший відділ У. С. С. виїхав на оборону Львова 2. падолиста 1918. року.

«Українські Січові Стрільці,» як найбільше здисципліноване військо, з почуттям обов'язку і свідомі своїх завдань, перші дають почин до організації Української Гал. Армії.

На вулицях Львова пролилося багато стрілецької крові. У. С. С. дуже хоробро держалися три тижні в цитаделі, в соймі, в казармах Фердинанда, в палаті Голуховських, біля почти, на Підзамчу, в Оссолінеум і вийшли останні зі Львова 22. падолиста 1918. року по наказу Начальної Команди.

По уступленню зі Львова займають У. С. С. лінію Винник. Командант У. С. С. Осип Бушкований з начальником бригадної булави сот. Мироном Луцьким поспішно організує в Куровичах «Групу Схід,» відбиває перший наступ зі Львова під Підбір-

*) Широко про це буде написано в «Нарисі історії У. С. С.» частина II, Календар Червоної Калини

цями, займає Чортівську Скалу й усталює фронт. В організації Групи Схід найживішу участь бере отам. Микитка.

Так і на стрілецьких основах зродилася хоробра Українська Галицька Армія (УГА).

Від цієї хвили У. С. С. стають її складовою частиною і ділять з нею долю аж до останку.

З Групи Схід перенесено У. С. С. під Щирець. Тут сформувалася перша Бригада У. С. С. в складі УГА. Вона складалася тоді з полку піхоти під командою сот. Зенона Носковського, з адютантом пор. Р. Купчинським, а опісля пор. Верховим. Першим курінем проводив пор. Іванович, другим сот. Білінкевич, третім пор. Іваницький з гарматного полку під командою сот. Балтро, в потім от. Дра Ярослава Воевідки*), з відділу кінноти під командою Левка Лепкого та технічного відділу під проводом пор. Кліма, потім Калитчука.

Бригада У. С. С. мала свій Вишкіл у Розвадові під командою пор. Краснопери. Кіш У. С. С. стояв постійно в Станиславові під командою отамана Дудинського**).

Бригада У. С. С. підлягала майже за цілий час боїв у Галичині впрост Н. К. Г. А. Після вдатних боїв коло Львова від сторони Ляшок Мурованих, Малехова, Сорік (II курінь) і Підбірців, Вайнберген і Винник (I і III кур.) перейшов цілий полк спершу до Сихова, опісля до Соکیلник, а на кінець для відпочинку під Щирець до Милашович.

Звідтіля весною рушив 1 полк і часть артилерії під Городок де 4. марта 1919 р. разом із коломийськими курінями в бравурнім наступі проломили ворожий фронт і зайняли залізницю Львів-Перемишль.

Начальна Команда не використала тої побіди. В навечеря ворожого протинаступу забрала I. і II. курінь і тим облекшила ген. Івашкевичеві перевести відсіч Львова.

Після боїв під Вишенкою, Давидовом, Свіржем і другими місцями бригада У. С. С. підчинена II. Корпусові подається з цілою Армією над Серет. Тут на спілку з 3 і 7 бриг. виконує славний протинаступ під Чортковом.

16. липня 1919 переходить на Наддніпрянщину. На протязі 6 тижнів повнить службу в Кам'янці як охорона Диктатури.

Потім у злуці з Дієвою Армією бється проти большевиків і Денікіна. В боях проти большевиків визначився тут сотн. Чичкевич Михайло.

Опісля ділить долю і недолю цілої У. Г. А.

Зиму 1920 р. перебуває в Браїлові а по злуці У. Г. А. з Червоними відходить на фронт під Чуднів.

*) От. Др. Ярослав Воевідка, командант I. Гарматного полку У. С. С. згинув од большевиків 30. марта 1920. р. в Піщанці, біля стації Попелюхи, балтського повіту на Великій Україні.

**) Отаман У. С. С. і Кошовий Роман Дудинський умер 1922. року в Московщині, куди вивезли його большевики з Києва 1920 року.

Підчас переходу У. Г. А. на сторону С. Петлюри, перебивається крізь ворожі сили і відступає разом з більшовиками за Дніпро.

При наступі більшовиків на Польщу бере участь уже тільки один полк У. С. С. Він здобуває Коростень, Луцьк і підходить під Замойськ.

При відвороті вже тільки рештки вертають на Україну.

Отту останню частину Бригади У. С. С. на жадання Польщі більшовицька влада розформувала біля Уманя 1922. р.

«Українські Січові Стрільці» були першим зародком Української Галицької Армії, а тимсамим Всеукраїнського Війська.

Цей скромненкий ювілейний нарис про У. С. С. закінчу словами покійного У. С. С. Теофіля Меленя та Володимира Темницького:

«Вони навязали ту нитку, яка порвалася перед двома століттями в полтавській битві і показалися гідними спадкоємцями козацьких лицарів«*).

«Життя Українських Січових Стрільців це окремий світ. Відмінністю своєю далекий і чужий, здається, від життя мирної суспільності. У тім світі витворюються нові вартості, те, на що у мирнім життю не звертається уваги, набирає несказаної цінності і стає святістю. Навкруги тих святостей гвмадиться атмосфера світла і тепла, родяться окремі поетичні настрої, людський дух і людська думка входять в нові сфери. Але понад усе і через все тчеться срібна пряжа, що лучить і вяже тих, що на полі крови і смерті, з тими, що у хатах, з тими, що при мирній праці. І є звязь і є лучність і є єдність одних із другими: кують і будують народові будуччину, мостять дорогу до вольного завтра...

Всі бажаймо і робім, щоби сонце волі освітило і могили впадших героїв і рани розбитих і труди мирних робітників**).

*) «Стрілецький Календар — Альманах» рік 1917. Львів, стор. 13.

**) Володимир Темницький: «Українські Січові Стрільці» Відень, 1915. стор. 36—37.

Вправи відділу У. С. С. на здвизі 1914.

Юра Шкрумеляк

На Ключі

Отся гора — то справді ключ в Карпати

І ключ і сторож їхній заразом, —

Здобудь його, хто хоче гори мати,

Здобудь кістками, кровю і трудом!

Чудовий вид, на доли ген розлогі,

Кудюю веться срібнолентий Стрий. —

Та любоваться ним немає змоги,

Під серцем біль збудився кам'яний.

Ми топчемо сліди крові святої

Що в тому місці, тому дев'ять літ

За нас проляли народні герої:

Ось на спільній могилі хрест стоїть...

По труді тут лягли Стрільці Січові

А я від себе ще допишу тут:

»Так спати будуть у ворожій крові

Аж їх нові герої піднімуть.

Той-Сам

Під Сянками

Як недавно це все було, а яке воно замрачене, далеке. Десять літ не такий то великий час у життю людини. Чожуж те все що діялося тому десять літ оставило в пам'яті тільки загальні обриси?!...

Здається тому, що останнє десятиліття дало кожному з нас тільки вражіння і споминів, скільки не мав не один чоловік за час свого довгого життя.

Криваві бої, величні але жахливі картини війни, пригоди, труди й небезпеки, все те приходило одно по другім і витісняло або затемнювало одно другого.

Вкінці ціла Визвольна Війна замрачила дорешти всі ці переживання.

Кому вдалося зберегти в оцій хуртовині який дневник, чи записник, той з його помічю відгребає в своїй пам'яті полинялі картини минулих днів.

В головах наших австрійських зверхників уродився одної днини безглуздий плян: Вислати першу сотню УСС, сотню австр. кінноти і кільканайцять мадярських жандармів на зади

московській армії, що йшла через Карпати, та напасти на їхній обоз на дорозі між Туркою і Сянками.

Одного дня вродився той плян, а другого дня дістала вже наша сотня наказ і вказівки.

Нашим командантом був сот. Василь Дідушок, що всупереч усяким військовим поняттям при зарядженню поготівля сказав, що з цієї виправи ледви чи хто вернеться назад.

Ми замало були досвідчені, щоб відчутти небезпеку. Нас вона манила навіть і хлопці того вечера не сумували, а тільки стали більш ніжними і добрими.

Кожний рішив, що завтра мусить умерти, бо так треба для загальної справи.

Сотня стояла в якійсь великій салі горальні, чи чогось подібного, в Верецьких Вижних на Угорській Україні. Богато з них тепер уже нема в живих, а багато по широкому світі блукає.

Та тоді були ще всі разом молоді, палкі, здорові тілом і душею.

Був там і Федь Черник, Андрій Мельник, Осип Яримович, Юно Навроцький, Роман Сушко, Северин Яремкевич, Василь Кучабський, два Коберські, два

Братерство УСС із Турками над Стрипою 1916 р.

Луцики, Олександр Пер-

фецький, Опока, Сух, Мацюррак, Федь Михайлів, Михайло Чичкевич, Дмитро Паліїв, Павлів, Мицик, Микола Голубець, Михайло Гайворонський, Роман Купчинський, Дуфанець, Вуйко Леонтович і багато других.

Подумати тільки, що один безумний наказ міг знищити людей, з яких багато відіграло таку важку роль в визвольних змаганнях українського народу! А наказ був такий: Ранним ранком сотня мала переїхати підводами через Висоцько Вижне, що вже на галицькім боці, перейти через село Ботелку і на шляху Турка-Сянки напасти на російський обоз, який саме тоді підвозив харчі під фронт.

Вечір...

На стіні «казарми» блимає слабе світло маленької лампи і ледви проганяє від себе настирливі сумерки.

По кутах тінь.

Хоч уже пізна година хлопці ще не сплять. Лежать тільки на своїх постелях і балакають. Дехто задумався і мовчки покурює вонючий угорський тютюн.

Федь Черник пакує свої річі в наплечник і клячучи перед ним виспіває сентиментально:

»Тобі зазуля на весні
Кувала щастя, а мені
Вороння крикало сумне.
Забудь мене!«

Не знаю, чи коли вже та пісня зробить на мене таке вражіння, як тоді, — в навечеря нашого першого бою.

За Черником стали підтягати й другі і мало-помало пісня розлилася широким руслом і заколихала молодими душами:

»...Вороння крикало сумне.
Забудь мене!«

Я не мав тоді жадної дівчини і тяжко було мені щиро відспівати пісню, але все таки нагадав собі кілька симпатичних Галичанок то зі здвигу в 1914 р., то з празників і вкінці вибрав одну з них, до якої звернув ці жалібні слова.

Та видно деякі і того не могли зробити, бо по якійсь хвилі обіззався хтось із кута.

— А покиньте вже раз тої дідівської. Заспівайте щось веселішого, бо вже аж нудно від вашого зойку.

Черник кинув через плече:

— Співай як хочеш. Мені така подобається.

Тоді старший Меркун, що ухотив за «шлегера» почав свою німецьку пісню

»Die Husaren tragen rote Mützen...«

Але вона не дуже йшла, хоч Меркун аж устав до диригування.

Михайлів почав другу і та вже пішла справнійше

»Ой пігнала дівчинонька

Ягнятонька в поле.

Ягнятонька в поле

Загубила ягнятонько

Нещасная доле!

Нещасная доле...

То була улюблена пісня Мицика і він співаючи її мусів ходити по хаті та ілюструвати деякі слова пісні.

І тепер Мицик зірвався зі свого місця і готувався зі шапкою показувати: »Як він ходив, як він просив, як шапочку в руках носив...« але вбіг дижурний і казав іти спати та не робити галасу. Треба було справді подумати про відпочинок, бо хто зна які труди чекали нас завтра.

Розмови ще якийсь час блукали по салі, а далі все втихло — заснуло.

Ранок 27. вересня 1914 встав холодний і мрячний. Місточко спало в імлі як під периною, а недалекі щовби Бескиду димилися як великанські димарі.

На подвірю горальні стояла наша сотня готова до відходу. Ранний холод і таємничість виправи викликували мороз поза шкірою і в неодного дзеленькали зуби.

Що то принесе оттой хмарний, холодний день?!..

Командант сотні роздав останні накази і сотня рушила на дорогу.

Тихо, без балачок ішли пустими вуличками, тільки гомін кроків зраджував їх.

За місточком друга і четверта чета відділилися і пішли на ліво в гори.

Хор. Черник Федь (на ліво)
острілює рос. літак

Перша й третя станули на місці.

За пару хвиль надїхало кілька канайцят підвід, а з ними чета мадярських жандармів і 50 кавалеристів зі сотником Фіцом.

Ми посідали на вози і рушили на Висоцко.

Тепер щойно розв'язалися хлопцям язики.

Почалися балачки, жарти та вигукування. Денедє спалахнула пісня, але її заразже гасив командант. До Висоцка шмат дороги.

Спершу треба підїхати на верхи Бескиду, а потім уже лекше в долину.

Нім доїхали до Висоцка, сонце вже піднялося понад гори і розігнало мряки. День на диво робився гарний і погідний.

Кавалерія розїхалась на боки і пильно стежила околицю.

Почувалася певна нервоза. Кожний з нас тиснув кріс у руці, готовий кожної хвилі відбивати наскок козаків. Але козаки не показувались.

Через Висоцко переїхали ми швидким трухом. Тільки мов крізь сон бачили декілька селян, що здивовано дивилися нам у слід і хрестилися. Здається не сподівалися побачити нас так скоро в гості.

За селом під горою ми злізли з возів і пішли далі пішки.

Нараз ізза гори показалося кілька їздців.

— Kosaken! — процідив крізь зуби сот. Фіц і його ніс роздувся як у дикого звіра. Почув недалекий бій.

І ми готувались на прийняття козаків. Кожний витягав із кишень мадярських плащів (у нас поясів ні набійниць не було) набой та клав коло себе.

Але не прийшлося робити з них ужитку.

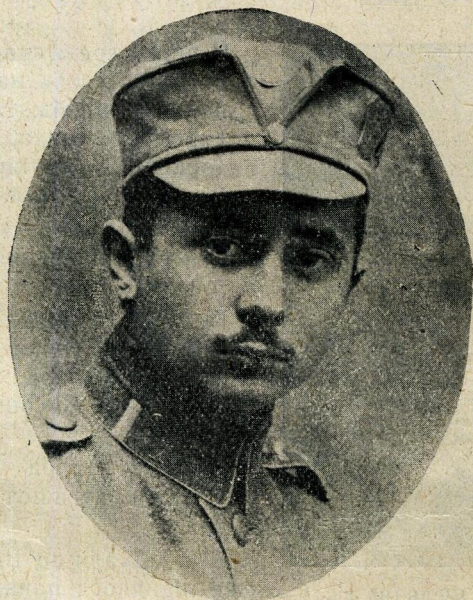
Козаки за хвилю зникли з очей.

Сотник Фіц заляв їм погіршливо на дорогу і ми рушили далі. Перед нами виринуло село Ботелка. Невеличке, бойківське село спало ще в ранній мряці, що держалася ще по закутинах домів.

Ми обережно зійшли до нього.

Перша віхала кіннота.

Через невеличкий потічок, по кладці, перейшли в село.

Стрілець-юнак Паньківський, що вивісив синьожовтий прапор на львівський ратуш у 1918 р. згинув під Вовчухами, март 1919.

Нечайно до нашого вуха долетів гук стрілу. Спершу один потім, другий і третій!

— Москалі! шибнула думка.

Командант сотні пристанув, а ми без команди розсипались у розстрільну.

Але стріли не повторилися, а кавалерія показала вже при кінці села. Видно нікого не було, а як і був то втік. Може й стріли впали тільки для постраху!? Та показалося, що стріляно не на пострах.

З одного подвіря долетів до нас розпучливий жіночий плач.

Підходимо і перед нами розкрилася страшна картина.

На подвірю коло воріт лежав застрілений селянин. З голови і з грудий виплила струя крові і скипілася на лиці та

на сорочці. А коло нього упала якась молодиця, певно жінка його.

— За що то?! — питав один одного.

Коло другої хати стояв сивий дід і суворо дивився на нас.

— Дядьку! за що тамтого застрілили?!... питає котрийсь із наших.

— Жидівка набрехала, що він учера її з козаками грабив! — відповів дід і сумно похитав головою. А далі сперся на ворота і я відчув у його зорі таку ненависть до нас «мадярів», що аж мені страшно стало. Не знав той сивий дідусь, що в мадярських убраннях переходять попри нього У. С. Стрільці.

Може й ліпше що не знав!...

А нам тоді щойно ясно станули перед очима ті всі поголоски про знущання Австрійців та Мадярів над нашим народом. Ми цього знущання не бачили і не дуже й вірили в нього. Тепер ми побачили його на власні очі.

Пресова квартира УСС. в полі
1916. р.

І тоді вперше ми зрозуміли, що й Австрія нам не брат.

Але на роздумування не було часу. За селом на шляху Турка-Сянки показався ворог.

— Розстрільна! — кликнув командант і ми розсипалися довгою низкою по полі.

На шляху хтось їхав, але це не виглядало на вози.

Коло мене йшов у розстрільній Федь Черник. Він мав дуже

добрі очі і скорше від мене пізнав, що воно таке.

— Гармати! — сказав півголосом.

Не можу сказати, щоби це слово зробило на мене добре вражіння. Яж сподівався звичайніського обозу, а тут замість возів гармати.

Наша розстрільна підходила чимраз ближше.

Вже докладно можна було розпізнати, що їхало шляхом.

За той час кавалерія поділилась на дві часті і заходила Москалів з двох сторін.

— Долів! — Упав наказ — Мірник 600!

— Стріляти! —

З довгої розстрільної висипалися поодинокі стріли.

Та не встиг ще й кождий вистрілити як почулося знову:

— Огонь здержи! —

Кавалерія чвалом гналася на Москалів.

Серед ворогів метушня.

Вони не сподівалися тут неприятеля і на наші стріли вимахували шапками, бо думали, що це якась помилка.

Але коли побачили кавалерію почали стріляти.

Та вже було за пізно.

»Який з мене хазяїн? Не піду тай годі! Скажи, що налякався і втік.«

»Ба — я вже сказала, що ти нічого не боїшся, лиш Москалів не любиш. Але вони такий ждуть тебе. Той великий пан із якимись старшими й жандарами.«

»Чого я до Москалів піду, хай ідуть собі з Богом!«

»Ромчику! Бійся Бога! Вони так гостро мені наказали, щоб тебе привести, що...«

»Ну, ну — не піду тай край!«

Служниця пішла. Ромчик знов взявся до забави, але вона вже не клеїлася.

...А можеби подивитися, що то за гості? Який він той найстарший? Чи має пагони й блискучі гузики, — як казала мати...

Встав, свиснув на Графа й пішов до хати. На ганку почув із батьківської канцелярії гострий вигук: »Січас чтоб мене здесь бил!«

На ганок вискочила знов служниця. Дрожала всім тілом...

»Іду вже!«

Ввійшов у батькову канцелярію. На батьковому фотелі сидів високий чоловік із великими козацькими вусами. В гарнім мундурі, з ясними гузиками і пагонами, в високих чоботах, при боці крива шабля, а коло пояса шкіряна торбина. Там револьвер — Ромко це знає. А в руці велика нагайка. По хаті стояло ще чотири якісь умундуровані й узброєні.

Мовчки вклонився. Мале, босеньке, в коротких штанишках, в вишиваній сорочці, підперезане червоним пояском, із довгим темним волоссям — стояло та без ляку гляділо в очі грізному »найстаршому«, що тепер тряс цілим містом... Брови в градоначальника насупились.

»Що ти тут самий робиш? Де твої батьки?«

»Батько пішов кудись як командант зі сотнею Українських Січових Стрільців, а маму... — голос хлопчині урвався. — маму арештували й повезли.«

»Хто арештував маму — австрійці?«

»Не знаю. Прийшов жандарм із нашого міста і забрав Казав, що мама шпionка!«

»Ну — й прекрасно! Батько пішов добровольцем класти голову за Австрію, а матір за те — в тюрму! Прекрасно, козаче, правда? Ха, ха, ха?«

...В тюрму! — як каменем стукнуло по лобі малого. Бачив уже маму, як вона мучиться, так само, як ті мученики царські, про котрих мати стільки наоповідала.

»Я малий. Всего не розумію, пане. Не знаю, як то на війні робиться?«

»А що твої батьки робили останніми часами?«

»Батько адвокат. Їздив по селах, збирав стрільців. Збирав гроші, збрую — бо то для нашого українського війська.

А мати збирала для них харчі, білля, готовила ліки. Вже була красна сотня — всі з крісами, але скоро з батьком відійшли.»

»Так он чий ти син?! — Та ти знаєш, що я з тобою зроблю?! — гримнув градоначальник. А скажи, що то за богомази оце тут висять?»

Малий затиснув зуби й люто кинув:

»Це не богомази, це наші українські гетьмани!

»Так? Котріж це гетьмани?»

»Це батько Хмельницький, це Дорошенко, а оцей між вікнами, Мазепа.»

Лірник у таборі УСС. над Стрипою в 1915. р.

Лице градоначальника налилось кровю.

»Так? То ви мазепинці! А ти також мазепинець? — Так? — Кажи, сейчас кажи, — але правду!» — голосно з натиском цідив слово за словом, стискаючи ручку нагая.

Хлопчина глянув на лиця жандармів, але всі вони кам'яні, а очі дивилися злющо на цю »мазепинську« кришку...

»Так, я мазепинець!»

Градоначальник скочив на ноги. Але хлопчина ні дрігнув.

»Ану-ану, скажи-но ще раз! Ану скажи! — А чи знаєш ти, що тобі за це?»

»Не знаю, але я... я таки... мазепинець!

Дивився просто в очі. Градоначальник махнув мовчки рукою, щоб жандарми вийшли.

Хлопчина поблід. Саме тепер без свідків боявся, що наступить щось страшне.

Та коли на ганку прогомоніли кроки, градоначальник вхопив хлопця в кріпкі обійми та обсипав лице, голову, руки поцілуями.

Хлопець не знав, що з ним діється. Чув на лиці щось мокре, пекуче, але не смів поглянути за тим.

«Сину, козаче мій, мазепинчику! Рости здоров батькам на втіху, а Ненці-Україні на славу!»

Ромчик опам'ятався, аж як вже в хаті не було нікого, На лиці пекло. Сягнув рукою й побачив на ній велику пекучу українську сльозу....

Згадав батька й матір та сховавшись у куточку тихенько захлипав, а потім заснув.

III.

Над західно-українським столичним городом залопотів радісно голубо-жовтий прапор. Вулицями з сіяючими лицами проходять українські стежі, зложені то з самих старих дядьків, то з молодих учеників.

Ромко стоїть в однострою в шоломі з крісом перед хворою матір'ю.

«Ти, мамусю, не гнівайся, що я тебе хвору кидаю. Але ти знаєш, що по ворожій стороні воюють ще менші від мене. Хоч у мене 14 літ, але я знаю військове діло, бо навчився від батька та надивився на все.»

Мати з тяжким серцем його пустила від себе. Поки прийдуть правильні частини, треба числитися з кожним крісом. Але в місті вже зачали лунати ту-то-там стріли, падали від підступних стрільв із дахів і пивниць молоді козаки. Чути вже й стрикотання скоростріла.

Ромко пішов до «Народнього Дому» до батька. Саме як ввійшов до салі нарад Національної Ради, одержано вістку, що УСС. вже підіхали під місто. Треба було їх повідомити, що частина міста з головним дворцем вже в ворожих руках. Скликано нараду, як їх повідомити.

Ромко десь пропав. Батько й не звернув уваги, що він скоро десь вибіг.

Нарада тревала. Поки зійшлися, поки покликано шефа штабу, минув спорий шмат часу.... Обговорювано різні способи повідомлення. Саме нарада кінчилася, як до салі вбіг дижурний старшина та зголосив отаманові Вітовському що УСС. йдуть.

Справді з далека неслася бадьорна пісня....:

...Ой там ідуть Стрільці, Січовії Стрільці до бою...

Острі, короткі накази, пісня замовкла й чути лиш дружній стукіт соток ніг.

»Сотня стій! В ліво чолом! До стопи кріс! Спочинь!

На сходах чується брязкіт острог і на сальо входять два старшини в повнім полевім узброєнню.

»Пане отамане! Поручник Х. голоситься слухняно, як командант 1. сотні УСС. Пан курінний Букшований буде незадовго з іншими сотнями тут, ліквідує наразі засідку, яка нас ждала.

»Як ви зорієнтувалися? Як сюди прийшли? Хто вас повідомив і перевів?« — посипалися питання.

»Перевів якийсь молодий ученик, але хто він, не знаю!«

»Це малий Новаківський, пане отамане!« — додав молодий старшина, що прийшов зі сотенним.

Йордан над Стрипою, У. С. С. 1916. святить воду дух. Іжак † 1919.
В. Україна.

»Як? Малий Новаківський? Він-же-ж десь тут був? Коли він мав час? — Але де він? Його-ж не може поминути за це нагорода!«

.... Та Ромко по нагороду не зголошувався. І батькові якось неохоче розказав про цю пригоду. Але коли батько звернув йому увагу, що має зголоситися до військового секретаря, відповів, що рішучо не піде...

IV.

По тритижневому надлюдському змагання з ворогом зачала наша збройна сила тратити віддих, охляла. Сини села стояли день і ніч з отвертою груддю проти численного ворога, ознакеного з кожною дірою в мурах, жорстокого, підступного.

22. падолиста ревнули морозним ранком гармати. Ворог одержав підкріплення.

»... Місто вже окружене. Остає лиш Жовківська вулиця та й то треба перебігати під скорострілом бронека — йшло від уст до уст між »цивілями.«

Хто міг збирався до втечі. Ромко від рана не приходив. Не бачив, як ходив із кута в кут зажурений важко батько, як гірко плакала мати.

Чекали на його, щоб разом вийти з міста. Вже смерклося, а його ще не було. Батько рішив вийти з матір'ю.

Ходили вулицями, шукали. випитували.

По довгій біганині побачили нараз на розі висуненої далеко до ворога вулиці, як він ходив рівномірним кроком із крісом під пахою, готовим кожної хвили до стрілу.

Батько кинувся до його.

»Чого ти тут ходиш? Чому нас не держишся? Чого тебе тут треба?»

І важка рука, вхопивши за кріс, торгнула хлопцем.

Він поблід.

»Батьку я в службі!« — сказав тихо, але твердо.

»Яка тепер служба? Все покидає місто, то й ми мусимо на себе оглянутись. Ходім!«

»Ні, тату, я на стійці. Мене поставили тут замість стрільця, що стояв тут 8 днів. Пішов раз по людськи попоїсти та перебрати білля. Сторожа стоїть тут за углом. А що ми покидаємо місто, цього між військом я не чув.«

Десь недалеко луснуло й куля зі свистом вдарила в мур високо над головою Ромка.

Оттак лускає мені від двох годин і я не можу його відкрити.

»Ходи синцю, — просив батько. Чого ти себе виставляєш без потреби.«

»Лиш командант може мене зі стійки звільнити.«

Батько пішов мовчки до команданта сторожі, щоби звільнив дівка.

V.

»Ви кажіть, що собі хочете, а я свято переконаний, що між ворожим елементом тут, а там за фронтом, а навіть за річкою з большевиками — є звязок. Я чую, що через наше тіло проходять якісь невидимі нитки, які наш організм підривають — говорив повітовий командант Ромковому батькові, тепер повітовому комісареві в малім надграничнім місті.

»То все можливе. Лиш ви може за трагічно берете. Коли ми впадемо, то це буде через загальне некорисне положення, а не через відношення малої частинки населення.«

Довго йшла розмова. Не звертали уваги на Ромка, що сидів під вікном і не то обурено не то жаліючи дивився на батька, коли той збивав докази команданта.

Коли командант вийшов, Ромко просто запитав:

»Як ти, тату, можеш таке говорити, коли сам у те не віриш? Тиж знаєш, що пр. тутешній ксьондз не криється з тим, що всім єством нас ненавидить і проти нас працює

»Що він може зробити? Сила в нас!«

»Але він проти силе не піде! Нападе нишком і вкусить у сні«.....

Від того дня мимо благань матері виходив тайком що вечера узброєний та вертав нізно в ніч або інколи й над раном. Помагав — як казав — робити службу в повітовій команді.

Рівнож в два тижні по тій розмові вийшов в вечері, як звичайно, з добрим револьвером при боці. Як звичайно, подався поволі в напрямку місцевого пробства. Там вже протоптав довкола стежку, слідкуючи ночами за кожним рухом.

Стрілецька стежа

Темно. Нависли чорні хмари, десь далеко гуркотів грім. Шукав очима світла в вікнах. Але сьогодні їх немає. Поволі підкрався під хату й завмер під одним вікном за деревом. Звідти чути притишену розмову двох мужських голосів.

Ромко завмер. Серце забилося як молотом.

»Ось вони! А які певні себе!«

А вони говорили, якою дорогою перебратися до нашого фронту, а потім через фронт, щоби перевезти ті цінні папері, які мав зі собою гість ксьондза.

Ромко знав уже досить.

Але що даліше? Що робити? Покликати когось неможна, треба чекати...

А як його відкриють? Стиснув судорожно ручку револьвера. Все одно, задовго ждав на цю звірину, щоб її так легко пустити.

Рипнули двері й через сад до поля пішли дві чорні тіні. Ромко подався за ними.

Коли вийшли за місточко на поле, одна тінь вернула.

Друга пустилася полем до дороги.

»Щож робити? Пустити? У нього-ж папері? Може тут наша судьба? І нікого на поміч не покликати?!

Йшов далі обережно за тінню.

»А як почує! Тоді я напевно пропав!... Ні! Мусить гинути він! Мусить!... А може... може вдасться його лиш зранити і за-

брати папері.... А як хиблю або зле зраню, то — пропали папері!»

Старався нагнати, але боявся наробити завеликий шелест. Тінь вийшла на дорогу. Ромко все за нею.

Раптом блиснуло. Ромко припав до землі.

Загуркотів довго грім. Ромко підбіг скоро до тіщи. Ось вона на крок від його. Майже прикладаючи револьвер до голови змірився й потягнув раз-по-раз за язичок.

Бах, бах, бах — залунала раптом серед тишини.

»Ох!» — зойкнуло глухо як з під землі.

І тихо.

Кинувся шукати паперів. — Знов блиснуло.

На його дивилися зі смертельним жахом великі очі, а з голови вплив мозок...

Недалеко гуркіт воза. Метнувся на поле. Чує якісь крики...

Другого дня в повітовій команді зголошено убійство якогось незнакогого та подано знайдені при ньому папері, які були — після слів команданта — неоціненої вартості.

По декількох днях захворів Ромко на запалення мозку.

VI.

Прокинувся й намагався нагадати, де він. Здивовано глядів на малий каганчик у куті великої салі. Зимно. Лежить на якимсь ліжкові, накритий своїм плащем... Але він не сам. Праворуч і ліворуч ряди ліжок. На них лежать. Лежать скрізь і на землі. — Нагадав із трудом, що він у лічниці. Як і чого сюди попав, не памятає,

Вслухується в скорий, горячковий віддих салі.

»Мой на, сивуле, ти куд?» — чує раптом із одного

»Ще є пів ленти«... — несеться важкий стогін із другого.

...Чергуються різні слова, вигуки, стони, плач.

Йому виступає зимний піт.

»Останній акт трагедії героїської армії« — стоїть йому перед очима великими чорними буквами, як на клепсидрі наголовок статті в якійсь газеті.

Тихо.

Раптом Ромко бачить, як беззвучно відчиняються двері і входить — Смерть. Іде поволі від одного до другого, як дбалий лікар. Інколи нахилиться та поводить рукою по чолі. Хворий засипляє на віки.

Ромко знає, що це вже кінець. Замикає очі та жде.

»Мамо, мамо — де ти?» — виривається нагло йому з грудий тяжкий, хриплий зойк.

Бачить її... Як сестра-жалібниця в покинутій під ворогами лічниці наче бальзамом гоїть рани наших стільців; вони благословлять її... Йому стає соромно за його зойк.

...Бачить себе, як перед місяцем — 15-літний хлопчина втік перед ворогами з Кам'янця та пустився широкими укра-

їнськими ланами до Винниці. Незадовго був при частині. Повалив його тиф...

Страшні від жаху очі й кровавий мозок. А це він — той шпiон. Чого він тут? Він-же неживий! Паперів? Вони там....

Тікати! Геть від того страшного приви́ду, до батька, до матері, бо — вони не переживуть його смерті! Сховатися перед кістяком!

Збирає всі сили, але ледви махає трохи головою. Піт обливає його цілого.

...От-от кінець. Все пропало... Батько, мати. Вже їх не побачить... А ті, що їм смерть закривала очі — хіба побачать своїх материй і батьків, а то жінок і дітей? Він не має права нарікати... він між ними наймолодший. Вони роблять йому честь, що дозволяють із ними вмерти.....

...Велике, велике кладовище. Одна попри другу високі могили з високими дубовими хрестами. В могилах тисячі найкращих синів Галицької Волости. На кладовищі велика товпа народу. Старі, молоді, діти, з прапорами, вінцями, цвітами. Всі прийшли зложити поклін тлінним останкам галицьких героїв. На боці довгі ряди українського війська з голубо-жовтим прапором віддають честь товаришам зброї.

Між товпою його батько й матір. Білі обидвоє як голуби, прибиті горем. Але тепер радіють із іншими. В очах сльози радості. Вони щасливі. На вівтарі Неньки-України положили все, що мали найдорожше, свого одинокого сина. Вони горді, що саме він наймолодший УСС. — спочив на найбільшому кладбищі Галицької Армії — в Винниці...

Отворив очі. Погляд його стрінувся з поглядом фосфоричних огників в темних очних ямах кістяка. Суха рука потягнула кістками по голові.....

Спочив вічним сном на цвинтарі в Винниці в братській могилі ч. 8.

На хресті сидить пташкою материна туга та співає сумну колискову пісню до вічного сну.

Ужгород, 22. червня 1922.

Українські Січові Стрільці (У. С. С.) і Січові Стрільці (С. С.)

Розвиток української військової національно-державницької думки, себто думки, що державну самостійність може принести українському народові лише збройне з'усилля, в якому візьме участь ціле українське, здатне до зброї громадянство, — найвиразніший прослідкувати можна на двох українських військових частинах: Українських Січових Стрільцях, збираних у Львові, і Січових Стрільцях, формованих підчас Великої Російської Революції 1917. р. в Києві. Думки, а з нею й характер, обох цих Січово-Стрілецьких організацій глибоко різнилися одна від одної, але ця різниця полягала радше в тому, що в Київському Січовому Стрілецтві до цілком свідомого, виразного й докінченого виразу прийшло те, що| завдяки обставинам у яких творилися, лише на-пів свідомо відчували Українські Січові Стрільці 1914 року.

Які-ж були ці обставини?

Українська національно-військова думка зродилася була в дуже нечисленних гуртах української молоді в Галичині 1912 року. В тому часі ще далеко непокінчений був — хоч уже столітний — процес національно-культурного відродження українського народу. Думка про національну окремішність України вспіла була захопити ще лише розмірно дуже незначні круги інтелігенції, що вийшла з української етнографічної маси, а в саму цю масу просякнула ще — на загаль беручи — дуже плитко, на широких областях України навіть цілком непомітно. Найгірше було з цього боку в російській займанщині українських земель — на Наддніпрянщині. Російський уряд, підтримуваний на Україні численною бюрократичною інтелігенцією, що хоч і вийшла з українського народу, то була переконана, що він лише частина московського народу, безоглядно роздавлював прояви українського національного життя. Тому слабко могли розвиватися українські видавництва і національно-освідомлююча праця «Просвіт» і кооператив. Тому мертво лежала наддніпрянська українська селянська маса, здебільша забувши навіть своє національне ім'я, і лише іноді щойно загорювалася іскра української національної свідомості на наддніпрянських селах. — В австрійській займанщині, в Галичині, державний апарат лише слабко перешкоджував відродженню українського національного життя, але за це спинював його брак економічно незалежної інтелігенції й економічно нуждарське положення галицького українського селянства та жива й рухлива течія русофілів, що ширили серед нього погляд, буцім-то Українці є тільки

племенем великоруського народу. До того-ж на всіх українських землях розвиток українського життя був спинюваний тим, що в силу історичного розвитку економічно незалежні верстви громадянства й рухливе населення міст і промислових центрів цілком зрусифікувалося й спольонізувалося і стало чуже й вороже українській національній думці та її відродженню. На загал отож беручи, 1912 рік застав український народ в його цілому — ще сонною етнографічною масою.

Свідомість безсилля й рухової відсталості українського народу вплинула на його політичну думку. Загал українського громадянства рішив, що українському народові судилося на віки жити поневоленим життям у межах Росії й Австрії. Тому відкинув думку про українську незалежну державність і обмежився самими лише змаганнями за автономію українських

Стрілецьке весілля. Розвадів 1917 р.

земель під владою займанщицьких держав. Зі своїм політичним рабством українське громадянство настільки погодилося, що вважало шкідливою для національного інтересу національно-державницьку думку, бо вона могла накликати переслідування всього українського життя з боку займанщицьких держав. Тому запевнювано ці держави в українській лояльності до них, повіривши, що ця лояльність є найкориснішим для українського народу відношенням до Австрії й Росії. Поділився отож український народ на «австрійських» і «російських» Українців, поміж якими не було ніякої спільної політичної ціли ні думки. Оце розшматування української душі поміж Австрію і Росію було найганебнішим проявом рабства української нації. І хоч дехто признавався до думки про необхідність для України здобути державну незалежність, якщо український народ хоче жити й розвиватися, то ця думка не була й не могла бути популярна серед лояльних, вірних, українських підданців чужої держави. Зрештою, коли-б вона

й поширювалася на масу, то й тоді не мала-б вона практичного значіння, бо ніхто не добачував способів, якими можна було-б її здійснити: досягнути українську самостійну державу.

Такий український народ зустрічав 1912 рік. Тимчасом це був рік великого воєнного напруження у всій Європі, яке кожної хвили могло розладуватися у величезній війні. У можливість війни — правда — загал українського громадянства не повірив. Але повірила в неї деяка частина української молоді в Галичині. Раз була можливість великої війни і то між Австрією й Росією, то була теж можливість зміни існуючого міжнародного положення України, себто можливість, чи пересунення австро-російського кордону на українських землях, чи навіть можливість повного розвалу котроїсь із воюючих держав. Коли-б прийшло до розвалу Росії, то перед наддніпрянською українською суспільністю появилися-б можливості будування незалежного національного життя: самостійної української держави. З цього виходило-б, що український народ не сміє пасивно приглядатися воєнним подіям, а мусить у них узяти активну участь, щоби власною своєю силою старатися вплинути на таке покінчення війни, яке було-б для нього корисне. Якою силою впливати? Очевидно збройною, бо де говорять гармати, там інший прояв національної сили не має значіння. Треба ото ж чим швидше організувати українське національне військо для боротьби проти Росії за українську державність. — Ось-так думала деяка частина, дуже здібна зрештою, галицької української молоді підчас воєнного напруження 1912 року.

Йдучи за такою думкою частина цієї молоді почала отже вже в 1912 році творити свої тайні, українські військові товариства, щоб у них учитися воєнного діла. Швидко такі товариства — головню серед старшої гімназійної молоді — повстали не лише у Львові, але і в других містах української Галичини. Члени цих товариств і були першими українськими національними жовнірами від півтораста літ, що думали зброєю боротися за українську державність.

Подібний рух рівночасно пішов серед польської молоді в австрійській займанщині. На цей рух австрійська держава звернула увагу, а що він був корисний для неї, бо звертався проти Росії, а Австрія готувалася до війни з нею, то дозволила ці тайні польські військові товариства перетворити в явні. З цього скористала й українська молодь і в 1913 році заснувала у Львові між університетськими студентами перше явне українське військове товариство: Січових Стрільців.

Загал галицького українського громадянства зпочатку зустрів цих Січових Стрільців насмішками, бо все ще не вірив у можливість війни, але бачучи швидкий розвій польського військового руху, швидко «засмакував» у думці творити теж і своє військо, привикаючи до думки, що війна таки колись прийде. Швидко ото-ж за почином «Січий» і «Соколів» «Стрі-

лецькі» товариства почали ґрунтуватися у всій Галичині, притягаючи в свої ряди тисячі а може й десятки тисяч української молоді.

Але такий швидкий розріст українського військового руху мав свої поважні темні сторони. Думки про українську національну державу загаль галицького українського громадянства все ще не розумів і своє спасення все ще бачив в Австрії. Стрілецькі товариства були отже для нього не так самостійним українським військом, що й самостійно могло-б боротися проти Росії, як доказом української лояльності для Австрії, добровольцями, що пішли-б у поміч австрійській армії, коли-б прийшла війна. Що «дасть» за це Австрія —

Бандурист серед С. С. у Києві 1918. р.

ріжно люди думали. Дехто думав лише, щоби відібрати частину Наддніпрянщини від Росії й «визволити» її прилучивши до Австрії, дехто мріяв, що Австрія створить якесь «Велике Князівство Київське» і злучить його унією з Австро-Угорщиною. Дехто посувався аж так далеко, що думав, що ніби-то Австрія на відбитих від Росії українських землях збудує навіть самостійну українську державу й дасть їй на монарха Габсбурга. Перемішалися ось-так цілком протилежні ідеї в поглядах загалу галицького українського громадянства: самостійно-державницька ідея й австрофільсько-лоялістична. Український національний інтерес безнадійно покрився з австрійським державним інтересом, не лише не ослаблюючи, а навпаки скріплюючи галицьку вірність для Австрії. Нарешті важко було означити. чи даний галицький Українець є свідомим національним державником, для якого Австрія є тільки засобом здобуття української держави, чи вірним австрій-

стрійським служакою, для якого будуча українська держава (створена Австрією) є лише засобом, який скріпив-би його властиву «вітчину» — Австрію. Так, чи сяк, а весь галицький український загал станув по боці Австрії проти Росії.

Ось так застав його вибух Великої Війни 1914 року. Поляки почали збирати свій легіон для боротьби проти Росії й за їх прикладом пішла теж галицька українська суспільність, збираючи український легіон: Українських Січових Стрільців.

Нещастям Українських Січових Стрільців було те, що Велика Війна за швидко заскочила українське галицьке громадянство ще поки воно встигло зрозуміти, що що іншого є Австрія, австрійське військо й австрійський державний інтерес, а цілком що іншого Україна, українське військо й український національний інтерес. Себто: що хоч поки-що немає причини, щоб український народ мусів підняти свою зброю проти Австрії, то одначе, коли-б така причина явилася, український народ повинен-би і мусів-би це зробити. А так — українське галицьке громадянство не розуміло цієї різниці й мішанина австрійської лояльності й української самостійно-державницької думки попала і в ряди Українських Січових Стрільців.

Були в них юнаки, для яких Австрія була лише союзником України, яка самостійно повинна боротися за свою державність, — і тих юнаків було мало. Були добровольці, які не мали-б нічого проти того, щоб служити в рядах австрійської армії, коли-б не було Українських Січових Стрільців, бо на їхній погляд Австрія ніби-то все-одно бється за українську державність, — і тих було найбільше. І були нарешті Українці запасні австрійські старшини, що стали на чолі Українських Січових Стрільців, — для яких — за виїмком двох-трьох, м. ін. покійного Дмитра Вітовського, що був виразним українським державником — Українські Січові Стрільці мали бути лише доказом для їхньої «вітчини» Австрії, що Українці є вірними її рабами, — «Тирольцями Сходу», — ось такий, назагал беручи, був у тому часі, в 1914 році, провід першого українського національного війська — Українських Січових Стрільців.

Вже вся ця мішанина поглядів про значіння й ціль Українських Січових Стрільців робила з них у 1914 році щось іще недокінченого, неприготованого, недосказаного. Тут прийшли ще зовнішні удари на Українських Січових Стрільців. Австрійське командування наказало розігнати кільканацять тисяч зібраних Українських Січових Стрільців до дому й оставити лише 2000 мужа. Осьтак австрійський кулак у перше показав свою силу й здушив той прив, із яким українські юнаки йшли до свого війська. Потім присилював їх присягнути на вірність Австрії й осьтак у серцях тих юнаків зруйнував мрію, що вони не австрійське, а українське військо, для якого

не Австрія, а Україна повинна бути така дорога, щоб за неї гинути. Вкінці австрійський кулак кинув Українських Січових Стрільців іще у вересні 1914 року на фронт у Карпати, хоч ці «Стрільці» не були ні трохи підмуштровані так, що деякі з них ідучи в свій першій бій не вміли стріляти, чи заховуватися в бою. Свідомість, що вони лише «гарматне мясо», вигнане на очевидну зарізь, мусіла цілком роздавити й без того подавлений настрій Українських Січових Стрільців 1914 року. До того показали ще й свій «кулак» деякі «свої» запасні австрійські офіцери. командіри Українських Січових

Нач. Полк. Андрій Мельник. Генер.
Булави Надніпр. Армії в 1919. р.

Стрільців. Для них — австрійських офіцерів — що досі мали до діла з підмуштрованим, несвідомим австрійським жовніром, — Українські Січові Стрільці не підмуштровані юнаки, що билися думками не розуміючи за віщо Австрія знущається над ними, були лише — «бандою». Відносилося отож до українського січово-стрілецьких юнаків так грубо, як відносяться хиба до найомних жовнірів, зібраних у французьким «Чужинецьким Легіоні». Не диво, що Українське Січове Стрілецтво було в 1914 році живим проявом розчару-

вання, зневіри, розпуки й непевності.

Відроджуватися й виковувати нову свою думку почало воно в карпатських дебрах, підчас боїв і мандрівок розвідчих стеж. Здалеку воно тоді було і від «своїх» і від чужих командирів і український січово-стрілецький рядовик міг спокійно передумувати своє положення й завдання. Почалося воно від того, що в сірій масі мужви Українських Січових Стрільців, між якими немало було студентів, членів перших українських тайних військових організацій із 1912 року, відродилося було почуття їхньої особистої гідності. Бо молодий, інтелігентний ідеаліст — Українець — Січово-Стрілецький юнак дуже швидко набрав військового досвіду і став красшим воякою ніж сусіда австрійський, чи мадярський. До нього почали з пошаною і симпатією ставитися — чужинці. Оце почуття власної вартості, що вийшло з порівняння з трусливим «гонведом», як погірдливо Українські Січові Стрільці почали називати Австрійців, викликало отож почуття гордоців, що вони, хоч і «банда» на погляд своїх — запасних австрійських — старшин, та всеж красше військо від австрійського

»війська«. Почали отожд почуватися гордим на себе українським національним військом, яке гідно вміє вступити честь Української Нації перед чужинцями. Гордість на себе швидко переродилася в погорду до »гонведів« і ось так помалу серед боїв Українське Січове Стрілецтво в масі своїх рядовиків почало перетворюватися в більш-менш одностайне тіло, одушевлене одними настроями, думками й відношеннями до зовнішнього світа.

Таке Українське Січове Стрілецтво прийшло нарешті в 1915 році до переконня, що його головне завдання ще не тепер у розгарі австрійсько-російської війни, бо поки-що йде все ще не за українську державу, а за існування австрійської монархії, а що головне його завдання прийде щойно наприкінці війни, коли знесиляться обі ворожі сторони й кінчення української збройної сили на вагу подій зможе поважніше вплинути на майбутню долю України. Тим-то не рвалися сліпо в бої, бо осьтак перестали вважати себе »Тирольцями Сходу«. Але боролися так, що викликували подив чужинців, якщо треба було рятувати положення на фронті, бо тоді гнало їх у бій їхнє почуття української національної чести. Окремішність Українських Січових Стрільців глухо відчувало австрійське командування. Воно почало відноситися до них дуже нерівно: після боїв, у яких Українські Січові Стрільці визначилися, вихвалювало їх на всі лади, підчас-же затиша на фронті дошкулювало як знало, вважаючи їх »рутенськими ферретерами« — »зрадниками«. Боліло це й обурювало цих »зрадників« і осьтак чимраз глибша зарисовувалася прірва в їхніх думках поміж Австрією й Україною. Глибшала ця прірва на вид кровавих знущань мадярського й австрійського війська над українським селянством — батьками Українських Січових Стрільців. Ось-так наприкінці 1916 року розвиток душі Українського Січового Стрілецтва дійшов аж до погіршливої, хоч лише на-пів свідомої ненависті до Австрії. В тому часі теж Українське Січове Стрілецтво стало по своїх на-пів свідомих настроях здібне — звернути свій багнет навіть проти Австрії, коли б така потреба явилася.

Коли тут мова про розвиток настроїв і думок Українських Січових Стрільців, то річ у розвитку їхніх передових елементів споміж самих рядовиків і то тих, що боролися на фронті від 1914 року. Поодинокі сотні Українських Січових Стрільців, у залежності від того, чи в їхніх рядах було більше, чи менше ідейних інтелігентів, оставали більше, чи менше по заду цього розвою. Найбільше революційними сотнями, в яких найвиразніше й найдосконаліше пройшов увесь цей розвиток, були дві сотні: сотня покійного Дмитра Вітовського і сотня Андрія Мельника.

Споміж ось-таких рядовиків, передових в Українському Січовому Стрілецтві, ізза своїх боевих заслуг і військового

вміння на протязі 1915—16 рр. добився ряд студентів, до старшинського степеня, між якими було немало членів перших тайних українських військових товариств. Оці страшини були всею душею своєю звязані з сірою мужвою Українських Січових Стрільців, бо самі споміж неї вийшли, вони розуміли її й уміли вести. Вони й були справжніми старшинами Українських Січових Стрільців, що не служивши ніколи в ніякій займанщицькій армії горді були на те, що вони перші старшини національно-українського війська.

Але-ж їхній вплив не вів перетворити Українського Січового Стрілецтва в його цілому, себто разом із його командуванням, в горде українське національне військо, бо раз у раз на висші командні пости в Українськiм Січовiм Стрілецтві австрійське командування насилало австрійських старшин, іноді й не-Українців.

Полк. Юрій Отмарштайн
нач. булав корпусу СС.
замордований своїми по-
літ. ворогами 1922 р.

Лише деякі з цих «Австріяків» попавши між Січових Стрільців і самі ставали всею своєю душею Стрільцями — старшинами національно-українського війська. Здебільша вони приносили з собою амбіції «цісарсько-королівських» австрійських офіцерів, уважаючи Січово Стрілецьких старшин за «менше вартних» від себе. Соромилися навіть окремішнього мундіру Українських Січових Стрільців, що ріжнився від австрійського, й носили на собі «австрійчину». Оці з крові й кости по настроях своїх і переконаннях «Австріяки» й вірні «Тирольці Сходу» й командували Українськими Січовими Стрільцями на всі лади стараючися, щоб теж і вони і виглядом і всею своєю душею стали подібні до австрійського війська. Через те, коли при кінці 1916 року і в 1917 р. погинула чи

в російській полон попала переважна частина останків рядовиків і старшин, Українських Січових Стрільців із 1914 року, не було вже кому далі розвивати думку Українських Січових Стрільців. Вони більш-менше зупинилися на тому, до чого дійшли ще при кінці 1916 року, й навіть потрохи завертали назад. Бо до занадто сильного впливу прийшли нові провідники зі старою лоялістичною психікою: австрійські офіцери.

Але думка Українських Січових Стрільців знайшла інший ґрунт, на який уже не могла впливати ні Австрія, ні українські «Австріяки»: Наддніпрянщину.

На протязі 1914—16 рр. у російській полон попало було немало Українських Січових Стрільців із 1914 року, тих ря-

довиків і їхніх старшин, що викувували свої думки й почування починаючи від часів мандрівок Українського Січового Стрілецтва по карпатських дебрах. Були це найбільше свідомі й революційні елементи Українського Січового Стрілецтва.

На їхню думку тепер, у російському полоні, могутньо вплинула Велика Російська Революція 1917 року. З початку привитали вони були її як початок кінця Росії й реалізації української національно-державної думки при допомозі Центральних Держав — Німеччини й Австрії. Бо неймовірним їм видавалося, щоби роздавлене царським режимом українське національне життя могло відродитися так швидко як це потім сталося.

Але цей погляд швидко в них змінився, бо в Києві повстав новий український національно-політичний центр: Центральна Рада, а там і уряд — Генеральний-Секретаріят. Усі відомості з України казали про несподіваний і дивно швидкий зріст національної свідомості українських мас, про будову українського державного апарату й про технічне творення власної, української національної армії — «українізацію» давних російських полків. Ставало ясным, що реальна сила Українська Нація на Надніпрянщині така могутня, ще вже не треба оглядатися на ніякі Центральні Держави й їхню «ласку». Тому злишною їм почала видаватися «австрійська орієнтація»: й без неї відорветься Україна від Росії до самостійного державного життя, якщо цього захоче. Осьтак полонені Січові Стрільці розмежували Україну й українську національно-державну думку від Австрії й австрійського державного інтересу. Свідомо зробили це, до чого на-пів свідомо були здібні ще 1916 року.

Відсіль ще тільки один крок був до того, щоб до свідомого слова прийшла інстинктивна ненависть Українських Січових Стрільців до Австрії і, щоб проти неї звернувся Січово-Стрілецький багнет. Приніс цей перелом наступ Керенського, факт, що в цьому наступі найкрасше б'ються «з'українізовані» полки російської армії і, що Центральна Рада видала заклик своїм військам, щоб хоробро боролися. Видалося ото ж полоненим Українським Січовим Стрільцям, що з Москвою, яка всупереч до зросту організованої української сили чимраз глибше розвалювалася, що покінчити порахунки України з розваленою Росією буде час і після покінчення війни проти Центральних Держав, і що завданням української держави, яка на їхній погляд оце твориться на Надніпрянщині, тепер являється відобрання українських земель, що остали ще під Австрією. Осьтак прийшов перелім: полонені Українські Січові Стрільці здебільша зразу скинули зі своїх мундирів свої австрійські відзнаки й почали тікати з таборів у Київ, щоб хочоби рядовиками вступати в «з'українізовану» армію й піти проти Австрії. Немало старшин Українських Січових Стрільців тоді таки і вступило рядовиками в «з'українізовані» полки,

якщо такі були близько їхнього табору і з ними доїхали були 1917 року аж на фронт.

Сьогодні видавалося-б, щоб це було таке samozрозуміле поведення, що всякий Українець повинен-би був так зробити. А тимчасом проти полонених Українських Січових Стрільців і дуже дрібної частини інших полонених Галичан, колишніх вояків австрійської армії, що прилучилися до них, — скрізь по таборах «одностайним фронтом» рушив загальний полонених Галичан — «Австрійців». Революційних Українських Стрільців отой загальний називав «зрадниками» іноді зриваючи з ними навіть товариські зносини. Були й такі галицькі Українці — патріоти австрійського лоялізму, що не захиталися навіть писати доноси до австрійських військових судів на Українських Січових Стрільців, що оце вирушали з таборів на війну проти Австрії. Але ніяких доносів не боявся той, що пішов брати за зброю проти Австрії, бо знав, що все-одно йому ніякої пощади не буде, як попаде в австрійські руки. Осьтак нарешті показалася різниця поміж українським і австрійським патріотизмом, який так безнадійно переплутався був у поглядах галицького громадянства в 1914 році й наглядно виявилось, яка безодня розділювала найбільше революційний елемент Українських Січових Стрільців іще в 1916 році від решти галицького українського громадянства.

Звідсіля отож потягли на Україну 1917 року полонені Українські Січові Стрільці, а за ними найбільше рухливий і революційний елемент інших полонених Галичан, щоб піти — в бої проти Австрії. На Україні, в Києві вони здебільша вступали в ряди Січових Стрільців, що почали були пра кінці 1917 року там формуватися для виступу проти Австрії.

Небогато було тих Галичан, що не боялися піти проти погляду загально й у Київським Січовим Стрілецьтві їх назбиралося при кінці 1917 року всього біля 600 мужа. Але був це одностайний елемент, вірний лише українській державній ідеї й більш нікому. Провідже над цим елементом попав у руки найбільше революційних і безоглядних у свому змаганні за українську державність давних старшин Українських Січових Стрільців. Над ними не стояв ніякий «Австріяк» і вони могли організувати Київських Січових Стрільців так, як їм наказувало їхнє січово-стрілецьке розуміння українського національного війська. Не диво, що в перших часах Київських Січових Стрільців їм удалося виховати такого залізного українського вояку, якому рівні — здається — даремно шукати у всій історії українського війська. Бо їхньої думки й їхньої праці не звязувала ніяка Австрія, ні «Австріяк».

Правда — на прикінці 1918 року, коли ряди Київських Січових Стрільців поповнилися були десятками тисяч змобілізованих селян, їм не вистарчало ані старшин, ані підстаршин, щоби ці тисячі мали зразу перетворити в військо гідне назви Січового Стрілецьтва. Ці маси вдалося їм опанувати щойно

далеко, бо аж пів року пізнійше. Але в тому часі роля Січових Стрільців, як першого на Україні війська, що зрозуміло, що українську державу усіма силами слід будувати на цих українських землях, на яких явиться можливість те зробити, і що завданням української держави, де-б вона не була, є відбити всі інші землі українські зпід чужинецького ярма, така роля Київського Січового Стрілецтва в 1919 році вже була діграна, бо цю думку вже розумів увесь національно-свідомий загал українського народу.

І так; щойно в Київським Січовім Стрілецтві завдяки обставинам, серед яких воно повстало, в 1917 році до свідомого висновку прийшло те на - пів свідоме, яким жили галицькі Українські Січові Стрільці. А вислів цей був незвичайний у свому часі: «Всеукраїнська національно-державна думка реорієнтується ні на кого окрім бажань і збройної сили самої Української Нації. Ця думка не знає ні «австрійських» ні «російських» Українців і незв'язана з ніякою чужою державою. Вона знає тільки все - український народ, для якого Збруч є лише мутною й болотнистою річкою. І знає теж лише один інтерес - національно-всеукраїнський, якому мусять підчинитися всі інші інтереси». Тим-то не галицькою і не наддніпрянською військовою частиною стали Київські Січові Стрільці, а військом усієї України. Боролися вони скрізь на всіх фронтах, де тільки Україна вела війну в 1917—20 роках. В їхніх рядах були сини всіх українських земель: і тих, що над Кубанню і тих, що над Доном і тих, що були давним Запоріжжям, — сини Поділля, Волині й навіть Люблинщини, Галичини, Лемківщини і навіть — Угорської Русі: Всієї України.

В. Щуровський.

Зі записків лікаря Бригади У. С. С.

Найбільше складним, тому не легким до з'ясування й одноцільного уняття являється саме питання організації санітарної служби в Укр. Гал. Армії. Куди трудніше коли приходить ся забиратись до цього маючи вгляд у хід подій лишень одної її частини Бригади У. С. С., котра наслідком особливих обставин доволі часто була відірвана від пня, творилась і розвивалась на питомих основах. Віддаль часу, що затерла ясність образу, брак найконечніших жерел які станулиб на

Півкуринь 1. Бригади, що стояв залогою в Кам'янці, в турецькому замку, як прибічна сторожа Гал. Уряду. 1919 р.

поміч пам'яті й надавала поваги й віродостойності сліду ючим поміченням ускладнюють ще більше завдання. Оскільки в поставленню санітарної організації в Бригаді У. С. С. відбивається хоть в часті загальний стан в Укр. Гал. Армії, низше наведені дані може з'ясу ють не одну темну точку і дозволять оминати мілкі й зрадливі місця при річевій критиці. У. С. С. в перших днях падолиста 1918 р. стояли постоем на Буковині. Відси починається їх шлях воєнного змагання, як першої основної частини Укр. Гал. Армії.

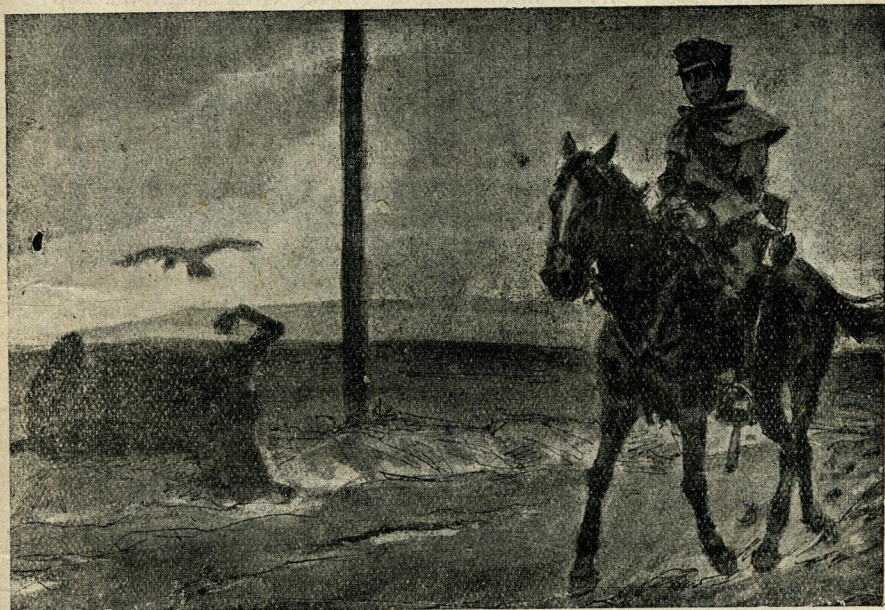
Зараз 1. падолиста 1918. р. Полева Формація і Вишкіл У. С. С. одержали наказ від Української Генеральної Команди негайно приїздити до Львова в її повну розпорядимість. Ще

в Чернівцях Вишкіл переформовано в курінь і названо його II. курінь УСС.; а лева формація (Легіон) становила 1. курінь У. С. С. Організація санітарної служби була як у всіх австрійських частинах після курінів. У I. куріні службу лікаря сповняв Др. В. Щуровський з 2. медиками: Лесем Перфецьким і Романом Гаванським. У II куріні лікарем був Др. В. Свідерський а йому до помочі медик Волосянський. У такому складі оба куріні У. С. С. брали участь у боях о Головний Дворець під Персенківкою а опісля на вулицях Львова.

Під Персенківкою йшли завзяті бої. Було до 50 ранених і кількох убитих. Лікарську поміч уділювано на стації Персенківка. »Перші Помочі« містились у залізничних вагонах. Ранених перевязувано на дворі, між вагонами. Всі шляхи були заложені поїздами. Скрізь снувалось багато стрільців, що доносили на позицію муніцію. Не було ніде захисту. Кулі попадали поміж вози, а з гори польські літаки раз-у-раз кидали бомби. Перевязаних ранених уміщувано в санітарному поїзді, що стояв за закрутом між високими берегами в напрямі Сихова. Після невдачного бою відіхали ешелони У. С. С. на стацію Давидів і Старе Село, а санітарний поїзд до Станиславова, щоби там здати ранених до шпиталів. У Львові бої о іншому характері, вуличні змагання за кождий обект, окремі доми. До того примінено відповідно санітарну службу. Санітарним шефом при Ген. Ком. назначено Др. Костя Таначкевича. Йому підчинялись всі саніт. справи фронту. При Комісаріяті Військових Справ санітарний відділ обняв Др. Ростислав Білас, до него належала загальна санітарна організація армії. Всі шпиталі, передовсім бувші австрійські військові, перейшли під військовий заряд. Персонал полишено давний, лише додано свій нагляд так лікарський як і командний. На цілому фронті у головніших обектах потворено »Перші помочі«. З головніших були: в Соїмі, на Головній Почті, на Поліції, в касарнях Фердинанда, в касарнях при вул. св. Петра і Павла і на Цитаделі. В Народному Домі була »Головна Перша Поміч« і »Складниця Санітарного Матеріялу«. Транспорт хорих відбувався днем і нічю. Уживано до цього санітарних авт і підвод. Число ранених і вбитих у Львові не дасться точно означити. Ліста втрат, виготовлена Начальною Командою подає около 90 вбитих і понад 200 ранених. Числа ті слід уважати далеко неповними. Дні перемир'я вихісновувано на гребання вбитих, котрих не мож було в часі бою зібрати. Головно в Поезуїтському Саді лежали трупи кілька день нехоронені. Рани в бою мали характер зранень з близька, були тяжкі і спричинювали часто потребу операцій. Многих переплатило життям рану, при ліпших обставинах зовсім невинну.

Евакуація Львова йшла дуже поспішно в ночі серед окруження Поляками, тому вивезено лише незначну частину санітарного майна. Воно відбилося опісля дуже болючо і на довгий час в Українській Гал. Арм., ізза браку довозу. Вийшовши

зі Львова відділи У. С. С. утворили фронт на схід і полудневий схід від Львова. Команда У. С. С. перейшла до Курович і була перетворена в Команду Групи Схід. Генеральна Команда зі Львова перенеслася до Бережан як Начальна Команда Укр. Гал. Військ. Група Схід обсадила фронт від Винник по Малехів. Санітарні установи були зовсім неналаднані. Лікар і «Перші Помочі» держалися окремих сотень з якими вийшли зі Львова; більші відділи були зовсім без лікарської помочі. Прийшлося переводити організацію від основ. Прийнято найраціональнішу, курінну систему. Випосажено для кожного куріння Першу Поміч. Розділено рівномірно санітарний матеріал. Для кожного

Шляхами України

рис. І. Іванюк

куріння назначено лікаря звичайно старшого медика. В Куровичах заложено приют і відсилкову точку для лівого крила фронту, а в Борщовичах приют і відсилкову точку для правого крила фронту. У Вишколі Групи Схід у Словіті приют на 30 ліжок містився в монастирі ОО. Василіян. Характер боїв був того роду, що майже вся «Перша Поміч» містилась у хаті в селі. Кожда «Перша Поміч» мала свою власну підводу, а в міру потреби брала цивільні. Санітарна організація по сотнях полягала на сотенних стежах в числі 4 і 1. Виряд стеж був примітивний, примінений до обставин і відповідав потребі. Санітарні носі імпровізовано з шатрового, або звичайного полотна і деревляних дрючків. Крім оригінальних шин, уживано теж з паперу (тектури) і дощенок. Замість санітар-

них торбин, уживано хлібників, наплечників а в разі konieczності кишенів. Для вивчення санітарів заведено вечірню школу.

При Команді Групи Схід і при Вишколі були утворені Поборові Комісії. В Куровичах на економії уладжено купальню з дезинфектором. Під самим фронтом була купальня в Прусах. Дезинфектор підїздив туди з Курович.

Тяжко хорих і ранених з того фронту спрямовувано до полев. лічниці в Ожидові, повітової лічниці в Золочові і Перемишлянах. Довший час до січня 919 р. лічниця в Перемишлянах і Ожидові підчинялась Команді Групи Схід, яких вона оснувала чи переформувала. Лічниця в Ожидові на 50 ліжок мала лише внутрішній відділ, в Перемишлянах на 200 ліжок з відділами: внутрішнім, хірургічним і венеричним. При Команді Групи Схід основано складницю санітарного матеріялу. Початок був трудний, розстарати що небудь з ліків, перевязочного матеріялу, білля, постелі, приходилось нелегко. Частью через закупи в приватних аптиках, стягнення остаючих злишків поодиноких відділів УСС і з малих наборів від Нач. Команди — заосмотрювано її поволі, але послідовно. Тоді на фронті йшли криваві бої о Підбірці, Ляшки, Сороки, Малехів, Дубляни. Ранених було багато. Приходилось у наказах Команди Групи Схід поручати як найбільшу ощадність в уживанню саніт матеріялу. Найбільше число ранених було 27. грудня 1918 р. в перший день офензиви на Львів. Годі тепер дати докладний образ числа і роду зранень. Було воно можливе на основі звітів і поіменних ліст втрат, але все затратилося в часі бою під Бердичевом в квітні 1920 р. З недуг ширилась тоді інфлюенца (іспанка) — передусім між цивільними — розтягнена між вертаючими полоненими по цілому краю. Спорадично траплялись випадки пятнистого тифу так між військом, як і цивільними. Дуже доскулювали недуги шкірні, задля недостатчі білля і мила.

В другій половині місяця січня 1919 р. переведено реорганізацію армії; знесено групи, а основано Бригади і Корпуси. Групу Схід перетворено у 4. (золочівську) Бригаду, а з вилучених відділів УСС. утворено 1. Бригаду УСС. Назначено її армейською резервою і приміщено в околиці Щирця. Тепер якраз траплялася нагода доповнити недостатчі і стати на правдивій твердій основі. Але доля покермувала діло куди інакше. Судилось, що відділи Бригади УСС., від тоді порозривані, уживались на різних далеких від себе частях фронту. Центральні установи, відірвані від своїх частин, губилися в плянах і проєктах, а нічого перевести в життя не доводилось.

Головну вагу поставлено тепер на Вишкіл, а фронтові куріні переходили з рук до рук, від одної Бригади в другу й затратували придбаний виряд, без належного доповнення. При Вишколі й частинах біля Команди Бригади заведено купальні з дезинфектором, уживано мійську парню в Миколаєві і Щирці, або імпровізовано в сільських хатах, уставляючи

ванни, гріючи воду на дворі в походних кухнях. В Розвадові уладжено купальню в залізничім водотягу. Так переведжено періодично купіль і відвошивлювання поодиноких відділів. Була змога раз на два тижні кожного стрільця очистити. Думкою й старанням Команди Бригади було оснувати лазарет на 200 хорих і належно його випосажити. Але вже від першої хвили натраплялось на перепони. Начальна Команда відмовилась доставити потрібних матеріалів, мотивуючи тим, що Бригада стоїть у резерві або в злучі з другим відділом і наказала віддавати хорих до полевої лічниці в Щирці або окружної лічниці в Стрию. Так прийшлося обмежитися до за-

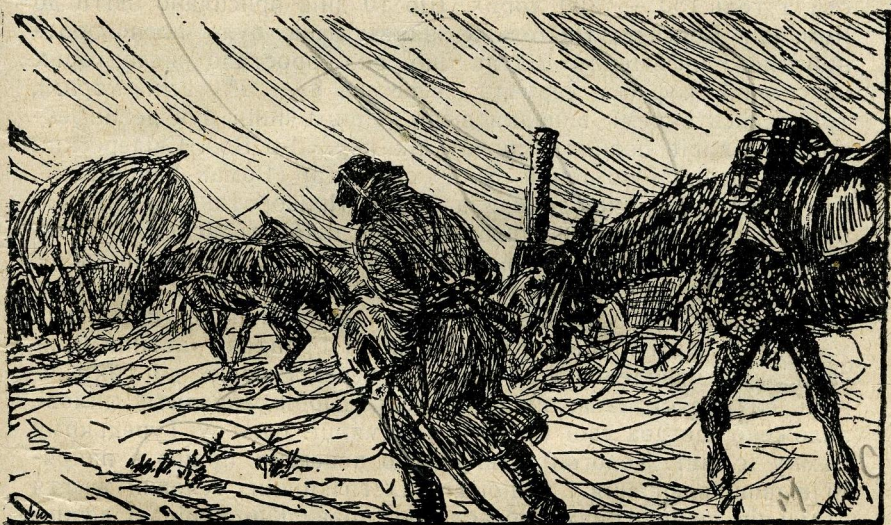
Заприсяження куріння У. Г. А. в Стрию, що відходив на Угорську Україну до Силоту, січень 1919.

ложення приюту на 30 ліжок в Розвадові і приюту на 25 ліжок в Красові. Тяжко хорих, що потребували довшого або спеціального лічення, відсилано до окружної лічниці в Стрию, а епідемічні недуги до полевої лічниці в Щирці. З кінцем лютого 1919 р. піший полк, артилерія і кіннота відійшли на фронт під Городок. З тою групою відійшов як лікар Др Свідерський. У Комарні розложив приют, перевізочну і відсилкову точку. Сюди слали з фронту хорих і ранених. Дороги були погані, болотністі, фронт пересувався, то взад, то вперед. Транспорт ранених був дуже прикрий. З Комарна відсилка йшла підводами до Рудок, а звідсіля санітарними поїздами до шпиталів у запіллю, передусім до Самбора. На цей час випадають тяжкі бої о Вовчухи, Бартатів, Братківці і Городок. Число ранених і вбитих переходило числа в дотеперіш-

них боях. Рівночасно починається прокидати поворотний тиф, а спорадично сипняк. Пособляли цьому безперервні бої, погані місцеві обставини, брак зміни окремих відділів, неможливість правильного відвошивлювання, розмноження насікомих та недостача білля. Ще гірші відносини настали від другої половини марта. Куріні порозривано і приділено по різних бригадах. Зв'язок і вся доцільна праця припинилась.

З початком мая 1919. Бригада УСС. обсадила відтинок фронту Старе Село на місці 2 (коломийської) Бригади. Тут перший раз станула Бр. УСС. як суцільна боева одиниця. Фронт ішов через Давидів — Виннички — Зубру, а осідком Команди Бригади було Старе Село. Здавалось тут буде можна докінчити зачатє діло організації і доповнити недостачі. Але вже найближчі дні розвіяли всі надії. Зачалася пам'ятна польська офензива і відворот наших військ пядь за пядею. Безперервні бої, загальне обезсилення, початок деморалізації менш відпорних частин і одиниць — відбирала змогу доцільної праці. Одиноким хісном для Бригади під оглядом санітарним було приділення до неї полевого лазарету, що остав по 2. коломийській Бригаді. Але користати з нього в цьому часі довго не довелося. Вже кілька день по зрушенню фронту ізза постійного хвилювання бойової лінії і транспортних нестач — прийшлось лазарет завагонувати і відослати в дальше запілля між Озерянами і Скалою. За час відвороту хорих і ранених віддавалось до запасних лічниць у більших містах, які оставали на місці. Легко ранених і тих, що не хотіли оставати, возили відділи зі собою на підводах. Так творились непроглядні санітарні валки. В часі відвороту число ранених не було велике. За те, щораз нагальнійше поширюються епідемічні недуги. Про спинення їх тоді годі було подбати. Ніч за нічю, день за днем все в постійному марші і бою, труднощі в транспорті, а через це пробування хорих враз зі здоровими пособляло щораз ширшому захопленню війська недугою. Ще тяжші санітарні відносини настали з хвилею переходу Галицької Армії на Придніпровя. Зіпхана на маленький простір околиці міста Кам'янця, вже й так заложеного місцевими відділами й установами, найшлася в кліщах двох ворогів від Сходу і Заходу. Вже перші дні після переходу через Збруч давали передсмак того, що прийдеться перебути. Всім відділам були великим тягарем непроглядні валки з хорими. Дниною спека і порохи, нічю холод і приморозки обезсилювали до краю нещасних хорих. Число їх з кожним днем зростало. — Ранені добавляли собі ще заразливу недугу. Першим завданням було здати хорих до лічниць. Так тут траплялося на нелюбимі труднощі. Наддніпрянських лічниць майже не було. Мійська чи Губернська лічниця в Кам'янці вщерть переповнена, більше не приймала. Галицькі лічниці мали лиш персонал і прихапцем захоплені найконечнійші річі, майже без ліжок і постелі. А й ті в дорозі ще порозташовувано. Вислід був

такий, що тяжше хорих приходилось лишати на ласку приватних людей по селах і місточках. Вони ставали розсадниками недуг і самі терпіли та в більшості безпомічно вмирали. Було можливо налагодити діло й перевести санацію відносин, колиб Армія була зазнала хоч короткого відпочинку й мала змогу впорядкуватися. Але не так склалося. Обезсилені фронтові частини перейшли безпосередно з польського фронту на московський — проти большевиків. З переходом за Збруч санітарним шефом У. Г. А. став лік-полковник Др Бурачинський. Санітарну організацію повів новий шеф у напрямі зеднання і водностайнення апарату з численних лічниць, що перейшли за Збруч. Утворив 4. запасні лічниці. При кожному із 3. Корпусів була полева лічниця і осібна полева лічниця Бригади УСС.

В завію на степах

При бригадах заведено перевязочні, а при курінях «Перші Помочі». При кожному Корпусі відсилкова точка. Також Бригада УСС. мала окрему відсилкову точку. З фронту доставались ранені й хорі на курінну «Першу Поміч», відси підводами на перевязочню Бригади. Тут оставали легко ранені і переходово хорі на лічення, а тяжші случаї відсилено до корпусних відсилкових точок, а звідси санітарними поїздами до полевих лічниць. До запасних лічниць у запілля здавали хорих етапні формації, сюди перевозжено на випадок переповнення полеві лічниці. своїх хорих й хорих, потребуючих спеціального лічення. Лічниці вивіновано яко — тако в ліжка, постіль, інструменти та ліки, але що число хорих зростало, приходилось їх доповнювати й розширювати, а середників нізвідки було добути. Ще гірше представлялись дезінфек-

ційні валки. Багато їх розтратилось і понишилось в часі відвороту. Зі зростом добуваної території частини розбрилися по широких просторах, губились, тратили звязь між собою. Серед тих обставин переводити правильну дезинфекцію було неможливо. Особливо тяжко приходилось Бригаді УСС. За весь час на Наддніпрянщині аж до злуки з Денікіном не мала належного звязку з У. Г. А. — Оставала, або як залога Кам'янця, а опісля на фронті, частиною Придніпрянської Дієвої Армії. Полишена сама собі мусіла у внутрішньому крузі заспокоювати всі потреби. Прийшлося у першу чергу подбати про лічницю. Завдяки невтомимій праці Д-ра Свідерського перетворено й доповнено полеву лічницю Бригади й розміщено її на економії в селі Сороканах де стояв Кіш УСС. Лічниця містила тоді 150 — 200 хорих. Що 10 днів присилано звіти до Команди Бригади. Найбільше занедужань було на поворотний тиф і інфлюенцу. Відтак що раз зростало число хорих на сипний тиф (за серпень і вересень 8 — 9% всіх хорих), траплялись окремі випадки віспи. При лічниці був дезинфектор. З лікарів повнили службу лік.-пор. Д-р Вол. Свідерський як командант і помічний лікар сан-четар Роман Гаванський. Смертність у лічниці доходила 3%. В Приворотю при Вишколі зорганізовано більший приют на 100 ліжок у місцевій духовній школі. Випосаження і уміщення того приюта було гарне. Лікарську службу сповняв сан. чет. Ярослав Солтикевич, підх. Цибульський як фельшер. З тих двох лічниць користали у більшій часті лишень Кіш і Вишкіл і Фронтіві частини Бригади були віддалені на 30 верств і перевіз хорих до тих лічниць натрапляв на великі труднощі. Щоби зарадити лихові, зложено ще два свої приюти в Кам'янці: один у Турецькому Замку (с. чет. Кологон). Рівнобіжно поведено працю в напрямі відвошвивлювання і раціональних гігієнічних условин життя стрільців по частинах. Переводжено правильно купіль і дезинфекцію одіння. Вислід був такий, що п'ятнистий тиф удалося тоді при фронтівих частинах опанувати, але поширення поворотної горячки цим не спинялося зовсім. Нове погіршення сенітарних відносин, а з тим нагальне поширення епідемічних недуг, настало з хвилию переходу Бригади на большевицький фронт. Довга їзда поїздами, брак лічниць у тому районі, який заминала Дієва Армія, змушували возити хорих в окремих возах поїзду. Военні операції Бригади зачались від Вапнярки вдовж залізничної лінії до Христинівки Уманя і Яроватки, в напрямі на Цвіткове. Куріні піхоти, артилерія і кіннота занимали фронт по обох сторонах залізниці, а команда Бригади й усі установи посувалися в поїздах та урядували по чергових стаціях. Бригада УСС. входила в склад 3 наддніпр. дивізії. Відсилка хорих і ранених йшла саніт. летучками до роздільної точки Вапнярки, а звіти до наддніпрянських лічниць в Жмеринці і до полевої лічниці Бригади УСС. яка перенеслася зі Сорокан до Браїлова; тут розмістилася у зем-

ській лічниці. На фронті число хорих з кожним днем зростало. У вересні денне число відсланих до лічниць хорих з одної бригади УСС. вагалось між 70 і 100 (крім бригади УСС. стояла тут 11 гал. бригада й надніпрянські частини). Хорі лежали покотом на соломі в приюті в Христинівці і в залізничних вагонах. Переходило змогу оглянути докладно і пересортувати хорих. Щораз частійше зачали появлятись випадки п'ятнистого тифу. Переповнення і помішання хорих сприяло дальшому поширюванню недуги. Стрільці на фронті жили в невідрадних відносинах. У безвпинному поході, розташовані на широкому просторі, без одностайного фронту, день і ніч з напруженому поготівлю. Серед тих відносин було неможливе доцільне переводження дезинфекції і береження санітарних

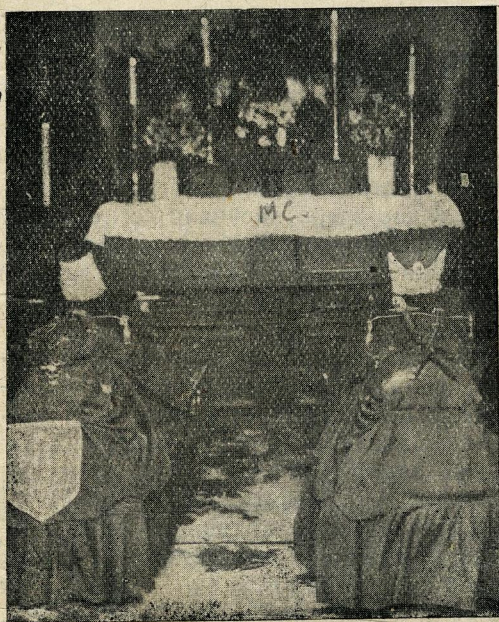
Похорон полк. Вітовського і чет. Чучмана в Берліні

заряджень. Прийшла ще злука з армією Батька Махна й перебрання 3000 хорих махнівців. Вони завалили собою всі лічниці у Жмеринці. Рівночасно зачався на цілому фронті відворот перед наступаючою Добров Армією Денікіна. Зі всіх усюдів збиваються хорі у Жмеринку, заповнюють не лиш лічниці, але приватні мешкання. Жмеринка стає одним містом недуги, а небавом містом смерті. В ту околицю стискається тепер вся Галицька Армія спихана від сходу Москалем Денікіном а від заходу наступаючими Поляками. В останніх днях жовтня станула Бр. УСС. в Станиславчику біля Жмеринки. Прийшли найтяжші хвилі. П'ятнистий тиф, що досі лиш тлів серед відділів Бригади УСС. тепер обняв всі відділи та валив з ніг по черзі всіх поголовно. Те все було підготуванням і безпосередною причиною злуки з Денікіном. Бригада перейшла в околицю Браїлова. Поширення епідемії доходило вершка. Команда і установи Придніпрянської Армії подалися в сторону Польщі, полишаючи хорих без опіки й приміщення. Залізничні станції заповнені безпомічними хорими. Неможливо було спи-

нити та зарадити лихові. Кожда хата, кожний чоловік являвся розсадником епідемії. Лікар і санітарний персонал падав від умучення — один по другому набавлялись недуги. В часі відвороту й загальної евакуації перенесено полеву лічницю УСС. з Браїлова до Ялтушкова і тепер в найконечнійший час Бригада лишилася знову без лічниці. Наборзі зладжено приміщення на 300 хорих у земській лічниці. Хорі зразу лежали на долівці на соломі. Число ліжок не доходило до 40, але з дня на день за вкладом праці уладження провізоричної лічниці поліпшалося. Придбано сінників і вимуровано на дворі дезінфектор. Салі були достаточо ogrівані, побільшено число санітарної обслуги. Заведено кухні окремо для діет, окремо для виздоровців. Урухомлено прачкарню. Всю енергію і працю в Команді Бригади спрямовано для рятування хорих. Лікарську службу в провізоричній лічниці Бригади сповняв Др. Щуровський, а після його занедужання с. хор. Роман Кузьма при допомозі денікінського лікаря Берковича. Денне число хорих у лічниці доходило 300. крім того був ще приют у місті Браїлові, на латинському повітстві (40 місць). Для часті старшин був окремий (на 10 ліжок) відділ під опікою земського лікаря Др. Ващинського. Через провізоричну лічницю У. С. С. перейшло звиж 2000 хорих. Смертність у першому тижні була велика, кількох покійників денно, опісля обставини змінилися на красше. Загальний процент оскільки тямлю не переходив 10.

Поміч від Денікінських властей була мінімальна. Заки наладналося звязок з їх установами зачався відворот і загальний розвал добров. армії. Галицька Армія опускає околиці Винниці-Жмеринки і відступає на Одесу. Відворот був дуже тяжкий — остра зима, брак комунікаційних середників, недовстача заосмотрення в одіж, велике число знеможених реконвалесцентів і хорих, непевне положення ізза розкладу в армії Денікіна — це все казало призадуматись над положенням. Воно й змусило Нач. Команду навязати перше неофіційальні переговори з большевиками, а різночасно з антантською місією в Одесі. Відповідно до того переводилась евакуація. На місцях залишувано лічниці з тяжко хорими, а з ними командний склад з упозаженням до навязання зносин з ново-приходячою владою, щоб по змозі облекшити положення остających хорих. В Браїлові остала провізорична лічниця а решта Бригади перейшла в район Бершадь-Берлівка. Переговори з антантською місією не довели до цілі і Гал. Армія остала на новозанятих місцях і ждала приходу большевиків. З хвилику злуки з большевиками У. Г. А. як окрема частина перестала існувати. Потворено 3. бригади з Галичан і розділено їх по ріжних російських дивізіях. З 2. Корпусу враз із Бригадою У. С. С. утворено 1. Бригаду і названо її Ч. У. С. С. В місяці березні відійшла 1 Бригада Ч. У. С. С. на фронт під Чуднів на Волині у звязь з 44. совітькою дивізією — 12. Армії. Са-

нітарну організацію в Бригаді побудовано слідує: На верху організації стояв санітарний шеф Др. Ляндес. Він підчинявся санітарному шефові 44. дивізії лік. Белікові (рос. жид). Полковими лікарями були: в 1. полку (із Бр. У. С. С.) лік. Віллім (Наддніпрянець), у 2. полку (із 7. бригади) Др. Євген Олексій в 3. полк. (із 3. гал. Бриг.) мед. Сенчина. По курінях лікарювали медики. У Бердичеві в монастирі Бернардинів містилась полева лічниця УСС. на 120 ліжок, перетворена із 2. запасної лічниці. Командантом її був Др. Рібенфельд, а помічними лікарями Др. Петлик і медик Кульчицький. При полках на фронті

Домовини полк. Д. Вітовського і адют. чет. Чучмана в Берліні 1919.

були перевязочні. Під фронт до Чуднова доїздив сан. поїзд (командант Др. Щуровський) та забирав хорих і ранених до Бердичева. Тут передавав хорих часто до полевої лічниці Бр. УСС., а часто до большевицьких лічниць у Бердичеві або са-санітарними поїздами до Козятина. Уладження большевицьких лічниць бодай у Бердичеві було дуже примітивне. Передусім заосмотрення в ліки дуже недостаточне, а харч гірший, чим у галицьких. Цінніший інструментар і апарат Рентгена большевики забрали з галицької лічниці і вивезли в Росію. Бри-

гадний шеф Др. Ляндес проявляв багато доброї волі та енергії при управлінні санітарної служби, але не багато міг вдіяти, залежний у всьому від сан. шефа дивізії й різних неграмотних комісарів. Порівнюючи справність сан. орган. Бр. Ч. У. С. С. з аналогічною в інших частинах 44. дивізії слід зазначити її справність і точність. За час союзу з большевиками не було на фронті поважних боїв. Більше число ранених (около 40) було при здобуванні Бригадою Романова, походу під Миropіль, а відтак при польському наступі 25. і 26. квітня. Інфекційні недуги втратили тепер свою силу, але не тому, що гігієнічні умовини змінилися на краще, але що майже всі перехорували й були неподатливі на свіжу інфекцію. За те

багато западало на чохотку ізза виснаження від перебутих недуг, передусім після поворотного тифу, а накінець від недостаточного відживлювання.

Все майно Галицької Армії, а між тим і санітарне дісталось безпосередно, або посередно з відділами Наддніпрянців у руки Поляків. Лише малу його частину зберігли відділи, що з ген. Кравсом перейшли літом 1920. р. на Чехо-Словаччину.

Михайло Сердицький.

Лесь Кудрик.

— Цей день випав для мене якось нещасливо.

Цілий день просидів я на обсерваційному пункті, намерзся доволі, а не «підстрілив» нічого. Ворожі батареї мовчали, мов на мою більшу злість. А ще вчора засипали вогнем нашу піхоту, попадало від неї і нашої артилерії. Нині, я спеціально вибрався для того, щоб вислідити становище ворожих батарей та звести з ними вогневий поєдинок. А тут вони мов на злість, хочби один вистріл, а то ні.

Заледви я тільки переступив поріг своєї квартири, вернувшись з обсерваційного пункту, з ворожої сторони відозвались гармати, та засипали вогнем нашу третю батарею. Я приказав командантові змінити батарейну позицію, а другій батареї — відкрити вогонь по ворожих позиціях. Раптово замовкли ворожі гармати і більше не відзивались цієї ночі.

— Ні, цього вже забагато, думав я ходячи по своїй квартирі. Хтось мусить доносити гетманцям про становище наших батарей, коли вони так докладно знають наші позиції. І як не змінйай їх, вони за кожним разом знаходять наші батареї і носять їм знищення.

— Але не буду я стрілецьким гарматчиком, коли не висліджу, та заставляю до мовчанки ворожі гармати!

Постанову мав я велику. Покликав до себе адютанта, дав йому відповідні зарядження, та наказав, щоб завтра ранесенько скоро світ, було все готове до відїзду на обсерваційний пункт. Адютант вийшов, а за кілька мінут двері знову відчинилися — і в хату увійшов малий зпятьнайцятьлітний хлопчина.

— Чи тут квартира пана команданта артилерії Січових Стрільців? — спитав він кланяючись.

— Так, тут. Я сам. Чого тобі потрібно?

— Батьку! Я прийшов просити вас, щоби ви прийняли мене на службу, бо хочу стати гарматчиком.

— Ти? На службу?! Та ти ще за малий і за слабкий, а у нас потрібно сильних людей.

— Ні, батьку, прийміть! Я сильний і буду робити все, що треба. Я хочу йти з вами бити ворогів! — просився крізь сльози.

— А щож ти зможеш робити? — питав я його далше.

— Все, що прикажете, я все зроблю, лише прийміть.

— А звідкіляж ти?

— Я сам з Боярки, дотепер жив у одного дядька в Почтовій Віті, товар пас. Але він тепер знущається надомною, бє, заставляє до тяжкої роботи — і їсти не дає. Я, батьку, сирота. У мене немає ні батька, ні неньки, братів ні сестер. Круглий сирота. Батька большевики убили за те, що був »Вільним Козаком«, а мати умерла коли мені було тільки півтора року, — говорив він крізь сльози.

— А кілька тобі тепер?

— Не знаю, либонь пятнайцять.

— А як тебе звати?

— Лесь, а прізвище моє Кудрик.

Тепер я приглянувся йому близше. Це було бідне, обшарпане хлопа. Його личко залите сльозами, красче подобало на личко дівчини, чим хлопця. Русяве волося лежало розпатлане на голові. Його сино-голубі очі переповнені сльозами, благо-гально дивилися на мене. Не знаю чому, але мені стало його жаль.

— Слухай Лесью! Коби я знав, що ти порядний хлопець, чемний і слухняний, я радо принявби тебе; але як ти драб, то я не маю охоти тобою морочитися!

— Батьку! Я буду чемний і послушний, лишень прийміть мене.

— Гаразд, оставайся при мені, побачу що з тебе вийде.

Лесь утер рукавом сльози — і схопив мене за руку, щоб поцілувати. Я погладив його русяву головку — і гукнув на чуру.

Явився чура. Я звелів йому взяти Лесья під свою опіку, переодіти, вимити, та накормити його. Лесь чемно уклонився, миттю повернувся, та вийшов за чурою.

II.

Ранесенько скоро-світ збудив мене чура.

Адютант ждав на мене з розвідчиками, телефоністами, та кіньми готовими до відїзду. Я наскоро зібрався, поснідав, а на відходнім спитав про Лесья.

— Е, хочеться вам пане морочити з ним, це якийсь волоцюга.

— А деж він тепер?

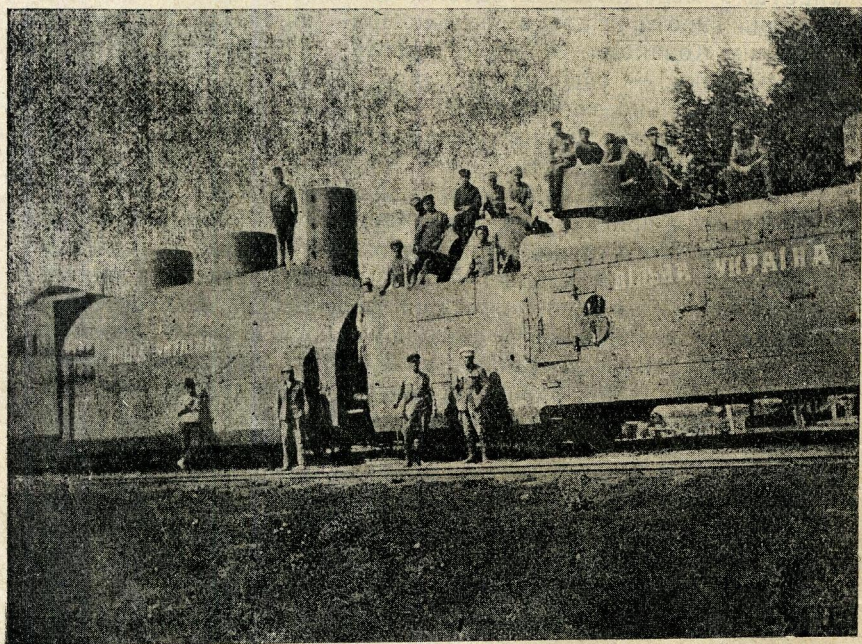
— Та ще спить. Раджу вам пане — прогоніть його, а то ще лиха нам наробить. Вкраде щонебудь, та само втіче. З него добрий пройдисвіт.

— Кинь, Петре, дурниці плести, в тебе кождий волоцюга. — пройдисвіт. Зрештою гляди мені його, та будь з ним ласкавий!

.

Через кілька хвиль ми минали Гатне, та через поля встелені снігами гналися в сторону ліса. Коло самих окопів де засіла наша піхота зсіли ми з коний, та пішком направилися даліше.

Ранішне сонце привитало нас на місці. Я взяв біноклі і став розглядатися. Над Жулянами неслися тумани — і закривали їх перед нашими очима. На ліво від нас, показався ворожий панцирник і почав обстрілювати нашу піхоту. Я приглянувся і подав ціль батареям. Пронісся над головами вистріл

Панцирник „Вільна Україна“ на шляху Вапнярка-Христинівка 1919 р.

і не долетів до панцирника. А ось другий, третій попав добре. Панцирник сховався і більше того дня не показувався.

Десь перед полуднем відозвалися ворожі гармати, а в горі над нами затанцював ворожий аероплян. Я пильно надслухувався, та слідив за ворожими батареями, але не знаходив нічого. Ворожі батареї стояли добре укриті і найменшим проявом не зраджували себе.

І хоч наші батареї стояли також у добрім прикритті, ворожі гармати за кожним разом заставляли їх до мовчанки. Я злився, бо кождий вистріл з ворожої сторони впевняв мене в тім, що тут мусить бути якась зрада. Мусить бути хтось такий, що доносить гетманцям про наші рухи...

— Раптово щось зашелестіло — і зпоміж корчів підсунувся до нас Лесь. Очі його горіли вогнем, лице промінилося радістю, а руки його були обризгані кровю.

— Батьку, батьку! — кричав радісно до мене, я убив монаха!

— Монаха? Де? Коли і зза чого?

— А в Гатному — монастирі. Я йшов до вас, через подвіря монастиря. На подвірі не було нікого. Я пустився далше. З пивниці, біля якої прийшлося мені переходити, почув я як хтось говорив півголосом. Потихоньку закрався до дверей — і став надслухувати крізь шпарку. Тепер виразно чую: — «Коло Чабанового хутора, від дороги на право, чотири орудія!» Крізь шпарку побачив я монаха, що стояв коло телефону — і передавав гетманцям про становище наших батарей. Я потихоньку відкрив двері і підокрався до него. Каме-нюкою, що навинулась мені під руку, розчерепив я йому голову, а коли він повалився на землю, оцим кинжалом проколів я його.

Тут показав мені Лесь кровю обагренного кинжала. Він був свідомий свого героїчного вчинку і надзвичайно цим гордився.

— Такий малий, а вже свої руки обагрив людською кровію, — сказав я йому.

Лесь спустив очі в низ і засумувався.

— Батьку, це ворог! — та ще до того я його зловив на таких вчинку. А хибаж ворогів убивати є гріхом?

— Ні, сину! Треба безпощадно нищити своїх ворогів. А за зраду рідному краю, батька свого убити не є гріхом.

Ворожа артилерія знову відозвалася. Я взяв бінокль, та став розглядати.

— Колиб мені її вислідити, то мусілаб скоро замовчати, сказав я півголосом.

Але мої пошукування були даремні. Ні я, ні ніхто з нас не міг дослідити становища ворожих батарей.

Я приказав своїм командантам ще раз змінити становище наших батарей — і відкрити вогонь, згідно поданої їм цілі. Через кільканайцять хвиль, двайцять наших гармат відкрили сильний вогонь по ворожих окопах, де сиділа піхота.

Ворожа артилерія не оставалася в довгу до нас: Відповіла тим самим — і засипала вогнем місце, де передтим стояли наші батареї. До місця де вони стояли тепер — не попадали; вогонь ворожих гармат не приносив їм найменшої шкоди. Наші гармати безпощадно нищили ворожі окопи піхоту, а їх батареї злилися, посиляли удари, якими одначе не могли заставити до мовчанки — наших гармат.

Коли затихла стрілянина, я оглянувся за Лесем, але і слід загинув по ньому. Ніхто навіть не запримітив, коли і де він висунувся з поміж нас.

За декілька хвиль він знову явився між нами — з телефонічною лінією в руках.

— Батьку, це телефон з монастиря, попробуйте, чи гетьманці відозвуться до нас, — сказав він подаючи його телефоністам.

Телефоністи включили лінію в апарат, та стали надслухувати. Не чути нічого. За кілька хвиль почувся гудок. Я взяв слухавку — і став надслухувати. Чути як передають накази: — »Первая батарея в кустах, на лево от церкви. Наблюдатель на колокольне!»

Знову гудок. Гетманці викликають »отца Сергія«. Відзиваюся. Питають за становищем наших батарей. Раптово розмова рветься. Мабуть десь лінія перервалася. Надслухую ще хвилю — не чути нічого.

Ага, ось воно як! Я переждав ще кілька хвиль — і подав ціль своїм батареям. Пару вистрілів — і дзвінниця жулянської церкви враз з »наблюдателем« полетіла до долу. Ще кілька вистрілів і ми виразно побачили як ворожа батарея стала утікати, а їй у слід сипалися вогневі удари наших гармат. Ворожі гармати мусіли замовчати — і того дня не відзивалися більше.

Я був вдоволений з результатів нинішнього дня, який випав для нас досить щасливо. А в цьому — в значній мірі допоміг нам Лесь.

— Лесю, ходи но сюди!

Але по Лесеві і місце застигло. Ніхто навіть не завважив куди він вийшов.

.....

Не було його і на квартирі, куди я вернув вечером.

Чура скаржився, що ранком як вийшов, то й досі не показувався.

— А може де утік волоцюга? — Зрештою хто його знає, сердився чура.

III.

Ранком, другого дня, виїхав я знову, а Леся все таки не було.

— Куди би він дівся, що його досі немає? А шкода його, меткий хлопець був, — снувалось в моїй голові.

Коли сонце піднялося і розвіяло тумани, явився Лесь. Вискочив з ліса і прибіг до моєї криївки.

— Батьку, батьку! А я щось знаю. Тепер ми покажем гетманцям, так що довго вони нас попам'ятають, — кричав він радісно.

— А щож ти знаєш — і куди так довго волочився? Га?

— Батьку, не гнівайтесь на мене, говорив він крізь слъози, що не спитавши вас ходив у Жуляни.

— А тебе за чим туди носило? Мене починало злостити.

— Я ходив приглядатися ворожим становищам.

— А як-же ти туди пробрався?

— Я пішов в Гатне, переодівся, незаметно пробрався до ліска, назбирав ломача і з тим пішов між гетманців.

— І щож, вони не спиняли тебе?

— Спиняли, але я плавав, казав, що ходив за дровами, щоб хорій матусі нагріти хату — і вони мене пропустили. Я перейшов селом, приглянувся до всего, та переждав до пізної ночі. Ночію, коли гетманці розійшлися по хатах, а вартіві також заховалися перед зимном, де хто міг, я пішов розглянувся поміж батерії, обози й окопи.

Штаб от. Долуда.

Дальше Лесь розповів мені докладно про ворожі становища, а своє оповідання закінчив словами:

— Батьку, не гнівайтесь, що пішов, не спитавши вашого дозволу. Я тепер вже нікуди не піду без вашого відома.

Я пригорнув його до себе і поцілував у чоло. В його очах заблестіли сльози.

— Батьку, беріть мене завсіди з собою куди лише підете або поїдете. Я не хочу на квартирі сидіти, я хочу їздити з вами, воювати, стати справжнім Січовиком.

— Добре, Лесю, від тепер завсіди будеш їздити зо мною.

Перші ранішні стріли з наших гармат, викликали зрив ворожих гарматних набойів. До нас доносився гук зривів, страшенний галас, крики, зойки...

Наша піхота, зі своїх окопів, любовалась цим пеклом, яке творилося по ворожій стороні, а оклики »Слава« лунали по цілій лінії окопів нашої піхоти.

Ворожі гармати не відзивалися до нас більше.

Через день опісля ми заняли Київ.

IV.

Від тоді то, Лесь завсідги їздив зо мною.

Був точним і послушним, ставав нераз помічним, вважався справжнім Січовиком — і гордився цим найбільше. На кождім кроці показував свою відвагу, хоробрість і самопошвяту. В скорому часі всі батерії моєї групи знали Леся, та називали його »малим героєм«.

Після заняття Київa, Лесь вправлявся біля гармати, а вечером ходив до театру. Любив бачити сцену, коли грали Дорошенка, Хмельницького і інші історичні песи.

В вільних хвилях брався до книжки. Деякі купував собі сам, інші визичав у мене.

— Лесю, питав я його якось одного разу, де ти так гарно читати навчився?

— Я ходив до школи і скінчив чотири класи гімназіяльні. Мій батько був залізничником, знав письмо і дбав про те, щоб мене випровадити в люди. Але коли батька розстріляли большевики, я дуже бідив, та мусів старатися сам на себе.

— А чому ж ти мені ранше цього не сказав, що ти письменний, коли я тебе питав одного разу?

— Я не міг вам цього сказати, коли ви мене ще за мало знали, бо боявся що возьмете мене за якого шпіона.

— Ну нічого, але ти, Лесю, не називай мене батьком, у нас Січовиків так не водиться: у нас називають старшин по ранзі, або по посаді.

Не звати вас батьком? Це так гарно і по козацьки, зрештою я круглий сирота, а ви для мене такі добрі неначе рідний батько — і тому я вас так називаю.

— Ну зрештою називай вже і батьком як тобі так сподобалося.

Любив мене Лесь синівською любовю. Я старався заступити йому рідного батька, полюбив його, та став дбати про него. Жив він разом зі мною і всюди брав я його з собою.

Інтересувався він всіми справами, але якось найбільше історією рідного краю.

Якось одного разу спитав я його:

— Лесю! Чому ти найбільше трудишся над пізнанням історії рідного краю?

— Історії? Ад-жеж ви самі говорили в школі гарматчикам, що не любить той рідного краю, хто не знає його історії. З історії рідного краю я учуся ще більше любити його.

— А хибаж ти його тепер не любиш?

— Люблю, але я хочу любити його совершенною любов'ю. А совершенна любов може бути тоді, коли докладно ознакомлюся з історією минулого, рідної країни...

І Лесь справді трудився над її пізнанням, не тільки з книжок, але й з старинних річий та памяток. Оглядав церкви, музеї, а де сам не міг зайти — я ходив з ним, та роз'яснював йому те, чого він не розумів.

Якось одного разу Лесь почав просити мене, щоб я його шустив до Боярки; він хоче оглянути могилу батька, та поставити на ній хрест. Гроші він має, бо заощадив собі дещо з місячного жалування.

— Добре Лесю. — поїдеш! Приготуй все що потрібно до їзди, я також поїду з тобою.

Радості Леся не було кінця. Став готовитися в дорогу. Вечером побіг у місто — і приніс велику таблицю завинену у папір. Він розвинув її. Це була велика синя таблиця, а на ній ясніла напись золотими буквами:

Ту спочиває

Іван Мартинович Кудрик

Залізно-дорожний робітник на ст. Боярка.

Розстріляний катами України московськими більшовиками за приналежність до організації „Вільного Козацтва“

дня 17 го січня 1918 р.

Спи мій батьку ріднесенький нехай-же Воля присниться тобі. Твоє дитя зуміє відомстити ворогам за твою смерть.

Батькові — від Лесі.

Другого дня саме в обідню пору — ми були в Боярці. Лесь запровадив мене на кладбище, віднайшов могилу свого батька і припав до неї заливаючися сльозами.

На могилі звалений вітрами лежав хрестик, видко Лесєвої роботи.

Я лишив Леся на могилі, а сам пішов відшукувати якогось майстра, котрий-би змайстрував красшого хреста. Не прийшлося довго шукати. Знайшов такого, котрий у себе мав їх на »поготові«.

— Бачите пане, тепер такі часи, що хреста і труну треба завсіди держати у себе на поготові, — говорив до мене майстер у якого я купував хреста.

Ми сторгувались. Майстер поклав хреста на маленькі санчата і відвіз його на кладбище.

Деякий час, ми всі три поралися коло упорядкування могили...

Великий дубовий хрест стояв на могилі з розпростертими раменами, а на ньому виднілася таблиця — послідний подарок батькові від Леся.

Лесь глянув на мене очима повними вдячності, а коли я йому пригадав що пора вибиратися в дорогу — Лесь ще раз припав до могили, став її цілувати, та сльозами поливати.

Та коли я йому звернув увагу що Січовикові не годиться плакати він схопився на рівні ноги, обтер рукавом сльози і промовив ніжно, тулячись до мене:

— Гаразд, я вже більше не плакатиму; у мене є тепер другий батько. Але... але мені жаль того, що там глибоко в могилі на дні...

.....
Дорогою питався мене Лесь:

— Батьку, а чи скоро буде війна з большевиками?

— А чомуж ти так прагнеш з ними війни?

— Бо хочу відомстити їм за смерть дорогого батька!

— Війна з ними вже розпочалася — і ми десь на днях вирушимо також на фронт. А як ти думаєш Лесю, чи війна з ними потрібна?

— Конечно потрібна! Ми їх не чіпали, але раз вони сунуться самі на нашу землю щоб залити її кровю і сльозами, щоб надіти нам нове ярмо, — ми мусимо стати на оборону своїх прав. Війна з ними це свята месть за кров, сльози, за нашу руїну!

.....
V.

6-го січня 1919 р. виступали ми на большевицький фронт під Полтаву. Весь час точилися завзяті бої з кілька раз перевишашчими нас большевицькими силами. Нам прийшлося відступати.

Бідний Лесь плакав мов мала дитина, коли нам приходилось відступати що раз дальше і дальше.

Сердився, що досі не мав змоги «розчерепити» голови ніодному большевику.

До найзавтішого бою прийшло на ст. Гребінка. Великі сили большевиків наступали до самої стації, та взяли її під обстріл. Піхота наша стала відступати. 1-ша гавбічна батарея попала в большевицькі руки, а командант її сотник Ничай зістав убитий. Становище було досить скрутне.

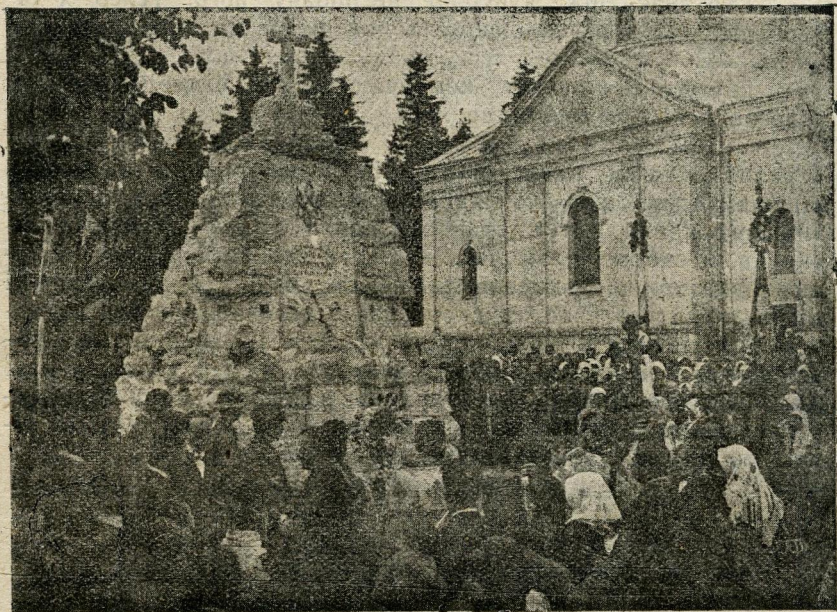
Несподівано, на ліво від стації відозвався скоростріл і став косити большевицьке праве крило, яке мусіло податися взад. Друга батарея взяла його на картеч і большевицьке праве крило стало в паніці утікати. З цього скористала наша піхота і перейшла в контр-наступ: відібрала гармати, та відкинула большевиків до ст. Дробово. Большевики залишили масу убитих і ранених. Побіда осталася за нами.

Стали зносити ранених. Між ними було багато і наших. На одних носилках побачив я Леся. Лежав з закритими очима, з окровавленою, на скоро перевязаною, головою.

Я кинувся до него. Лесь відкрив очі, хотів щось говорити, але не міг. Слабо усміхнувся — і знова закрив очі, стративши притомність.

Куля поцілила в голову і добре «царапнула» його, так, що слаба надія на виздоровлення.

— Бідний хлопець! Бідний мій Лесик! І як це він так несподівано викрився, що я навіть не запримітив, як і коли.

Пам'ятник у честь полеглих у Визвольній Війні в Бродках під Львовом.

Я приказав занести його до мого вагону, та покликати лікаря. Явився лікар, приніс відповідні медикаменти і став бабратись коло Лесевої рани. Бідний Лесик лежав безпритомний. Я не міг дивитися і вийшов до канцелярії.

Через пів години з'явився у мене лікар і сказав мені, що рана досить небезпечна, тому слаба надія на виздоровлення. Всьо залежить від того, як буде відбуватися лікування, та організму хорого. Тому треба його як найскорше відставити до шпиталю у Київ, бо тут держати його досить небезпечно: хорому потрібний обсолютний спокій, а тут завсіди чути крики, стрілянину, відгук боїв.

.....

Вечером прибув санітарний потяг, забрати ранених. Прийшли повідомити лікаря. Лікар вийшов поробити відповідні зарядження.

Я прийшов ще раз глянути на Леся. Відкрив очі і сумно подивився на мене. Довго, довго неначеб що пригадував. Усміхнувся злегенька і заговорив тихо, тихесенько.

— Батьку... не журіться... Мені так доб... ре. Я сповнив свій... обо... вязок і пі. ду... до та... та...

Знову закрив очі, бо притомність опустила його. А через кілька хвиль прийшов лікар з санітетами і Леся забрали від мене. Того самого вечера санітарний поїзд відвіз його до Києва.

Хто знає, може я більше не побачу його. Тепер я доперва зрозумів, як сильна була моя любов до того хлопця.

Другого дня ранком, командант другої батареї рапортом голосив мені про геройство Леся.

Чорноморці стали утікати, а разом із ними наша піхота. Ніхто не рішився на якийсь рішучий крок, щоб хоч хвилиночку здержати наступ большевицького крила, котре стало обходити стацію. Раптово вискочив зі скорострілом Лесь — і став косити ним праве большевицьке крило. Большевики падали один за другим, інші мусіли податися взад. Я скористав з цього й взяв їх на картеч. Большевики в паніці стали утікати. Це запримітила наша піхота і перейшла в контр-наступ. За нею потягся наш Лесь зі скорострілом. Мої старання завернути його, були даремні. Дальші результати вам відомі. Героєм дня, котрий рішив побіду над большевиками є наш Лесь.

Але чи не все одно хто? Аджеж Леся між нами нема.

VI.

Потяглися дні за днями довгі, сумні і тяжкі.

Під сильним напором ворожих військ, мусіли ми відступати все дальше і дальше. Впав Київ і ми відступили на Правобережжя — котре стануло тепер ареною воєнних подій.

Минула зима, весна, літо, а бої дальше тягнулися з перемінним успіхом.

Тепер нам прийшлося воювати на два фронти: большевицький і денікинський. Бо одні і другі загрожували нам національною неволею. Наші героїчні війська завзято боролися та гинули в нерівній боротьбі з ворогами. Одні гинули на полі бою, других клав тиф на шпитальні ліжка, а інших заганяв до гробу.

Не минув тиф і мене. Я мусів покинути фронт, та їхати в шпиталь лічити сипняка...

Почалися довгі і сумні шпитальні дні.

Там за мурами шпиталю щось твориться, а тут чоловік мучиться і не знає про це нічого. Лиш часами через глухі мури шпиталю прокрадалися сумні — тривожні вістки.

Київ... Денікин... Кравс... Зрада... Відступ...

Але з цього всего — не мож було довідатися нічого. І це власне найбільше мучило мене.

Нераз довгими ночами коли я не міг заснути, пригадував собі недавню минувшину. Часто споминав Лесь і тужив за ним. Коби він так був біля мене, я почувавби себе далеко відрадніше.

— Ох Лесю, Лесю! Де ти тепер обертаєшся? Чи живеш і сиротою блудиш поміж чужими людьми та проклинаєш свою долю? Чи може чорний ворон розносить твої білі кости по широких степах України?...

А коли стомлений я засипляв, то у сні ввижався мені Лесь таким бідним, нещасним... Коло серця велика рана.

Одного ранку коли я проснувся — надомною стояв Лесь і дитинно усміхався до мене.

Я очам своїм не хотів вірити. Як-же це так сталося? Так Лесь живий, він ось тут біля мене. Ні, не вірю! Це мусить бути сон.

Але ні! Лесь взяв мене за руку і промовив ніжно: Слава Богу що вам легше та все буде гаразд.

— Лесю, так це справді ти? Приступи ближше до мене, хай надивлюсь на тебе.

Так, це справді Лесь! Той самий, мій любий Лесь. Трохи змарнів, обірвався, але нічо: — час поправить. А рана? Заросла що й не слідно.

Я пригорнув його до себе, поцілував, та просив щоб розповів мені про свої пригоди.

— Лесь тужно зітхнув, сів на крісло біля мого ліжка, та став мені розповідати:

— Від тої хвилі як мене ранено, я нічогоісенько не тямив що діялось зо мною. Я стратив був притомність і мені так було добре. Такі чудові сни, фантазії. А потім коли я прийшов до притомності, довідався, що лежу в шпиталі. Я помало став дещо пригадувати собі — і питав за своїми. Мені сказали що наших тут немає, наші далеко від Києва, а тут навкруги большевики. Я тоді став плакати, кричати, рвати на собі волосся. Впав у велику горячку і так пролежав пару днів.

Потроха я примирився зі своїм гірким становищем — і став приходити до здоров'я. Через кілька неділь після цього я виписався зі шпиталю — і лісами направився до Трипілля

— де були повстанці Зеленого. Я розказав їм про свою пригоду і вони радо прийняли мене до себе. Але я не міг довго бути між ними. Там такі грабежі, морди, жидівські погроми, що аж страшно згадувати про все. Тому я рішив покинути їх — і йти шукати вас батьку. І я знову пустився на мандрівку, на цей раз вже до вас: хотів знайти Січовиків, бо знав, що і ви будете між ними.

— Через дві неділі ходу — я під Козятином перейшов фронт і попав у руки Галичан. Вони мене задержали у себе, але я не хотів бути між ними: вони такі горді — і зарозумілі. Незабаром я покинув і їх. Але вони мене знову спіймали і посадили під арешт. В цім арешті я заразився на тиф і мене відправлено до шпиталю. А коли я вже виздоровів і мене виписано зі шпиталю, тоді я став пробиратися до Старокопачини — куди прибув я вчора вечером. Тут довідався що ви в шпиталі, тож відправився сейчас до вас..

Через кілька днів пізніше я виписався зі шпиталю, та виїхав на відпустку до м. Меджибожа — куди й Леся забрав зі собою.

VII.

Перші клаптики снігу привитали нас під Могилевом на денікинському фронті.

Галичани покинули нас. В таким разі — не маючи забезпеченого лівого крила ми мусіли як найскорше вицофувати свої війська на Проскурів, Старокопачинців до Чарторій, де відбувся останній акт страшної трагедії Української Армії.

Стало ясним, що українська армія zdeсяtkована безнастанними боями, та ріжними епідеміями не в силі устояти проти так численної ворожої навали, мусить шукати собі якогось союзника. Але деж його знайти коли навкруги самі вороги? Треба було залишити вільний вибір самій армії, що і сталося.

Одні пішли в Польщу, а найбільше в партизанщину — на зустріч сірій майбутності..

Розходилася дружна семья, ховала зброю, та не могла заховати свого великого смутку і болю..

Я вибирався до Київ, щоб наглядно приглянутися «строительству советської України». Покликав до себе Леся!

— Леся, збирайся підеш зо змою! —

— А ви куди вибираєтеся, на Київ? До большевиків? Ні, я туди не піду з вами, бо я вже добре пізнав їх!

— Так щож, хиба в Польщу?

— Ні — і туди не піду.

Так може у партизанщину?

— Ні, — і цих я добре пізнав! — я нікуди не піду, я лишуся тут!

— Так ми малиб розійтись? — питав я його.

Лесь припав до мене — і залився сльозами. Ще раз обняв мене, поцілував і вибіг з хати.

Мені не вдалося його завернути. Я вернув і став ждати, думав що вернеться ще до мене. Але Лесь не вертав.

Десь недалеко почулися два голосні вистріли. За пару хвиль вбіг у мою хату якийсь хлопчина і з переляку ледви промовив

— Добродію! Там якийсь козак застрілився, видко із ваших, та й коня свого застрілив. Ходіть, я вам покажу, може пізнаєте.

Я вибіг з хати і бігцем направився за хлопчиною, аж на вказане місце. Навкруги стояли люди, та сумно похитували головами. В середині було багато гарматчиків. Розступились передомною — і від того, що я вглядів світ затьмився в моїх очах.

Убитий кінь лежав у калюжі крові, а на него мертвим перевалився Лесь. Задеревіла рука сильно тримала револьвер, а ще тепла кров цюрком спливала з великої рани у серця.

— Так, Лесь останеться тут! Він говорив правду, що він нікуди не піде звідси.

З очей моїх скотилися сльози — і упали на труп дорогого хлопця. Я приказав його занести на мою квартиру. Гарматчики взялися його нести, а люди сумно похитуючи головами, стали розходитися.

— Довоювалися, говорили між собою. Коло моста в Случі утопилося чотирох враз із кіньми. А це вже другий нині застрілився. Жалко сердегам, тільки навоювалися, а тепер добровільно віддавайся ворогам у руки.

На квартирі чекала мене ще одна велика несподіванка. Стали умивати Леся, передівати, та приготівляти до похорону. Аж тепер ми доперва дозналися, що Лесь був не хлопцем, а дівчиною. Але чомуж її було так критися зі своїм походженням? Значить не Лесь, а Леся.

Але все одно, він для нас всіх що знали його. остався раз на завсідги Лесем. Дорогим і любим Лесем...

Другого дня хоронили ми його. Насипали високу могилу, поставили великого мов стрілецький біль хреста, поклали на него тернового вінка, а самі понесли свої поранені серця — ріжними шляхами, на дальші терпіння і страждання.

Київ V. 1920 р.

Жінка біля стіни

Повстанці наступали. П'ятий вже день неблагане гуркотіння гармат наповнювало місто тривогою і жахом. Ніби розбивалися кам'яні гори і розпадаючись падали одна на другу перевертаючись і все струшуючи.

П'ятий день ранком і опівдня то з того то з другого боку міста птахи, зірвавшись з місця, летіли кудись і, ледачі, розрізуючи повітря, тяжко сідали.

Падаючи набої, розривались. І тоді здавалось, що якийсь стогін, якесь «а-а-ах!» пройшло й розходитьсь все струшуючи, все обволікуючи. Іноді, мов скрашуючи однотонність гарматної стрілянини починалося тріскотіння скорострілів. Своїм одноманітним та-та-та вони нагадували качок, що розлетілись полями і там десь згукуються, кричать чогось пронизливо, різко, стрівожено. Коли раптово скоростріли увірвавшись мовкли, на зміну їм несло уривчасте цокотіння крісів, чулися сполошені голоси, якийсь гамір. І від цього гамору за містом широкі, довгі вулиці, мов на світанню, безлюдніли вимирали. Все стискалося в якомусь хворому, неспокійному сні, хтіло заховатися, зникнути. Крамниці зі щільно зачиненими віконницями, будинки зі заслоненими вікнами, телеграфні стовпи з порваним дротом, ліхтарі, розкидані денеди на вулицях і шосе, що бігло кудись у своєму безлюддю, повні було якоїсь неясної тривоги, страху.

Удень навколо міста в червоному димі, мов у крові, плило сонце. Під ним чорними блисками клекотіли орли, кракали ворони. Як чорні смолоскипи горіли околишні села а місто, розкинувшись на горі на все це дивилось.

Так було п'ять днів. І зо дня у день одне і теж саме: щось непередбачене, неминуче, жахливе упереді.

Потім місто звикло. І коли вечеріло, починало темніти, коли стрілянина втихала — місто спочивало. Відчинялись поволі віконниці, з'являлись, виглядаючи ізза підводчинених вікон мешканці, чулася балачка. Вулиця, мов розбуджена від летаргічного сну, ворухилась. Гуляли на тротуарах жінки, сміялись дівчата, гармідерували старі жиди.

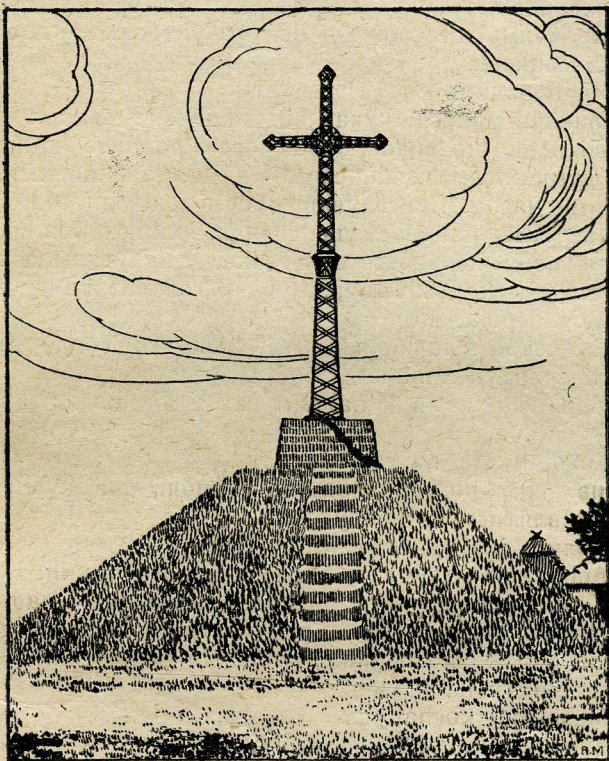
Колиж налякане тим воскресенням неслоя прорізуючи повітря стрільно то все відразу переверталось — приймало свій звичайний, мертвий вигляд.

З усіх боків одрізана, у кільці повставших сіл, радянська залага, вирішила прорватися. Зіпсувати гармати, запалити деревляні будинки, знищити мости, нічого не залишати ворогові. Якби прорватися було неможливо — загинути. Арештованих розстріляти.

Такий був наказ ревкоманди.

Арештовані, яких у великій, просторій кімнаті бувшого земського будинку набралось душ з двайцять, мов угадували той наказ. Лютість сторожів-червоноармейців, скоростріли що чулися все блисше й блисше, козацькі пісні з того боку річки, все промовляло за тим, що й ця частина міста буде захоплена повстанцями.

— А що з нами? — перекидувалися з очий у вічі. І прочитавши мовчазне «розстріляють» — очі розбігались.

Пам'яткова могила над Збручем, де ночували Галичани перед переходом на В. Україну.

У кімнаті було тихо. З того боку річки через розбите вікно неслась і заливала кімнату пісня. З вітром долітало далеке:

— Г-е-е-е-й! Необачний!...

У кутку кімнати, лежучи на животах, студент Гайдученко і поміщик Колесницький грали у воші. З'осереджено дивилися на воший, що плазували на дощечці, обмінювались іноді увагами. Курих люльку стрілець Юхтій, спав петлюрівець Морденко, щось обмірковуючи нервово бігав вздовж стіни комуніст Крейцман. У другому кутку грали преферанса. Задумливо

говорили »пас, іду, сім без козиря« і кидали карти на купку, непокоючись чогось, ніби сердючись.

Розсівшись на куферочках, мов чужі цій кімнаті розмовляли два батюшки. Балакали про сінокоси, про цвинтарі, про навчання дітей. Коли зітхнувши старійший з них мовив:

— Чи сподобить ще Господь побачити своїх?! — то молодший батюшка тільки махнув рукою. Він начеб то мріяв, розглядаючи все чужими очима. Ворушились чогось відрухово уста — ніби щось шепотіли. Мов хотілося йому заспокоїти старого сказавши:

— Побачимо ще своїх — не турбуйтеся... — алеж зараз майнуло зневірене:

— Чи побачимо?

І втопивши очі слідкував він за рухом хмарок на тому клаптикові неба, що видно було через розбите вікно. Переглядав у думках шматочки споминів, що залишилися ще незгладженими часом. Пригадував окремі епізоди свого життя, хотів зв'язати їх, знайти їм пояснення, рацію. Коли в кутку, де грали в воші почалась суперечка, слідкував за сваркою байдуже нікого не помічаючи. Чув як говорив Гайдученко.

— Моя перша, моя...

— Е... чекай... колиб я пхнув свою то вонаб теж була перша... Не жартуй хлопче...

— Я її не пхав, я її затримував щоби не злізала з дошечки...

— Говори... На то ти й юрист...

Водив очима по їх роздратованих обличах. Скупчив увагу, почав придивлятись до Гайдученка.

— Колись і я був такий...

— Ach... psja krew... — перервало його думки.

— У чім справа? — запитав. Зараз же і забув що й питав. А Колесницький почав розказувати як воші, користуючись суперечкою, що виникла сповзли з дошечки і заховались серед сміття на підлозі.

— Masz mój kochany!...

Гайдученко сміявся.

Отець Василь думав і думав. Хотів пригадати найдрібніші випадки дитинства, семинарського навчання, священства.

Дивувався.

— Якже то так виходить, що відсутнє мов щезає з моєї пам'яті. Ніби чогось не вистарчало. Зворушив знову спомини, образки, випадки, уривки думок, що олівцем життя записані були на споді мозку.

Настромлювався на те що вже давно забулося, що здавалося не мало місця в життю.

Але... Чогож не хватає?

Зза річки доносилося уривчасте таракотіння крісів. Цокали об стіну випадкові кулі. Замирали десь ляскаючими відголосами згуки пісні:

— Гей... Необачний... Г-е-е-ей!...

Червоноармейці теж співали, якусь тужливу пісню. Спів ішов безладно і те співання губилося як і думка отця Василя серед чогось, що повинно було скоїтися, що було неминучим.

Раптово пригадав:

— А-а-а!

Усе повстало як на долоні.

— Все памятаю... все...

Потонув у споминах.

— Олено... Олено...

Не чув як увійшов червоноармеець. Не чув як викликано батюшку з котрим розмовляв. Не почував того ніякового важкого мовчання, що запанувало в кімнаті.

І коли старий, зблідши заметушився і підійшовши до нього вклонився до землі — він його поблагословив. Потім

Похорон пор. М. Євшана (Федюшки) і сотника Щуровського в Винниці 1919 р.

сам уклонився старому, одержав благословення, поцілувався з ним. Не бачив як старий, ухопивши речі кидався з кутка в куток.

Коли хтось запитав у червоноармейця:

— Хто вартує?... — почув і відповідь:

— Товарищ Маня..

Почув через хвилину п'ять півзаглушений стріл. Не звернув ніякої уваги. Щось пригадував, переживав, був як у сні. А по кімнаті скулуючись бігав Крейцман. Насовуючи шинелю на голову обгортаючись нею хотів заснути Морденко. Смоктав люльку, кривляючи уста ні на кого не дивлячись Юхтії.

Увійшов червоноармеець знову. Знову викликав когось. Знову запанувала в кімнаті такаж тяжка тиша, коли ледви, ледви чутно стало поодинокий стріл.

Сутеніло. З річки повіяло холодком свіжого вечера, запахом піль. Стрілянина стихала.

Отець Василій ходив по кімнаті.

— Як же я міг забути мабуть чи не найкрасший момент зі свого життя?

Найкрасший!!! Чи найкрасший? А може найгірший? Гірший... Гірший...

Ах! Задля чого я все памятаю так добре?... Те знайомство в консисторії, ті зустрічі..

Я був писарем — вона машиністкою...

Десять літ тому... Як раз десять літ... Я її кохав... Чи кохав?

Кохав... кохав...

Вона тоді в неділю принесла жовті квіти й положила їх мені на конторці. Діловод Яценко посміхався, дивлючись на неї. Вона почервоніла.

Мила, кохана дівчина.

Яценка вона ненавиділа, а мене. — Вона бачила в мені щось утворене нею, якийсь ідеал.

Ідеал?! Яка ілюзія!

А вона ж жила тією ілюзією, бо все на світі живе ілюзією. Усе..

Ілюзією?

І майнула в нього.

Значить і я жив до цього часу теж ілюзіями?

Господи! Що це? Невже і віра моя? Опинився. Думав.

— Прозреть то величайшее несчастье..

Хто це писав! — усе одно...

Вона прозріла, прозріла...

Та не треба думати про це. Не треба... Алеж думка бігла.

— Ми тоді довго, злигаючись поглядами, розмовляли. І наче заповнюючи один другого вщерт, ми пригорнувшись і тремтючи вийшли з канцелярії. Вона висловила думку, що булоб добре посидіти дебудь без людей, без поглядів, на самоті.

Я запросив до себе.

— Ти пішла.

Але чого ти пішла? Чи не передбачила ти того зла, що сиділо в кожному з нас.

Чого вона пішла? Чого?!

Даремно ломає голову отець Василій над тим чого дівчина тоді пішла до нього. Думає вперто, пригадує подібні випадки з життя бувших своїх товаришів-семинаристів, студентів.

— На що вона пішла?

Не чує задуманий отець Василій, як кличе його червоноармеець, не бачить як збентежені переглядаються між собою арештовані.

— Ну ходім попе...

Іде до дверей механічно і коли червоноармеець наказує йому взяти зі собою річі — бере їх і не прощаючись, мовчки іде за салдатом. За дверима у довгому коридорі, що освітлюється десь далеко біля виходу тьмяно-бликаючою лампкою — підходить до нього жінка.

- Ви поведете цього?
— Я — відповіла вона.
— Ідіть уперед...

Глянув на жінку, щось пригадав, та почувши »ідіть уперед«
пішов з клунком уперед.

Ідучи поволі, поринувши у споминах, найшов розв'язання
того томливого питання.

— Кахала ж... кохала... Тому й пішла.

Йому лекше. І пригадує він як у ранці другого дня, залишаючи його кімнату, вона мовила: — хотілаб тут остатись на завжди. Увік бути з Васильком... увік...

Ах! Що то була за ніч! Ніч пестошів, кохання...

Посвячення пам'ятника поляглим У.Г.А. в Винниках к. Львова.

Що це я пригадую? Господи! Господи! Задлячого посилаєш ти такі спомими? Нащо? І коли?

Тажко отцю Василю.

— Посилає мені Бог спокусу... Спокушає в останні дні життя мого... Спокушає...

Але хтось, десь байдуже каже.

— Ет — Дурниця! Що то за спокуса? Все ілюзія... І твоя віра в того Бога ілюзія, і кохання твоє — ілюзія... Ти жив ілюзіями все своє життя...

Зупинився.

— Куди він іде? Куди веде його цей коридор?

А-ах! Та менеж зараз забють...

Я йду коридором і потім вийду на подвір'я і двором піду до стіни...

Там...

Та вже не страшно отцю Василю що буде »там.« Те що буде — давно, десь у будуччині, десь коло стіни в глибині двору.

— Не треба про це думати... Не треба... Тутка коло дверей, що виводять на двір він бачить перед собою її вічі.

— Олено... Ні... Ні... Ні...

Прости Господи мої прогрішення. Я дурію вже. Змилюся Господи! Що було зі мною тоді? Що?

Дай Бог пам'яті...

Так... Так...

І хопивши її у руки, цілуєчи шию, обнажену в боротьбі я ніс її до своєї постелі, упав разом з нею на постелю.

Я глянув тоді їй у вічі.

Дівчино! Дівчино!

Ти зустріла мій погляд, ніби хотіла плакати, рванулась, а потім глянула на лямпу, що ледви, ледви блимала на столі і затулила вічі руками.

Я загасив лямпу. Стало темно.

Потім...

Отець Василій вже на дворі.

— Що потім?

На дворі темно. У глибині двору чорніє висока глуха кам'яна стіна.

Скільки кроків до неї? Сто? Двісті?

Господи змилуйся надо мною... Господи!

Щож дальше?... Що з нею?

Вона плакала. Одвернулась від мене і плакала. Я лежав, закривши лице рукою, прислухувався до того дитячого плачу і з якоюсь жадобою вдихав нудний запах тих жовтих квітів, що приніс зі собою.

Я лежав, думав.

Про що я думав тоді?

А-а-а... Я думав тоді — чого вони — ті квіти так нудно пахнуть і чого ті пахощі так розлізлись по кімнаті що ними начеб то все пропахло. Вони ті пахощі нагадували мені щось інші пахощі чогось такого другого, якогось білля ніби пелюшок...

Пе-лю шок...

Так, так — пелюшок...

А вона! А вона, наплакавшись зітхнула раз, другий і... і заснула. Спала міцно, як стомлена дитина, забувши все, віддавши тому, що навівало їй дивні сновиддя. Я довго дивився на неї. Я бачив вульгарно-недбало закинені руки, скудовжене волосся, підгорнені ноги.

Буцім уві сні побачивши вперше щось дивне роздявився її рот, надавши лицю вигляд якогось негарного пришелепенуватого вдоволення й здивування. Негарна була тоді... Негарна... Ні...

Чи можна таке думати?

Став.

— Таке думати... І коли? Перед смертю? Мені — ерею...
Господи... Господи...

Стіна була в кроках двайцяти. Оглянувся — стрівся очима з жінкою що йшла позаді, тримаючи в руці бровнінга.

— Іди попе..

— Олено! Невже ти? То ти... ти! Олено!

Витягнув голову до жінки. Вдивлявся. Потім одсахнувся назад. Довго в темряві вглядувався в її обличчя, в ті милі, колись близькі риси.

— Теж обличчя... Теж... Такаж скорбна складка коло вуст...

Вона... Олено! — закричав.

— Ну мерщій, попе! — почув.

— Господи! Що це?

Обернувся, зробив два, три кроки. Не міг скупчити думок не міг думати.

У скаженому танку, одна за одною гналися думки.

Думка про її обнажені руки; про груди, котрі він цілував колись із такою пристрастю, про те що він грішний священник, недостойний стану, про жінку, яку залишив з двома дітьми, про те що не висповідався перед смертю.

Аджеж стрільне зараз... У потилицю... Ні... ще далеко...

Хтів оглянутися.

Щось різке, гостре вдарило його у потилицю. Упав.

Лежав у кроках п'яти від стіни, розкинувшись на рясі.

Хапавсь рукою за клуночок.

Коли жінка, стрільнувши освітила трупа, то був нерухомий. Вона загасила ліхтарню. Стало темно.

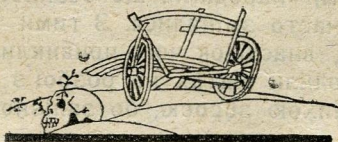
Сіра стіна на чорній землі закрила своєю тінню і трупа і жінку, що стояла під стіною коло нього.

Над містом зачервонілося проміття. Блиски його освітлювали двір все ширше й ширше. І тіні людей, коний, підвід — червоні, фантастичні раптово з'явившись моталися на дворі. Неспокійне, начеб то зрушене тарахкотіння скорострілів, далекий гамір боротьби, іржання коний, сполучаючись серед ночі у щось дике, жакливе неслося разом з димом пожежі до неба.

Там, закриваючи зірки, розповзувалось, мов рядном, обхоплюючи землю.

Захоплене повстанцями місто горіло. —

Рівне на Волині.

Зброя Українців від найдавніших часів.

ЧАСТИНА ПЕРША.

Княжа доба.

Перші початки появи і розвитку українського народу, що сягають далеко в глибину історії, остають раз на все для нас невідгаданою загадкою, так що не уміємо певно сказати коли і звідки прийшли, де жили і куди мандрували ті прадіди, що дали почин великій сімї славянських племен, а між ними й Українцям.

Одначе мимо того можна догадуватися, що замешкували Славяни ті самі простори землі, на яких нині живемо ми і далеко від нас не мандрували, як Гуни, Мадяри або «ветхі» жида в погоні за лучшою, медом і молоком пливучою другою вітчиною.

Первісно живуть Славяни в лісах (які давно зістали вирубані), де майже на кожному кроці зводять завзяті бої з силами природи, з дикими звірятами, то знова шукають в гущавині ліса захисту перед сильнішим наїздником, або запускаються самі в гущавину ліса в погоні за звірятами, що давали їм поживу і футер на одержу.

Зброя Славян була тоді дуже проста, невироблена, а саме: всякого рода каміння, острє або умисно оброблене, деревляні суки, палюги з головами, острими гудзами, дручки, стріли докидання, зпочатку деревляні, а відтак — навчились дороблювати кремінний і металевий наконечник до стріл, кремінні а відтак металеві сокири...

Такої примітивної зброї уживали навіть ще до недавня Гуцули, у ловах на медведів а саме — рогатини, — хотяй був уже знаний і кіріс.

Та зчасом, коли стали Славяни змінати місця побуту і переходили в луги і степи, змінявся їх спосіб життя, а з тим і їх зброя і одержа. Було тут менше футер, зате навчились робити полотно, сукно, до їзди стали уживати коний, а крім згаданих родів зброї, уживають списи довгі і луків зі стрілами.

Перші точніші відомості про наших предків Антів-Славян, які починаються від 5-го століття по Христі, стрічаємо у чужих письменників, головнò візантійських, які у своїх писаннях згадують Антів, себто наших предків, що мешкали на степах, здовж берегів Чорного моря і Дніпра, окружені з усіх сторін войовничими народами, що безнастанно на них нападали і які дуже часто змінялися. З тими то сусідами зводили Анти завзяті бої, внаслідок чого привикли до воєнного життя, та навіть самі ходили відтак на розбої з Гунами і Болгарами. Орудували тоді лихою зброєю, бо залізної як Греки не мали.

Письменник Прокопій, з другої половини VI. віку пише, що Анти »виступаючи до битви, ідуть на ворогів переважно піші, маючи в руках невеликі *щити* і *піки*, а *нагрудників* не одягають. Деякі не мають ані *сорочки* ані *плаща*, але тільки в коротких споднях стають до борби з ворогами«... Тут треба зазначити, що це було хіба можливе серед горячого полудня і то в найбільш горячі місяці літа, тай годі повірити, щоби так виступали до бою усі жовніри.

Другий письменник з того століття Менандер вже пише інакше, а іменню, що в той час коли він жив (6-тий вік) стали Анти змінювати свій войовничий характер, відзвичаються від воєн, а займаються більше хліборобством і торгівлею. На це вплинули головню зміни в сусідах.

Скити на грецькій вазі.

В розвою Східних Славян так зброя як і одежа підлягала якийсь час впливам чужих народів і в міру того одержувала відповідний характер. Тому про давніші часи можемо робити здогади на основі згадок тих народів, що були сусідами Славян або над ними панували.

Першими сусідами, що з давних давен впливали сильно на народи, що мешкали в степах України були старинні *Греки*, які тим самим посередню вплинули дещо і на Східних Славян, а в продовженню і на Українців. Греки мали свої кольонії не лише в лиманах Дніпра, Бога, Дністра але і в глибині суші. Про сильний вплив грецької культури на степову людність і на землі зайняті Славянами, свідчать численні нахідки археологів на землях південної України аж до Чорного Моря, як різні роди грецьких монет, посудин а в части і зброї. Вже в 7. віці до Христа подибуємо в чорноморських степах іранських *Скитів*, які уживали в той час сокиру, спис, лук зі стрілами

і сагайдаком а навіть залізні мечі, яким віддавали божеську честь. Такі мечі доховалися до наших часів під назвою царських себто скитських, а зображення Скитів і їх способу життя на кульобській вазі. На тих рисунках Скити мають одержу подібну до одержі наших селян.

В той час, коли південні сторони України замешкували Скити а відтак споріднені з ними Сармати і Роксоліани, пізнійше турецько-монгольські Гуни а ще пізнійше германські Готи, замешкували Славяни дальшу, більш на північ положену лісову полосу і час від часу під напором тих мандрівних, гостий змінляли місця побуту.

Укр. княжа кіннота

(стародавній малюнок)

Требаби вкоротці згадати про зброю кожного тих народів, бодай загально, бо це мало вплив на вироблення української зброї.

Сармати мали бути добрими їздцями і носили на головах шоломи а на грудях шкіряні а навіть металеві панцирі. За браком заліза робили панцирі переважно зі штучно нарізаних плиток кінського копита. Навіть наконечники стріл і списів робили з рога. Їх жінки не сиділи в шатрах, а стріляли з лука як муштини.

Про Роксоліан пише географ Страбон, що уживали шкіряні шоломи і нагрудники, щити з пруття, спис, меч і лук.

Найстрашнійші і найбільше дикі наїзники Гуни вдираються в IV. віці (п. Хр.) в Європу і счиняють великий заколот між народами званий »вандрівкою народів«. Їх спосіб воювання такий, що вдарили на противника нагло, випускаючи

нараз велику скількість стріл, відтак з криком ударили на утікаючих противників на своїх конях, держачи в одній руці *шаблю*, а другою старався Гун закинути петлю на шию. Це практикували опісля Татари.

Гуни вносять до Європи новий рід зброї — *криву шаблю*.

По Гунах приходять *Авари*, в літописи нашій звані «Обри», які даються в знаки українським племенам головно Дулібам. Ті самі Авари облягали разом зі Слав'янами Царгород 626 року, так що зі сторони моря стояли славянські кораблі, а на суші облягала місто аварська кіннота і легко-узброєна славянська піхота без шоломів і панцирів, яка боролася в перших рядах.

Укр. княжа піхота: два лучники і копійник.

Аварам на зміну прийшли *Хозари*, які оснували велику державу зі столицею Утіль при гирлі Волги. Деякий час українські племена підлягали їх зверхності та служили в їх війську, як наємні жовніри. Вплив Хозар на Українців був на загал додатний, бо вони довгий час спиняли турецьку орду, що вдиралася до Європи з Азії.

В нашій літописи є згадка, що Хозари наклали були данину на Полян *по мечеві* «с дыма» (хати). Хозари як і всі народи Сходу уживали криві шаблі з одної сторони острі. Можливо були їм знані і мечі, але коли мав жовнір до вибору або шаблю або меч, то волів шаблю, судячи хочби по тім, що принесена ними крива шабля витиснула зчасом зовсім прямий меч.

Заразом требаби спізнати і про *Печенігів*, які направляли свої походи то на Хозар то на Київську Державу, та навіть стрічаємо їх, як союзників Київських князів в походах на Царгород і в межиусобних боротьбах князів.

Характеристикою печенізької зброї може послужити літописна записка про печенізького ватажка, який міняється зброєю з воеводою Претичем. Ватажок дає Претичеві *коня, лук зі стрілами і шаблю*.

З народів, що оставили великий вплив на людність Придніпрянщини, заслугоють на увагу германські *Готи*, які просиділи більш як два століття в українських степах. За той час сусідського пожиття навчилися Славяни багато від Готів, перейняли від них воєнну тактику і деякі роди зброї, мабуть навіть із назвами, а саме прямий з обох сторін острий меч (готська назва на меч »*mekeis*«), накриття голови шолом (по готськи »*hilms*«) і броню (у Готів »*brnjo*«). До узброєння готського належав ще довгий список і щит.

Найбільший вплив, який засталося в початках існування української держави, це вплив *Варягів*. Від самого початку заснування держави аж до часів Володимира Великого мали Варяги рішучий вплив на узброєння княжих військ. Це potwierджується тим, що перше зорганізоване військо українське становили по більшій частині варязькі дружинники, які нанималися на службу у князів уже з готовим узброєнням. Відтак, коли княжа дружина і військо доповнялися *своїми* людьми, одержували вони таку саму зброю. Які саме роди зброї ввели до нас Варяги, а котрі вже до того часу були знані, трудно на це відповісти, бо ті численні археологічні нахідки на Україні, як мечі, шаблі, шеломи, кольчуги, сокири, ножі, остроги, уздечки кінської упряжі, наконечники стріл, які в більшій частині приписують дев'ятому і десятому вікам, можна до певної міри віднести також і до Варягів. Розуміється з виїмком тих, що зразу зраджують інше походження, як приміром грецькі вази.

Судячи по тих нахідках і записках різних письменників, зброя Українців в початках княжої доби складається головною з лука зі стрілами, ножа, сокири, меча, пізніше шаблі, щита, списа, кольчуги, шолому... Розуміється, що всі ті роди зброї присвоїли собі не відразу, а поступово; від найбільш простих до найбільш зложених. Такі оруддя, як камінь, кремінний ніж, сокира, палюга, дерев'яний спис, знані були Українцям здавна, відтак долучився лук зі стрілами, а доперва пізніше меч, кольчуга, шолом, коли творили велику організаційну силу державу. Мимо впровадження більше виробленої зброї уживали українські війська за княжих часів і пізніше навіть дуже довго ту первісну примітивну зброю, а в деяких закутках, як у Гуцулів, приміром, ще до недавня.

Окрім тих пам'яток старої зброї української, які дали нам нахідки археологів в курганах України, маємо інші же-

рела до студій над сим предметом, а саме звістки чужих письменників, головню грецьких і арабських та згадки про зброю в нашій літописи. Наведу кілька заміток чужих письменників.

Ібн-Фодлан, Араб, який коло 922. р. подорожував по Східній Європі, стрічав там багато українських купців, які все були узброєні. Кожний з них мав при собі меч, ніж і сокиру. Те саме говорить другий арабський письменник Ібн-Дусте, що кожний купець укр. носить зі собою меч, бо один одному не вірить. Згадує также і про військо, яке мало *щити і сулиці* себто недовгі списи. З візантійських письменників найбільше згадує про узброєння українських військ *Лев Діакон*, який описував боротьбу князя Святослава з Болгарами і Греками. Після нього Святославове військо, яке він називав Ставроскитами або Скитами, узброєне було в *мечі, довгі списи*, довгі аж до ніг сягаючі щити, шеломи, сокири, ручне каміння і *плетені з колець броні*. А письменник Маврикій пише, що жовніри «Русі» мають по парі коротких списів до кидання і ударів і деревляні луки з дрібними затроєними стрілами.

З тих записок бачимо, що не лиш військо було узброєне, але і купецтво, а мабуть переважно всі горожани, що серед безнастанних воєн, частих нападів диких орд і наїздів було зовсім оправдане. Тут кидається в очі певна різниця між узброєнням купецтва і війська. Купець носив лише зброю дефензивну (оборонну): меч, ніж і сокиру, а військо і дефензивну і агресивну (наступаючу: шеломи, броню, спис, щит). В часі воєнних походів, коли війська князів доповнювалися своїми людьми, поруч тої більш виробленої і удосконаленої, носили жовніри давню примітивну зброю, та лише дружина князя, постійне військо, мали більш уодностайнену зброю.

Коли приглянутися старим рисункам, що представляють військо Святослова або дружину Бориса, то бачимо, що жовніри мають на головах шеломи, на грудях броні, в руках довгі списи і щити. Замітне те, що ілюстрації з життя Бориса і Гліба зображують переважно кінноту, без луків, то знова інші, приміром ті, що представляють здобування болгарського міста Святославом зображають также кінноту, але з луками. Можливо отже, що зі зростом і внутрішнім скріпленням держави, до якого доходить вже в другій половині володіння Володимира Великого відігравав лук вже другорядну ролю. Мабуть уживала лука тоді лише піхота у воєнних походах, так сказати ополчення, на узброєння якого не можна було доставити великої кількості мечів, щитів, списів і т. д.

Типом жовніра-дружинника княжих часів буде їздець-мущина сильно збудований, відважний, який все носить при собі ніж за поясом, тоді, як у наші часи багнет і меч. На зазив сідлає коня і одягає зброю на себе. Поверх сорочки льняної надіває кольчугу — себто другу сорочку дротяну, або броню-панцир шкіряний а радше напів металевий, поверх

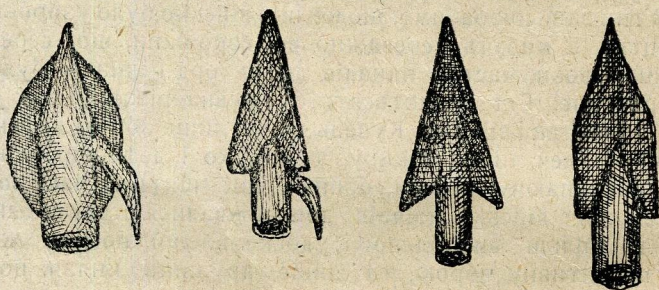
шкіри були прикріплені бляшки металеві, подібно, як луска з риби. На голову кладе шолом гарно прикрашений, а сівши на коня держить в лівій руці овальний або трикутний, сподом втятий, щит, а в правій довгий щит. Ноги в стременах залізних, на ногах чоботи зшивані під стопою, остро кінчасті, як ходаки у Гуцулів або Бойків, і деколи на одному чоботі острога.

Підчас (маршу) походу на переді дружини сам князь з мечем, в шапці стіжковатій навкола обшитій футром і накинена поверх барана, украшена взорами і самоцвітами мантия. Ту і там посеред дружини повівають стяги.

[ПОДРІБНИЙ ОПИС КОЖДОГО РОДУ ЗБРОЇ.]

Стріли.

До найстарших боєвих знарядів належать кремінні подовгуваті тесанці з гострими гранами і гострими кінцями, яких

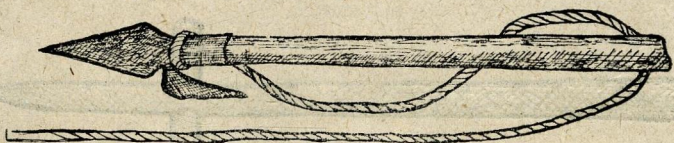

Наконечники стріл до метання

богато найдено на Україні. Сюди по черзі ідуть стріли до кидання, кремінні ножі, кий-палюги та камінні сокири. Зразком такої камінної сокири може послужити сокира з недокінченою діркою призначеною на топорище, що знаходиться в музею Наукового Товар. ім. Шевченка у Львові, найдено в Овруччині. Там-же в Овруччині найдено много різних, що до форми кремінних стрілок, які є властиво лише наконечниками стріл, прикріплюваними до держака. Коли Славяни зазналися з металем-бронзою, тоді виробляли і ножі і сокири та й наконечники з металю. Однак довгі віки і стара примітивна зброя уживалася поруч з новою.

Зпочатку стріли були чисто дерев'яні. Це був прямо довгий сук дерева на одному кінці обсмалений, заострений. Стріли до кидання на звір'ята чи то в битві на противника були коротші від пізніших списів-копій, а довші від лукової стріли і так тяжкі, щоби взявши рукою на середині держак і сильно розмахнувшись, як найдалше її кинути. Омного

спосібніші і доскональші були ті стріли, до яких держака прикріплювано осібний кремінний або залізний, чи бронзовий наконечник. Таких наконечників найдено багато над Дніпром коло Михайлової Гори; займався ними дослідник української старовини Максимович. Бін найшов там щось около 46 самих наконечників без держаків, бо ті зігнили і на 46 примірників був один кремінний а один залізний а прочі мідяні. Максимо-

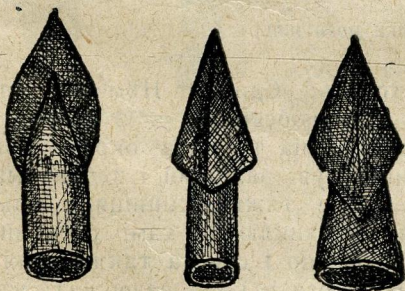
Стріла до метання.

вич є тої думки, що вони походять, ще з тих давних часів, коли то перський король Дарій I. вибирався у чорноморські степи завоювати Скітів (4-тий вік до Христа).

Форма тих наконечників різна: пірамідальні, жолобкові, кориткові, гладкі, значковані, а декотрі, навіть дуже гарно як на ті часи оброблені. Наконечники трьохгранні були мабуть виробу грецького, а занесли їх на Україну грецькі колоністи зі собою або дісталися туди дорогою торговельною

Спис і сулиця.

Назва: спис новіша. На цей агресивний рід зброї, що відігравав важну ролю у всіх народів, а также і у нас і за княжих і козацьких часів, подає літопись аж дві назви «копие» і «сулиця», хотяй назва сулиці досить неясна. Ма-

Наконечники списів і сулиць

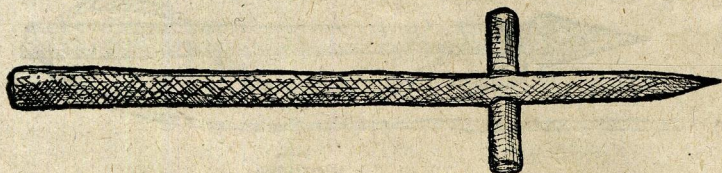
буть сулиця була дещо відмінна від копія, дещо коротша. В Слові о полку Ігоревім згадуються *лядські сулиці*.

Майже кождий воїн носив спис. На це вказує обставина, що часто на означення кількості війська, літописець пише, — стільки а стільки копій, подібно як у нас: стільки

а стільки крісів. Наколи військо здобуло місто, то літописець записує (з 1097 р.): «Взята град копием». Лев Діакон зазначає, що списи Святослава були короткі. Здається, що вони не були дуже короткі, а тільки дещо коротші від списів грецьких військ. Наконечники списів княжих дружинників мають ріжну форму, переважно коритковату, в перерізі ромбовидну. Держак гарно оброблений і помальований.

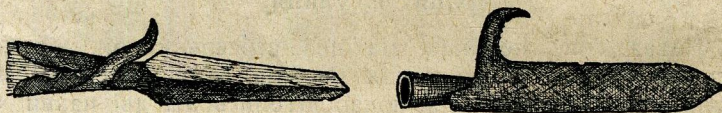
Рогатина.

Ще до недавна уживали Гуцули (про це була вже згадка) у ловах на медведів задовгого на $2\frac{1}{2}$ м дубового або букового друка на одному кінці заостреного. В віддаленню одної третьої цілої довжини від острого кінця був поперечний міцний кілок, вбитий через проверчену дірку. Якщо не вбитий, а лише розярений медвідь кидався на стрільця, то стрілець не тікав,

Деревляна рогатина.

а вбивав старшим кінцем ту рогатину в землю, а молодшим прямував прямо в грудь медведя. Медвідь в повнім розгоні зводився до гори, щоб убити ворога, але тим помагав лише стрільцеві погубити себе. Поперечний кілок служив на те, щоби пробитий наскрізь медвідь не звалився і своїм тягарем не придушив Гуцула. Рогатина має щось спільного з назвою «ріг», другий відм. «рога»... Рогатин уживали з давних давен

Наконечники рогатини.

Славяни. Рогатину згадує літопись: «Єдин от Нѣмчич хотѣ просунути рогаыною (Андрея Боголюбського) = з 1149 р.

Була отже сильно розповсюджена та мала окреме призначення. Наконечник рогатини був залізний і з боку мав гак. Здається, що їх уживала лише тяжка кінниця, а може спеціальні відділи побіч списів, або виключно самі рогатини. Рогатина сповняла ту саму ролю, що і спис а также гаківниці. Гаком можна було збити ворога з коня, задержати утікаючого або навіть здерти зброю з него.

Оскеп.

Побіч рогатини згадує літопись часто «оскѣпъ» — «про-скѣпъ», «оскепище», в польській мові «oszczer». Здається, що оскеп означає той сам рід зброї, що рогатина або лише в незначній частині дещо відмінний. Оскепів уживала на війні не лише піхота, а также стрільці на медведів і кабанів.

Ніж.

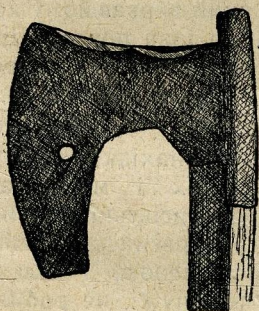
Славянське «нож», від низати, протикати уживаний від дуже давних часів, як знаряд конечний в домашньому обході, а также як і оборонна зброя, (пізнійше з нього виробився штилет). До доби бронзової був камінний. Його носив не лише жовнір, але кождий горожанин, купець для власної оборони, за холявою або поясом.

Кий.

Кий (кіл) уживаний в княжу епоху дуже часто в борбі. Наші палочки, костурі то спадок по киях і палицях, з якими ходили колись наші предки. З кия повстала з часом булава, яко символ власті і гідності.

Сокира і топір.

Сокири і топори дуже розповсюднені були колись у війську і купецтві, про що була вже згадка. Ібн - Фодлан бачив у кожного українського купця сокиру. Що до розмірів мала вона бути дещо більша, як скитська. Вістря було каблукато вигнуте з глибоким вирізом між убухом і вістрям. В археологічних розкопах найдено дуже добре збережені залізні сокири і топори. Форма тих сокир неоднакова. Є ширші, вузші, з меншим і більшим вирізом. Декотрі сокири мають по середині округлу дірку і то в части ближшій до вістря. Дослідники догадуються, що в ту дірку вкладали прут,

Сокира з діркою у вістря.

щоби при рубанню вістря не дуже глибоко вбивалося в тіло, інакше трудно булоби вбиту в тіло сокиру витягнути. Інші дослідники є тої гадки, що в ту дірку всилювали шнурок, на те, щоби випущену в ворога сокиру можна було назад до себе притягнути. Літопись згадує так: »Бѣ бо у него (Мстислава

Мстиславича) топор з поворозою (шнурком) у руцѣ« р. 1216. З сокирою звязані не лише теперішні наші сокири і топори, але і гуцульські топірці. Топорець це получення правдивої сокири з палочкою чи костуром до підпирання або як знаряд оборонний. Робив отже топорець дві служби одночасно.

Меч і шабля.

Дещо більше прийдеться сказати про меч, який відіграв дуже велику роль у всіх народів середних віків так в часі війни, як і мира так довго, аж його місце зайняла шабля впроваджена народом із Азії. Меч як символ власті і сили, побіди, знання війни, у Скитів символ божества, у Греків атрибут Арея, у Римлян Марса. Огненним мечем проганяє ангел

Адама і Єву з раю, на християнських зображеннях, але побіжені просять о мир без меча.

Докази про широке розповсюдження мечів у нас в княжу добу дають не лише чужі письменники, але в нашому старому письменстві є багато згадок про меч. Крім того мечі зображені на ілюстраціях найдавніших, та в багатьох примірниках доховалися до наших часів.

Ібн-Фодлан пише, що в укр. купців мечі широкі, хлилясті, франконської роботи. Чи дійсно походили від германських Франків, можна сумніватися. Можливо, що були вони роботи варязької, а письменник хотів зазначити, що не були східного походження. В договорі Ігоря з Греками захованім до тепер, сказано, що «Русь» складала присягу на меч: «Нехрещени Русь да полагають щити своя и мечи своя *наги* (обнажені з похви) и обручи своя и прочая оружья и да клѣнуться о вси, яже суть написана на хароті сей». — Згадки про меч і то дуже часті, подибуємо в літописи, що є потвердженням ваги цього рода зброї у нас, без якої годі уявити собі князя або дружинника.

Обоюдні мечі княжих часів.

Про меч говорить сам Володимир Мономах в «поученію», який вирвав йому кабан ізза пояса... Про меч у воєводи Претича ми згадували.

Між археологічними знахідками в курганах і могилах

України знайдено великі залізні мечі. В чернігівській могилі знайдено широкий і довгий меч около метра довгий з масивною рукою, майстерно обробленою, посрібленою, і кілька інших менших що до величини. Всі ті мечі чужі, не робили їх українські майстри чи ліярні, бо враз з тими мечами знайдено бронзову *лямпу*, золоті і срібні монети і інші річі, яких тоді у нас не виробляли.

Складові частини меча, це вістря, рукоять і піхва.

Вістря плоске в формі туліпану-шувару з обох сторін острє. Були однак мечі лише з одної сторони острі, щось перехідного між властивою шаблею і мечем. Уживали їх на сході і у нас. Навіть кілька таких з одної лише сторони острих мечів знайдено в розкопках. Вістря меча знайдено в Галичині в порівнянні з рукою занадто масивне, веретенувате, а при кінці майже овальне (вістря), чого нема у варязького меча з Київщини, де обі сторони вістря пливуть майже вздовж рівнобіжно. Галицький примірник зраджує старший вік і гіршого майстра.

Сама *рукоять* меча бувала різна; коротша або довша, як у готських мечів округла, або більше плоска. Рукоять ста-

рих укр. мечів коротка, оправна в кістку, дерево або ріг. У норманського меча вона срібна, покрита густо орнаментом, так само як і поперечка, як і головка. Старші мечі коротші, а в 12-му віці довжина їх доходила на метр або й більше. Матеріал, з якого роблено мечі, залізо або бронза.

Хоча довгі, прямі мечі були сильно розповсюднені у нас в княжу добу, та стали навіть невідступним товаришем кожного вільного горожанина, то згодом їх витиснули цілком легкі, криві *шаблі*.

Трудно відповісти на питання, від котрого саме з народів сходу перейняли Українці шаблю, чи від Хозар, чи Печенігів, або Половців. Можливо, що шабля переходила поволі в ужиття, занесена ще Гунами, як рідка okazія, відтак як воєнна добыча від Хозар та Печенігів. Коли те наступило також не знати, бо судячи по письмєнних згадках, вже в IX віці, була знана шабля, а в «Слові о Полку Ігор» згадується в характері «руської» зброї. В Чорній Могилі на Чернигівщині найдемо шаблю, яку приписують X-му вікові.

Як меч так і шаблю носили при боці, за поясом, на що вказують слова Володимира Мономаха (кабан вирвав йому меч ізза пояса). Наколи мечі стрічаємо і у піших купців, то шаблю носила переважно кіннота. Тут зверну увагу на те, що приходилося мені чути, що в часи повстання північних держав славянських, носили довжезні мечі і то не за поясом, який волочивсяби по землі при ходженні, а були привязувані поясом чи якимсь там пасом чи ремєнем через рямя.

Піхва мечів була деревляна, збита з дощинок. Бували піхви і шкіряні, себто шкірою оббивано деревляні боки. З зовнішньої сторони їх украшували і розмальовували орнаментом.

В літописях і інших письмєнних памятниках говоритьсь про *угорські, руські, лядські* шаблі. Під 1086 р. «Саблею с коня (Мєрадец) прободє» записує літопись, а «Слово о П. Іг.» «Ту ся саблям потручати о шєломи половецкія»...

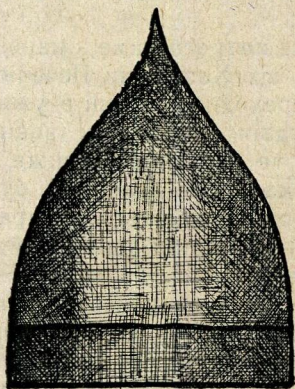
Шабля взяла верх над мечем тому, що вона показала ся о много лекшою, спосібнішою, делікатнійшою, а головно тому, що ріжуча сила шаблі о много більша, бо вістря шаблі падає скісно, під кутом острим до тіла, та вигіднійше було нею рубати.

Шелом.

До охорони тіла від ворожих ударів зі стріл, мечів, уживали шеломів, *кольчуги* або броні і *щитів*.

Шелом (і шолом) славянське шлѣм, виводять із готського «hīlms». Основна будова шелома та сама, що і наших воєнних, які носили ми на різних фронтах в борбі за чужу шкіру, а опісля в обороні незалежності нашої держави. Ціль шелому — охорона голови перед ударами меча, шаблі, каміння. Форма старих шеломів ріжна. Спершу стіжковаті, високі, в горі остро закінчені, тип чисто східний, опісля дещо низші!

ширші з ріжними додатками і прикрасами. Подібні, до тих перших, бачимо шеломи у дружинників Бориса. Вони стіжковаті без жадних в горі осібних колпаковатих закінчень і прикрас, які бачимо приміром на шеломи, найденім в 1802 р. над рікою Клязмою, приписуваний Ярославів Всеволодовичеві з кінця 12-го і початку 13. століття. Той шолом (Яр. Вс.) заходив на голову і заслонював чашку, чоло аж до брів і уший, долішню часть голови і шию закривала осібна сітка кольчужна. Це зроблено умисно, бо стала, недвижима плита перешкаджала рухам шиї. Сітку прикріплювали прямо до обвідки шеломи, який в долішній части мав дірки спеціально до цього призначені. Сама обвідка була дещо грубша і на середині чола мала висипання або вигнуту штабочку, до якої прикріплювано осібну листовку — що йшла з гори в діл і закривала ніс (переносиця). Лице було або відкрите або заслонене осібною частею, як в Західній Європі, прилбицею, яку прикріплювано осібно до шелома. Прилбиця згадується в літописи (з 1199 р.), в «Слові о п. Іг.» є знова згадка про шеломи

Шолом.

«Половецькія», себто про шеломи у Половців. Шолом Ярослава Всеволодовича украшений орнаментом. На чоловій стороні ціла

Шеломи Укр. військ княжої доби.

постать з крилами, мабуть Архангел Михаїл, в горі зображене погруддя людини.

Кольчуга — броня — панцир.

Груди а затим і ціле туловище охороняла броня або кольчуга або панцир. В літописи ужита переважно назва броня (брѣня). Броню мали перейняти Славяни в передісторичних ще часах від Готів, у яких вона називала »brunja«, кельтське »bruinne« — означувало груди.

Броня, це була звичайна шкіра звіряча груба, висушена, обернена шерстю на верх, зшита мов мішок, з отворами на руки. Відтак її скріпляли ще в той спосіб, що прикривали її шкіру малими металевими плитками, уложеними так одна на другу, як у риби луска.

До панцира належали ще інші часті, що накривали руки «нараменники» осібно рамя осібно передрамя, і «*наголінники*» на ноги. Так зложених панцирів уживали доперва в XIII. віці і XIV. князі галицько-волинські і литовські під впливом заходу.

Кольчуга, це сорочка із дротяних, залізних кілочок сплєтених разом, з рукавами короткими, що сягала майже до колін. Такі кольчуги можна оглянути в львівських музеях і Нац. Музею Укр. Як панцир так кольчугу одягали по одежі. Ріжниця між кольчугою а панцирем велика. Кольчуга легенька, носилася без висилєння, затє панцир неподатний, тяжкий, кожду частину треба було звязувати, як зимою так і в літі дуже прикрий — а ще як був до того чисто металевий.

До такого розвою, як на заході, зброя Українців, головнo *панцир*, *шелом* і щит, не дійшла, а лише в дєчому дїгнала в західні часті, (Галицько-Волинська доба і Литовська).

Зазначити треба, що не цілє військo малo кольчуги і панцирі, а лише головніші частини, дружина князя, а в початках укр. держави лише полководці і князі. Убн-Рустє (X..в) згадуючи про убрання Славян, каже, що лише *князі* мали кольчуги. Але воєвода Претич дає не лише щит і меч, але і *броню* печенїзькому ватажкові. Виходить, що Печеніги *бронний* не уживали. Війська, що йдуть на Половців (XII вік) всі в бронях.

Щит.

Щитів уживали Славяни з давних часів. З початку був він дуже примітивний. Щити військ Святослава були довгі, до самих ніг і чотирокутні як двері. У жовнів Бориса щити мають форму трикутників, в долі стятих, довкруги окуті залізом і бляхою. Норманські щити мали в головних зарисах форму трикутника з закруглєними рогами, так що виходила овальна форма.

Щити робили колись з пруття плєтєного, відтак з дошок по краях з металєвою обвідкою. На середині наскрізь металєва окова випускала в виді ромба або півкулі. Були також і шкіряні, (шкіру набивали на рами і оббивали цвяхами і бляшками) і цілі бляшані, себто дошки покриті цілком бляхою. В розкопках попадалися обвідки, окови, бляхи від кованих щитів а також і ті середні окови так зване «umbo».

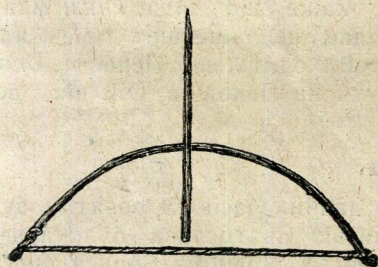
З внутрішньої сторони щита була прикріплєна поперечка до держання. Часом були і дві поперечки, або поперечка і рємінна петля. Тоді міг жовнір в часі спочинку всунути руку так через поперечку, що долоня остала свобідна і нею міг

придержувати коня. Ремінна петля служила на те, щоб під час звичайного маршу привісити щит на плечі або до сидла на коні. Як велике число щитів було в армії Святослава, можемо уявити собі із нотатки грецького письменника по побіді над «Русами», які утратили 15.000 людей, а в полон взято більше як 20.000 людей.

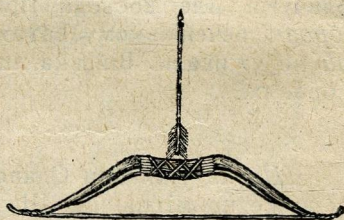
Князі, бояри та знатніші дружинники мали щити гарно украшені, розмальовані покриті шовковою матерією, викладані самоцвітами. В «Слові о полку Іг.» згадуються «червлєні» щити (храбри Русичи преградиша чрѣвлєными щиты»). — Були або помальовані на червоно або покриті матерією, скорше однак помальовані. Червоні щити мало військо Бориса.

Лук.

Лук увійшов в ширше ужиття тоді, коли Славяни із лісів переходили в степи. Про лук у Антів згадує письменник Маврикій. Найпростіший взірєць лука це зігнений прут при помочі натягненого на оба кінці шнурка. Велику ролю відіграв лук у східних народів — степовиків... У Варягів мав бути лук важним оруддям. Одначе до нас лук прийшов скорше. Вже Скити уживали луків. Мабуть з тих часів датується уживання Славянами лука. Скитський лук був не простий, а зложений, який роблено не з одного кавалка дерева а з кількох, або з дерева і рога, або кісті. Ті часті зліплювано ра-

Лук простий.

Лук зложений.

зом або звязувано. Якого лука уживали Славяни з певністю сказати не можна, мабуть, що зложеного, бо всі майже народи Східної Європи уживали зложеного, а также і Греки. Германці і Варяги уживали простого. В могилах України знайдено частини луків. В літописі згадується лук з 1095 р.: «Ратиборичь пріима лук свой и паложив стрѣлу, удары». — В Ізборнику Святослава (XI ст) стрілець зображений зі зложеним луком. Тим потверджується гадка про уживання Українцями лука зложеного. Луків уживано дуже довго у нас і в козацькі часи.

Кінці лука, зглядно самого дерева, були закінчені гачками або рівцями, на які насажено петлю або привязувано. За тятину до лука служив шнурок, жили звірят, кишкові

струни, ремінь звинений в спираль, плетені волокна, шерстяний шнурок. Тятиву прив'язувано звичайно лише на одному кінці. Так що в часі спочинку лук не був натягнений, але спущений, щоб не тратив еластичності. В разі потреби натягали насильюючи на другий кінець петлю.

Для охорони лука служило «налуче». Це була торба зі шкіри або кошик із дерева чи там скринка, обтягнена шкірою, часом навіть дорогою матерією і обитта бляшками. Налуче носили на лівому боці, прив'язане до пояса. Стріли лукові носили або в тому самому налучі або в особній торбі, званій *колчаном* або сагайдаком. Кончан назва старша а сагайдак пізнійша. Однак часто називано лук разом зі стрілами і налучем одним словом: сагайдак. В літописі побіч назви колчан є ще друга «туг». — Стріли лукові короткі, так що зі сагайдака виставали противні оперені кінці. Сагайдак носили їздці з правої сторони прив'язаний до пояса, або на плечах.

Треба згадати, що лук простий був значно більший від зложеного і що до сили перевищував зложений, однак зложений був вигідніший до ношення, менший, а віддалення випущеної стріли не переходило 75 сажнів (150 м.)

Лукові стріли роблено з твердого дерева а кінець, так званий наконечник, дороблювали із металю, а колись передше із каменя. Ще давніші стріли були із самого дерева. Стріла з особнім наконечником мала більшу силу, була тяжша, далше летіла і лучше сповняла свою задачу. Кінець противний наконечникові мав у промірі рівець, яким прикладали стрілу до тятиви в разі стріляння. До деревця прикріпляли смолою, або якимсь іншим клеєм пера більших хижих птиць, як орла беркута. Пера мали ціль облекшити задню частину стріли і удержати стрілу в одній лінії лету.

«В Слові о Пол.» говориться про «Золочені» стріли (соколича розстріляв своїми злачеными стрѣлами). На стріли находимо еще інші назви в літописях, як «томары» і «болты». Після гадки деяких «болты» «томары» це стріли прості без наконечників, а після інших «болт» (німецьке *bolzen*, англійське *bolt*) це залізний наконечник, або тою назвою окреслювано цілу стрілу із наконечником.

Деякі стріли мали крім острого кінчика, ще гачок як у вудки на риби. Той гачок мав те завдання, щоби вбиту в тіло стрілу трудніше витягнути з тіла. Крім тих стріл уживали затроєних. Письменник Маврикій каже, що Славяни уживали дрібні затроєні стріли у борбі. Затроєні стріли були так зроблені, що коли стріла попала в тіло, тоді наконечник намазаний отрутою відривався від деревця і оставав у тілі.

Що тичиться способу держання лука при стрілянню то було їх два, або притягали тятиву до грудий або до правого уха. Саму стрілу держали різно: між другим і третим, або між першим і другим (вказуючим і великим). Славяни а за

тим і Українці здається держали стрілу на спосіб варязький між вказуючим і великим.

З прийняттям християнства «Русь» стала підлягати більше впливам Візантії, що мусіло відбитися і на зброї. Той вплив об'являвся більше на видосконаленню форми зброї і поодиноких її родів та прикрасах зверхних, емблемах. Старі поганські знаки символічні замінені християнськими.

Звідки діставали Українці зброю?

Зпочатку зброю привозили з чужих сторін або діставали її яко добичу від побіджених. Деякі роди зброї як луки, списи, сокири виробляли самі, але більш зложені металеві спроваджували, заки навчилися самі у себе виробляти. Слово о П. Іг. згадує латинські шеломи, лядські сулиці, литовські мечі. Це натяк або про походження тих родів зброї, або подібність. Убн-Фодлан говорить про мечі франконської роботи. Наплив зброї йшов головню від Варягів і зі сходу: Арабів, Хозар і інших. Літописні назви *мечників*, *стрільників* вказують на те, що або князі мали свої власні варстати чи фабрики виробу мечів, стріл, або ці назви означують людей, що носили мечі, стріли. Вироби власні давали гіршу зброю, грубу, так що князі і багаті дружинники спроваджували собі ізза границі гарнійшу.

Лучшу частину війська становила все кіннота. Коні гарні, мали на собі ремінну упряж, гарно украшену в підвіски, гудзики, дзвіночки, спражки. В курганах України зберіглось з тих часів багато річий з кінської упряжі: срібні, бронзові бляшки, спражки, гудзики, підвіски, дзвіночки, кільця, вудила, стремена. — Стремена мали форму цілком округлу, трикутну а пізніше півколисту.

Остроги стрічаються лише на одній нозі і то лівій. Стремена князів, остроги, як і інші части: бляшки, спражки, дзвіночки, світили золотом.

Князі мали особні магазини, де переховували зброю, яку в разі потреби князь видавав жовнірам.

Підчас воєнних походів тяжкі роди зброї як броні, шеломи, щити, возили на возах за військом, а также і лекші стріли, списи, луки, яких в часі битви багато зужитковувано і треба було в великій скількості все військові доставляти.

Летунський відділ У. Г. А.

Не можна безкарно за часто визивати судьбу.

До часу збязок воду носить.

Чим більше боєвих летів має за собою летун — тим частійше стають йому перед очима ці приповідки. А особливо в нас. Адже весь летунський матеріал прийшлося мені збирати по всій доступній Галичині! В Тернополі зібрав трохи літаків без коліс і складових частий. Слив в кождім місті треба було позбирати ріжні частини виряду. Навіть уже коли гудів двигун — бракувало воздушників (пневматиків) на колесах! Дощаники (гангари і бараки) найшлися у Краснім, рівнож майстерня, де пор. Слезак направляв літаки, самоходи і гармати. День і ніч по відвороті зі Львова збирав я пильно відомості зі всіх усюд про матеріал, бензину, складові часті, водирів, зорців, майстрів і т. п. З великим нераз трудом позискані люди — показувалися потім зівсім нездатними. Один водир (пільот) мав простріляну голову, був непочитальний, п'ячив, крав бензину і раз мало не скоїв пожежі. Другий зівсім не розумівся на літаках: коли прийшло до літання — відійшов.

А чи малої треба було відваги, щоби пуститися на наших літаках! Адже машини стояли на всякій погоді і негоді під отвертим небом, орли (Drache) — (літак без двигуна називається орлом) — були старі, всі линки зужиті, кути наклонення площ невірні. Кождий літак треба було випробувати як по виході з фабрики. Двигуни зужиті, непевні, часто відмовляли служби.

Коли все було готове до першого лету а надії на скоре одержання воздушників не було, казав я накрутити перевесел з сіна та випхати ними плащі! Цей спосіб придався мені також і при інший нагоді.

При першій пробі лету з водарем Кавутого двигун відмовив служби: літак осів на нерівнім полі але все скінчилося шасливо.

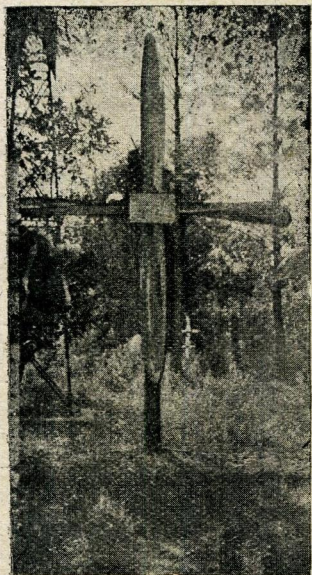
Від самого початку (відступ зі Львова) був я іменовний командантом летунського відділу, зпершу Начальною Командою, опісля, Військовим Секретаріатом, при яким був я також референтом. Моя служба сходила на формування нових сотень, збиранню летунського майна, виповнюванню тактичних наказів Нач. Команди — розвід. і піхотні лети — інформуванню Державного Секретаріату Військових Справ, веденню переговорів з усіма Командами Галичини й України де було яке небудь летунське майно. Все це звязане з безчисленними труднощами, деколи нерозумінням, деколи дійсними браками. Не можу не згадати незвичайно зичливого та прегарного відношення до справи секретаря війни, полковника Вітовського, що поляг опісля так трагічно — бо згорів на літаку; гене-

рала Павленка та шефа штабу полковника Мишковського, який поляг у геройському бою від большевицької кулі. До визначних прихильників мушу зачислити рівнож от. Бубелу.

З товаришів старшин, які працювали зі мною у летунському відділі ревно допомагали: пор. Томенко, Бассан, Льопуч, Слезак, сотник Залозний, полковник Кануков, який хоч вищої ранги радо підчинився під мою команду.

В дуже короткім часі прямо з нічого повстало мале містечко, з бараками, гангарами, численними варстатами, десятками літаків шатрами та цілим штабом старшин, підстаршин та козаків! Коли я відходив до Сербії — перед офензивою Галлера — було в відділі около пятьдесят літаків та величезне летунське майно. Все це при відвороті опісля згоріло, попало в полон, зужилося та страстилося! Нещасливий розрив бомби при науці позбавив нас вісьмох найліпших співробітників. Але праця йшла безпереривно своїм ходом. Бракові фаховців та ремісників зарадив я скоро спроваджуючи їх із Відня. На жаль попало при цім до нашого табору кількох старшин, що привикли до австрійського трактування козаків та ніяк їм було привикнути до нових революційних поглядів на народ та дисципліну, без «хама та буків». Генерал Ціріц, називаючи Придніпрянців, а особливо головного атамана Петлюру, який незвичайно прихильно поставився до мене, даючи літакам майно та бомби (яких нам дуже бракувало), крайню зневажливо, поставився вкінці прямо ворожо до У. С. С., яких було в мене доволі.

День перед Різдвяними Святами 1919 р. полетів я з одним скорострілом та кількома бомбами в північній напрямі на розвід. Обстріляв кілька дворців та вже вертав назад, коли мій пілът Кавута дав знак, що мотор зіпсований — дістав своє, олійник (картер) був мабуть пробитий ворожою кулею. Двигун грозив розлетітися на кусні — прийшлося осідати без огляду на місце. Ми впали коміть головою у глибокий сніг по лівім березі якоїсь річки. Від удару застряг літак і розсівся. Нам не сталося нічого, але ми попали у полон. З села Б. ескортували нас до міста ВВ., по кількох днях до Грубешова, потім до Люблина, де в в'язниці пересиділи вісім важких днів, а потім поїхали до Кракова на Домбе. На другий день я був уже на чеській границі, за два дні у Відні, за тиждень у ген.

Гріб укр. летунів у Краснім коло Львова.

Павленка в головній квартирі. — В короткім часі літав я знов. Десь за місяць прибув рівнож мій давний водир Кавута, якому повелася утеча через оба фронти серед страшних труднощів. Висланий мною до Проскурова, згинув на німецькім літаку, яким мав перелетіти до Красного, враз з трьома козаками. Зложено цих героїв коло домовин семи летунських старшин, похованих у Краснім. (Поручника Томенка перевіз його молодший брат до Коломиї).

Світлицець Яцура і сотник Шестаків пильно відсвітлювали всякі події з летунського життя і смерті. Чудовні боеві лети на малесеньких Нюпорах виконували Алемокин і Сериків. Бомби держав у порядку Іванів.

Найбільше потрошив літаків пор. Савчак.

Пильно працював над будовою літака без двигуна отаман Пуза.

Розвіяла летунський відділ ворожа офензива.

Орест Ордан.

Бочка

Це було на узлісся, під самим селом... Москалі стояли з другого боку села. Один з цих літніх днів, коли важко сказати, що більше дошкулює: смага чи сонце. Про битву й не казати. Ми давно звикли до гарчання гармат і до свисту куль. Все те, що вони счиняли було природне; цього не можна було оминати. Але сонце могло би менше допікати!

По двох днях бою що раз сильніше прокидалось бажання, щоби вилізти зі своїх ям і випростувати мязи. Посунутись ще на сто метрів уперед. а потім: — байдуже! раз мати родила! У цілім нашім відділі почувся цей настрій. Ус одностайно робили напруження, щоби змінити позицію. Це не був величезний запал, а пересердя, лютя, що ні ми, ні наші вороги, не в силі вийти переможцями. Може нам було й жаль чудової деревини, яку обчимхували над нашими головами ворожі кулі. Листки, гилки і цілі галузі вкривали наші окопи мов на Зелені Свята. Спадало на гадку, що коли ворог так погуркотить ще два дні, тоді і з ліса не багато лишиться.

А село надило. Коли сидиш цілими тижнями по ямах мов звірина у пастці, поневолі затужиш за людьми. І які надії тоді не родяться! Ану-ж зустрінешся там у селі віч у віч з кимсь, хто зовсім нежданно вимовить якесь прізвище і воно буде тобі відоме! На війні усе можливе. Люди так само легко находяться, як тратяться. А коли й не так легко... то проте... Без надії на чудо важко прожити жовніреві війну!

— Приготовляйтесь! — сказав сотник Білик — незабаром вилізем звідсіля.

І здавалось, що за нами справді йде якесь підготовлення. Немов би гармати наближались, щоби вогнем промостити нам дорогу. Богато наших товаришів ставилось до таких приказів з філософічним супокоем. Для них «стріляти!» мало таке саме значіння як «давай сірника!» Але в окопах чути було рух, який нагадував шум улія. З цього одноманітного, систематичного гомону розливалася довкола нас атмосфера, яка підбадьорувала.

Чути було зближений гук гармат. — Ого! — казали хлопці — «наші» зазирають «їм» у зуби!

— А вставити тепер нові, золоті — жартував вічно жартуючий Максимцьо — це щось коштує на паперові гроші, ге!

— Чи мають тільки чим стріляти? — спитав хтось поважно.

— Ось-тобі й на! Цього добра ніколи не бракує. Якби не було за багато то й війни не було би зовсім!

— Аmunіції ніколи не є за багато на війні — сказав філософічно Гриць Копитко.

— Тільки занадто розумних є завжди за мало... — перебив Максимцьо.

І заки він встиг закінчити, три голоси докінчили одночасно його речення:

— Таких як «я»... як «ти»...

Над цими голосами запанував на мить один сильніший:

— Ну, хлопці, не базікайте... Пора бути готовим. Ось там уже передають сигнал.

— Що-ж! втягнем трохи свіжішого повітря — не втерпів хтось без уваги.

Пів хвилини пізніше, московські кулі падали перед нами ще густійше як спершу. На щастя, вони не влучали. Пропадали на полі або в лісі. «Наші» все ще чекали. І відповідали ворогові слабо. Мабуть прикидались, що слабнуть, щоби таким робом тим більше несподівано зробити вітвертий наступ. Пригадую собі, що мене пірвала хвиля разом з іншими, майже в той самий мент, коли на яких 50 кроків перед нами московська гармата вижолобила велечезну яму. Ми вискочили з окопів і вскочили туди. Почували себе прегарно. Кожний з нас вірив твердо, що це зовсім безпечне місце — безпечнішого нема на цілому полі. Знавці воєнного мистецтва впевняють, що та сама куля не в силі ніколи впасти в ту саму яму, яку зробила.

Минуло кілька хвилин і ми вскочили в нову яму перед себе. Таким-же робом і з таким-же легким серцем. Що було з іншими — про це ми якось не думали. А може й вірили, що решта «наших» також так само посувається вперед. Ще кілька хвилин і ми почали повзати рівчаками. Як це було довго — важко збагнути. Живіт і лікті боліли страшенно. Та ми очунали щойно побачивши перші стіни розвалених хат. Виходить: — село!

Посеред стрілянини ми опинились у якійсь хаті чи столі. Стріляли через різні діри пробиті у стінах. Ішов бій за панування над селом. Але Москалі були на другім кінці. Так само новики в ньому як ми. І не знаю як це вийшло, що у найбільшій метушні нараз Максимцьо, немов би мав заступати генерала, почав кричати до нас:

— Дурні! годі! годі!

Хтось спустив рушницю зачудований. Він підбіг до нього і нахилившись над ухом, щоби його було красше чути кричав: «дивись! там!» Мене здивувало те, що стріли стали вгавати. Невже «кінець»? «Хто виграв» — майнуло у голові. І коли я ненароком нахилився над якоюсь новою дірою, щоби глянути перед себе, побачив, що між нами і Москалями простягається великий майдан, окружений хатами, а на середині

Старшини і стрільці У. Г. А. возять матеріял на пам'ятник Армії в таборі на Ч. Словаччині

цього майдану — неначе заблуканий крізь пустарі верблюд стояв білий кінь запряжений до великого воза з величезною бочкою.

»Ага!« Я зрозумів притьом. Між моєю смагою і бочкою витворилася блискавкою нитка симпатій. Та заки Максимцьо встиг підбігти до решти товаришів, які на далі стріляли завзято, хто почіпки. хто зігнувшись у три погібелі, всі ми побачили перед нами трьох «наших», що з білими прапорами, розмахуючи ними над головами, йшли у напрямку бочки.

— Це що? братання? — забурмотів Клим Макогін, ненаситний вояка, що третій рік невгаваючи брав участь у всіх боях, на всіх фронтах, і вірив, що найшов у війську своє справжнє ремесло.

— Сиди тихо! — гукав до нього сотник Білик.

— І навіщо було стільки мучитись?.. за цього трохи румовища?.. — хтось підтримував Макогона.

— Побачиш зараз... Стрівай! — відповів сотник.

І в той час, коли деякі з наших стрільців вагались: чи продовжувати стрілянину чи припинити її — три мирові делегати вже встигли викликати з московських рядів таких самих «парляментьорів». Порозуміння йшло мовчки. Коли «наші» наблизились до бочки, кожний з них добув із кишені пляшину і обережно приклавши до чопа почав її наповняти. Мені здавалось, що чую як дзюрчить горілка. З Москалів тільки один мав при собі якусь посуду; два інші завернули бігцем а наші чекали на них святошно, заки вернуться. Стояли з пляшками і прапорами мов зі свяченою водою на Йордані, поки не скінчиться вся відправа.

І пішла процесія. По п'ять, по десять, виходили з обох боків, наливали посуду і вертались. Мов на муштрі. Бочка мала два чопи, з обох боків. І ми і «вони» стежили, щоби «була справедливості»: щоби йшла рівна скількість жовнів і щоби посуда не була надто велика. Здебільша підходили з казанками. Конека, що не знати коли і звідкіля з'явилась з цією бочкою на середині майдану стала предметом виїмкової пошани. Її приносили по оберемку трави і кидали з вдячності під ноги, аж не виросла ціла копиця. Колиб це був віл, то ми напевно вважалиби його нащадком святого єгипетського бика Апіса.

Рівномірне, впорядковане наповнювання пляшок нагадувало набір руму. Він тривав довго. За цей час можна було порозмовляти і розглянутись довкола себе. Спочатку гутірки ставали щораз живіші, згодом затихали. Це мене вразило. Я не мав навіть часу поставити собі питання: звідкіля ця бочка взялась? хто її вислав туди — «ми» чи «вони»?

Коли на мене прийшла черга і я на-пів дорозі, поворітьма, перекинув пляшку у рот — мені здавалось на мить, що я оп'янів. Я втягнув у себе таку скількість цілющої рідоти, що мені забило памороки на саму гадку: як я міг так забутись. Та це була тільки одна мить. У пляшці була замість горілки — звичайнісенька вода. Хоча як терпів я від смаги і хоча з якою жадобою проглинув цілу пляшку — проте я був обурений. Я мав почування, що з мене заглузували. Вернувшись між товаришів, я почав протестувати. Мене зацитькали як стій. — Сиди тихо!

Білик потягнув мене за вухо як школяра і мав такий вид як голова політичних зборів, коли розяснює своїм повіреним денний порядок вирішений день раніше між кількома головачами, які мають накинути його за загальних зборів усім присутнім. Я не міг стриматись від вигуку: — «Невже-ж?!»

— Сиди тихо!

Та цей приказ не мав послуху. Гомін зростає. Він ішов від Москалів і охоплював наші ряди. Дехто завів пісню. Лунали поодинокі згуки реготу. Та були між нами й невдоволені. Вони зменшувались щойно тоді, коли ззаду, з невелич-

кого довгого рівчака виринали. ще раз ті самі товариші, з відсвіженим обличам, чисті і причепурені мов на неділю.

— Іди вмиватись!

Я скотився в якусь заглиб, а звідтіля підстрибував підштовхуваний довгим рівчаком, що вів до якогось маленького вибалку, де дзюркотіло кришталне джерело. Кільканайцять жовнірів роздягнених стояло довкола, зливали себе пригорщами і іржали мов жеребці. І я зрозумів перевагу води над горілкою у таку хвилину. Мені прийшло на думку, що між нами не найшлось би ні одного, хто наповнивши горілкою ціле відро вжив би її замість води: витер нею ціле тіло замість випити. Навіть наші лікарі, які приписують недужим компреси зі спирту, і ті з поміж них, що не люблять алькоголю, жалкували би горілки на вмивання. А проте: як інакше людина почуває себе по купелі!

* * *

Група наколесників з членів У. Г. А. в таборі на Ч. Словаччині.

Нас клонило до сну мов по бенкеті, але старшини казали «позір!»

— Невже-ж це доведеться наступати? спитав мене нишком Максимцьо.

На наші ряди налягла мертвецька тиша. За те з московського боку гомін та метушня зростали щораз більше.

— Виходить: — наступаємо? га? — повторив він запит.

— Побачиш — кажу.

— Ех! поспати би так трохи, а потім нехай там...

— Встигнеш ще...

— Еге! хіба у сирій землі, на віки...

Бочка стояла порожня. Останні вертались з порожніми пляшками.

— Ну, а що тепер? — цікавились підбадьорені Стрільці, вертаючи з купелі.

Всі чекали на якихсь нових делегатів. Адже треба би розяснити всім, як довго має тривати перемир'я, щоби не було непорозумінь. Коли делегати не з'являлись і бочка і кінь

даремно чекали посеред майдану на гостей, дехто з наших починав тратити терпець. Рядові звертались до сотників за роз'ясненнями.

— Якже-ж буде, пане сотнику?

— Ми не наступаємо.

— І «вони» також ні?

— Мабуть не вдержуть на місці — всміхався Білик.

— Це погано. Ви знаєте, що Москалі, коли йдуть «на штики» — мов дикі звірі. З ними не рівнятись.

— Якось це буде.

Якийсь час з двох боків не показувався ніхто. Згодом появилось кількох Москалів і почали вимахувати руками немов би суперечались між собою. Двох рвалось уперед у наших напрямку, інші сильно похитуючись буцім-то стримували їх, то знову йшли разом, то зупинялись.

— Починається... — сказав хтось жартом.

— Що таке? — спитав з страхом Сень Гудзик, вічно насторожений парубок, що нагадував своїм носом ледви пришитий великий гудзик на артистично-витертій плащі.

— Та бачиш, що наступають...

І знову ті самі два делегати, що перші звернулися до Москалів з білими прапорами вийшли з нашого боку їм назустріч. Один з гуртка пів-паних Москалів вирвався наперед, без зброї, і кинувшись до них виявив бажання впасти собі в обійми. Та наші делегати не мали охоти цілуватись. Один з них витягнув прапор, на якому видко було великі букви якогось напису. Він маяв ним, поки не підійшов до нього хтось тверезішою ходою. Тоді передав йому. Це був «лист» — повідомлення, що перемиря триває ще 10 хвилин, а потім починається бій на ново. Звістку про це рішення передавали один одному голосно, здебільша здивовані.

— Звідкіля ця «сволоч» взяла горілку?! — дратувався Гудзик. Нам дають воду, а собі...

— А ви знаєте, — підтримував його Макогін — що підпитий жовнір, коли йде на штики, багато страшніший ніж...

— ...ніж коли чистий та вимитий — зажартував хтось.

— Це вже відома річ.

Запити і відповіді перехрещувались і мало-що не почалась загальна сварка про те: звідкіля Москалі добули горілку, — як красше наступати: у тверезому стані чи на підпитку, — чи взагалі варта продовжувати бій і т. и.

Одначе до непорозуміння не дійшло. Загальні розмови перебив перший великий вистріл; це наші влучили в саму середину бочки і розторошили її на скипки. Перед нашими очима відкрилась дуже виразиста лінія передової московської позиції. Перед окопами лежали п'яні жовніри десятками, перевалюючись на-пів сонно, суперечаючись за пляшки і розмахуючи широко руками. Якийсь офіцер бігав над ними, тупотів нога-

ми, тягнув за рукави, копав чоботом і кляв цілим запасом свого красномовства.

Тайни не можна було довше заховати і не треба було. Бочка, яку ми бачили, це були дві бочки прикладені до себе днами; з одного боку — до нас наповнена водою, з другого — до Москалів — горілкою. Автором цієї ідеї був Грицько Шавала, наш булавний, який у порозумінню з трьома Стрільцями приклав дві бочки до себе, так, що вони, подобали на одну. Цей плян був уже задуманий давно і вони заховали бочку у гущавині. Як вони поклали її на віз і як загнали коня на середину майдану підчас бою — це вже був їх секрет.

Річ ясна, що Москалі не догупались у чому діло. Коли минув час перемиря і в наших рядах панувала гробова тиша, вони були певні, що в нас діється те саме, що в них, коли не гірше: що всі сплять мертвецьки п'яні. Тому й не квапились з наступом. По якій пів-годині від нас висунулись повзаючи, перші стежі, щоби заглянути у ворожі окопи. Коли на даний знак, підійшла туди наша сотня, нишком, — перемога «переводилась» майже без вистрілу. Сплячим та пів-притомним відбирали зброю і окружували їх як полонених. Ті сильніші голови, що прокидались — гляділи на нас збентежено-допитливим поглядом витріщених очий: — «невже-ж повне братання?»

Кілька годин пізніше деякі з полонених дізнавшись про всю історію знизували добросердно плічми і всміхались:

— Вот тебе і хітрий Маларос! маладец, чорта с два!

Героєм дня був Грицько Шавала. Виявилось, що він був навіть колись у гімназії, звідкіля його надто хутко прогнали. Він дійшов здається тільки до 4-ої класи. А те найважливіше, що він із гімназійної науки, використав саме тепер. Він признався, що йому найглибше запала в душу історія про великого дерев'яного коня, завдяки якому Греки раз виграли війну, коли помучились над нею 10 літ.

— Гадав я спочатку — розповідав він — і собі влізти у щось таке, щоби передертись туди, на той бік. Та подумавши трохи, побачив, що це пусте! Щоби там між чужими окопами ми могли зробити, якби нас було і двайцять? А ось, міркую, напустити на них тумана якнебудь... А тут Панько Герета якраз щось таке мені про бочку торочить. Еге! ось і є! Згадав, що якийсь такий грецький мудрець, що найшов несподівано таке нове, крикнув: «геврика!» — чи як там... На всякий раз, щось таке на «горілка» скидається... Ну і діло теє!..

— А я то й кажу нашим малоросам-полоненим, — додав від себе Максимцьо — що як бачите: війни без горілки не виграєш!

Ярослав Купчинський.

Кілька годин у Києві.

(Спомин).

Ми йшли на зустріч сонцю золотому.

А сонце це, зійшло тоді так гарно.

Я бачив його, як ми в неділю 31. серпня 1919. року доїздили до Києва.

Показалось воно зза темної зелені садів та огородів Святого Міста.

Було червоне як кров пролита нами в обороні Рідної Землі.

Темна зелень дерев прибрала різні краски, а серед неї миготіли золотом криті копули церков.

— Чи це сон? ... Чи це який привид? Чи я дійсно доїжджу до Києва?

Я поправивсь у сідлі, стягнув поводи коневі.

— Так!.. Це не сон... Я їду до Києва, як один з тисячів борців, що його здобули.

Образи снуються мені перед очима, і я бачу себе, ще малим хлопчиною в тім тихім, малім галицьким містечку. На дворі вітер гуде та свище, а я щасливий сиджу на колінах і слухаю оповідань про Київ, про цей чарівний край, про степ широкий, про Запорожців...

— Тату... а ми поїдемо до Києва?..

— Поїдем, сину... як підростеш...

Чи думали вони тоді, що я по стільки літах буду віжджати до него, як одиниця своєї рідної армії?

.....

Ми вїхали в місто.

Незнаними мені улицями посувались ми поволі, серед товпи мешканців Києва, які радісно нас витали. Станули на Хрещатику. Натовп тут був такий великий, що годі було далше їхати.

— Слава Галичанам!!.. лунало з усіх сторін.

— Слава Січовим Стрільцям!!..

— Слава!!!..

Кожний Київлянин хотів дістатись до нас, щоби стиснути наші руки.

Я не міг зібрати гадок. Відповідав на десятки питань, а сльози радості котились по лиці.

І наші коні, вірні товариші походів далеких, наче розуміли цю хвилю, — стояли спокійно, коли дотикались їх ніжні руки Київлянок, коли обмаювали їх китицями цвітів.

Сонце піднеслось уже високо в гору, як почали прибувати в місто наші більші відділи.

І їх витали також. Окликам радості не було кінця.

.....

Товпа, що нас оточувала стала рідша, і ми поїхали даліше.

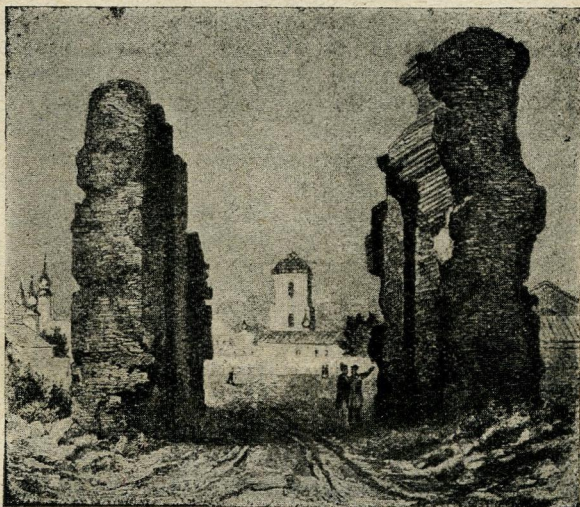
По лівій стороні побачив я пам'ятник. Підїжджу, щоби дізнатись чий. Та заки встиг я прочитати напис як почув:

— Александра третього!

Я оглянувся. Це були молоді панночки. Я подякував, та хотів завернути коня до своїх, але гурток Київлянок приступив до мене обсіпуючи мене цвітами.

Я зліз з коня і привитався.

— Це мійський парк?... — питаю, звертаючися в сторону гарного саду, щоби навіязати розмову.

Золоті Ворота в Київі [стар. мал.]

— Це «Купецький Сад». — пояснили мені усі разом.

— А до Дніпра далеко?..

— Ви ще не виділи? — звернулась до мене гарня білявка Катя.

— Ні!.. Я в Київі щойно від кількох годин.

— Надя, поведім на «Владимірську горку» — сказала знову Катя. Далі взяла за повід мого коня і сказала:

— Там побачите і пам'ятник Володимира і Дніпро!..

І ми пішли, протискаючись поміж людей на гору Володимира.

Коли вийшли і станули коло пам'ятника Володимира і я глянув на Дніпро, довго не міг промовити слова від зворушення.

Громадка Київлянок почала:

Ой Дніпре мій Дніпре....

.....

Коли вони скінчили я не чув, а як оглянувся, стояла тільки Катя і тримала мого коня за повід.

— А де прочі? — питаю.

— О! Вони вже давно пішли...

— А Ви, Катю?..

Вона накрила свої промінні очі густими віями і ледви чутно сказала:

— Мені тут було милійше...

Я встав, ще раз глянув на Дніпро, на маленькі човни, що рядком стояли поприпинані до берега, на пароплав, що стояв на середині ріки з передом зануреним у воді, і взявши за руку гарну Київлянку зійшов на долину.

Ще раз перебуваючи на Великій Україні, довелось бути мені у Києві. Ще раз пішов я на гору Володимира, ще раз побачив Дніпро і малі човни, що гойдались привязані до його берега.

Тільки гарної Київлянки вже не бачив.

Чи й побачу коли?!...

Перятин в маю 1921 р.

Степан Божик.

Дещо про українських партізан в 1919 році

(уринок з денника)

...На мою квартиру зайшов один зі старшин-Придніпрянців. З вигляду неподібний на старшину, на інтелігента, однак з багатою минувиною, як знаю з його оповідань.

Його увагу цього дня звернула у мене книжочка М. Ірчана п. зл. «Махно й Махнівці». Він прочитав її уважно і замітив рішучо:... у п. Ірчана інформації дещо невірні, неповні... На Махна і Махнівців в 1919 році треба дивитись, як на таких, що кудою проходять лишають поза собою злий спомин, сльози, нарікання, а з собою забирають не лише худобу, коні, але й гарних, молодих дівчат... Найменшої політичної орієнтації не має. Воював з Німцями, Добрармією, Директорією, більшевиками, не признає нікого й нічого, готов воювати з усяким, хто стане йому на дорозі»...

(Тут мимоволі пригадалися відозви Всеукр. Рев. Комітету які бачилось зимою з 1919/20 року в Винниці, а в яких провідники Радянської України вияснювали своє відношення до Махна.)

І так: Махно після прогнання Німців з України звернувся проти військ Директорії, а коли прогнано війська Директорії, держав частину червоного фронту проти Добрармії.

Отже Махно в той час був частиною совіцької армії. Та недовго. Вкоротці отвирає фронт і подається на зади більшовиків, рабує на право й ліво, воює червоних. Міжтим, отвореним Махном фронтом, продирається на тили більшовиків добар. кавалерія Мамонтова, яка наносить їм необчислені шкоди, що більше спричинює їх відворот з України. Це один гріх, який більшовики з боєм серця хотіли Махнові простити за його «подвиги» в запіллю Денікіна. Та Махно зимою 1919/20 р. не послухав більшовиків, не підчинився їх владі і після прогнання Добровольців воює на їх задах. Тому объявлено його тими відозвами «вне закона».

Бувший командант У. Г. А. ген. Павленко зі своїм штабом

...»На чорнім шляху Махнівців лежить між іншим рабунок Катеринослава, якому подібного не запише історія сучасного. Розрабовано буквально всі склепи, забрано від мешканців, що подобалося, а між іншим цілі відділи зодягнулися в дамські пальта, капелюхи і тощо й опісля довший час в тім одінню ходили.

Славний був їх відворот з Криворогу через Катеринославо. Селян так ограбив, як нікого, ніхто, ніколи. В часі одного відвороту висадили Махновці міст у Катеринославі...

Тут стало мене цікавити, оскільки правдиві ці інформації, які одержую, що більше записую. Я звернувся до мого інформатора категорично: «Скажіть будь ласка, товаришу, звідкіля це все так гарно знаєте?»

На це він почав мені даліше оповідати: Я був сам в групі отамана Григорієва, вже під кінець її існування.

Григорієв оперував тоді коло ст. Знаменка в т. зван. «Чорнолісі».

Григорієв був штабс-капітаном рос. армії родом з м. Александрії, Херсонської губернії, оперує головню в рідних околицях.

Зпочатку його група являлася більшовикам прихильною.

Виступили проти військ Директорії, воювала проти антантських військ, що висадились були в Одесі, брала визначну участь у занятті Одеси.

Після заняття Одеси Григорієв зірвав з більшовиками. Видав універсал до українського народу, яким закликав до боротьби проти комуністів, а який доводилось читати Галичанам в Кам'янець-Под. «Стрільцєві».

Програма, якої можна було дочитатись в універзалі, була згідна з програмою укр. соц. революціонерів. Тому не в диво вам буде, що до групи Григорієва пристало дуже багато укр. інтелігентів. Селяни відносилися до него прихильно тому, що він у них нічого не забирав, а удержувався, ба навіть селян наділяв відібраним від большевиків добром.

В його руках вкортці найшлася залізнична лінія від Александрії до Кременчука. І лінія Александрія-Знаменка-Бобринська-Єлисавет.

Коли більшевики стягнули в ті сторони більші сили, був Григорієв примушений обмежити свою територію до Чорноліся біля Знаменки з відкідля робив набіги на Єлисавет, Александрію і інші міста, як також на транспорти. Тоді то також навязав він зносини з групою Махна.

Було це в половині липня.

Обі групи оперували спільно дуже короткий час, а 27 липня зібрались на нараду, що до дальших операцій.

Махнівці явились у більшому числі, більше узроєні від Григорієвців.

Махно обстоював гадку йти на стрічу українським арміям. Григорієв радив ждати на Добрармію.

Спир рішив Махно убійством Григорієва.

Григорієвці в часті розійшлися, а прочі пристали до Махна. Між тими першими був я (себто наш інформатор).

Група Григорієва постійно виносила около 6.000 люда при триста шаблях і трох батарейх. Григорієвці походили переважно з округа Александрії, а були зорганізовані на взірець полків російської армії...

...До групи Григорієва прибув я від отамана Уварова.

Отаман Уваров-терський козак-Москаль. В групі його багато інтелігенції так Москалів, як і Українців.

Група його під червоним прапором оперувала проти червоних в околиці Черкас понад Дніпром.

Розбита в Смілі коло Черкас перейшла в Холодний Яр*) Тут оперував уже повстанець Чучупака, бувший поручник російської армії-Українець. Групи Уварова і Чучупаки зажили зі собою в згоді. Спільно собі помагали в набігах і в боях зі совіцькими полками (5 і 6), які проти них вислано.

Все було добре, як довго не вертав у сторони Чигирина зі своїм полком некий Коцур, родом зі Суботова.

Його полк рекрутувався з цих околиць. Носив назву 1 Сов. Чигиринський Полк, а зорганізувався в часі проти-німецького повстання під прапорами Директорії. Воював Німців, а по їх прогнанню гнався за частинами Директорії аж в околиці Волочиськ. Звідси повернув в червні в рідні сторони із 2.000 піхоти, сотнею кінноти і одною батареєю та став оперувати проти Холодного Яру, спільно з 5 і 6 сов. полком.

*) Гляди: Шевченка: «Гайдамаки» і Холодний Яр.

Села одні за другими діставались в руки совітських частин, а в Холоднім Ярі почало неставати харчів. Селян, що раніше піддержували групи з Холодного Яру, Коцур сильно грабив, палив, тороризував. В часі його наступів на Холодний Яр багато селян скривалося туди з возами навантаженими майном та оружно давали піддержку повстанцям.

В час найбільшого розгару боїв між повстанцями з Холодного Яру, а совіцькими частинами прибув делегат Григорієва.

Григорієв пропонував приєднатись до його групи в цілі спільних операцій.

Штаб Григорієва перебував в той час в Красноселю, цвітнянської волості, Чигиринського повіту. Злука була можлива, перехід був очищений від більшовиків, а залізнична лінія від Бобринська до Знаменки була в руках повстанців таки з Холодного Яру. — Ні Уваров ні Чучупака на пропозицію злуки не згодилися. Бажали самостійно отаманувати.

Вели далше операції з Холодного Яру, поки поважно йому не загрозили Червоні, занявши залізничу лінію Бобринська-Фондуклиївка.

Тоді Уваров і Чучупака пішов на станцію Райгород, не послухавши і от. Кваші, який коло містечка Каменка зготовив чималу ватагу повстанців і був рад спільно з «групою Холодного Яру» вести операції проти більшовиків. По дорозі до Райгорода в містечку Жаботинці, Черського повіту наступив розділ в групі Уварова-Чучупаки, групи Холодного Яру. Причиною — рішуче жадання Чучупаки переходу всіх Українців з групи Уварова до його, під жовто-блакитний прапор. Уваровці мали остати під червоним. Мимо суперечок, які з цього приводу виринули, абі групи спільно рушили проти більшовиків на ст. Райгород. Там їх розбили більшовики.

По відбутім мітингу в лісі коло ст. Райгород частина Уварівців перейшла до совіцьких військ, порозумівшись з 6 сов. полком. — Сам Уваров переправився з 300 товаришами через Дніпро коло села Кудяки і мабуть пристав до Зеленого. Проча частина розбіглася. Чучупака мабуть згинув у бою. Я (себто наш інформатор) був між тими, що розбіглася. — Подався на Александрію з тим, щоби перейти до групи Григорієва. Григорієв в той час в Александрії не було. З Александрії перейшов я на Знаменку — в Чорноліся і десь около 20 червня 1919 р. вступив до групи Григорієва.

Сила групи Уварова-Чучупаки («Холодного Яру») постійно виносила 2 до 3.000 людей при 200 шаблях. Група Чучупаки і Уварова об'єднував т. зв. «Штаб Холодного Яру», котрого начальником довгий час був полковник ген. штабу Пакін. При тім штабі існував культурно-просвітний відділ, який видавав відозви, звіти часопись на українській мові. Існувала навіть оркестра, яку зложили члени Черкаської «Просвіти»,

які при групі «Холодного Яру» спасалися перед червоним терором...

Мені насувалося богацько питань, на які відповіді не можу вже одержати. Мені і мійому інформаторові було снішно на параді. В Клембівку (нині місце постою 3 Зал. Дивізії) завітав Гол. Отаман Петлюра і Омелянович Павленко і наш курінь себто 17-тий Чорноморський (180 штиків і 3 скорострілів) має дефілювати.

Клембівка, 11 червня 1910 р.

Антін Стефанишин.

Крижопіль.

Фрагменти з боїв 1-ого пробоевого гуцульського куріня на Великій Україні

(З дневника)

19. VIII. 1919.

Перший пробоевий гуцульський курінь, гордість Г. А. в Галичині, приділено разом з цілою XI-ою Бриг. до групи Удовиченка, що як частина «Групи Схід» (Наддніпрянська Армія) боролась під командуванням от. Ю. Тютюнника на вапнярському напрямку. Ціла XI-а Бриг. Г. А. відїхала зі Жмеринки залізницею і дня 19 серпня 1919 ладувалась у місті Крижополі. Ситуація того дня була для нас дуже погана. По впертих наступах 3-ої дів. та хвилевих її побідах, перейшла 45-а дів. XIV-ої більшовицької армії у протинаступ, та вже 16 серпня ударила ворожа кіннота на праве крило тої групи. Ціла дивізія хоч як хоробро боролась, не в силі була опертись так численному ворогові. Цілковитий брак набоїв, та перевтома в боях (резерви Вол. дів. еще не наспіли) примусили цю групу до відвороту. Коли на стації Крижопіль почав виладовуватися наш курінь, тоді настрій серед Наддніпрянців о много покращав. «Галичани прийшли!» І дивишся в обличчя друзів Наддніпрянців і бачиш там якусь віру і надію у красше завтра. Наші хлопці веселі і бадьорі співають «Ой видно село», та другі пісні. Богато цивільного народу прийшло подивитися на укр. військо, яке на самого Спаса приїхало спасати їх від червоного наїздника. З їх обличчя бачимо, що вдоволені вже навіть тепер з нас. Подивляють наших маленьких коників, що таскають на своїх хребтах муніцію та скоростріли «Schwarzlos-и». Дехто шуткує, дехто прислухується мільодії «аркана», яку виграє на дудці один десятник.

Відходимо до близького села, де радо витає нас населення, та частує свяченими овочами.

Вечером чуємо сильні вибухи екразітових гранатів десь за селом, та переносимось до села Великої Тарнавки по лівім боці залізничного шляху. Розкватуривались на нічліг у поготівлі, бо ворог недалеко. Не знаємо, що жде нас завтра. Знаємо тільки, що завтра наступ. Перший наступ проти большевиків. Не знаємо, як буде ту. — Чи ворог більш завзятий, як тамтой у краю. Там бувало сказав ком. кур. »Хлопці! ідемо в наступ« — і кождий розумів те слово. Розстрільна котилася як лявіна і не оглядаючись на жертви летіли Гуцулики у бій. Тепер Гуцулів менше половини, однак стрілецтво бадьоре і тому віримо, що свою добру славу задержить курінь і тут на Великій Україні.

Штаб Бриг. дістає наказ розпочати завтра наступ разом з 3-ою дівіз. проти подвійно чисельного ворога.

Літак, що курсував між Кам'янцем і Берліном в 1919 р.

20. VIII.

Ранесенько »тривога«. Збираємось і відходим в напрямі стації Крижопіль. Коли ми дійшли до вітряка на роздоріжю, почули сильну стрілянину. Можна було відрізнити стріли ворожі від наших. Стріли ворожі рідші, доказ, що ворог наступає.

Десь із околиці перестанку Княже »гатить« наша батарея: значить нас неначеб щось випередили большевики.

Розстрільна! — пішов наказ.

Сотні розвинулись під горбком і наступають. За нами скоростріли. Стація Крижопіль перед нами. Там чути уже завзятий бій. Скоростріли грають, — гармати бубнять і то так недалеко, що дехто навіть денервується.

Виходимо на горбок. Бачимо большевицькі відділи, що бігцем женуть на стацію на поміч своїм передним. Отвиріаємо сильний вогонь з боку, та рівночасно чуємо крики »Гурра-а«!... »Слава«!

У нас кількох ранених. Один з них старий Усусус злоститься, що аж ту, а не там на Маківці, або під Львовом ранений.

Поручник Сорохань дає своїй сотні приказ: »Багнет на кріс. Приступ«!

Розстрільною переходить тихо це запальне слово.

Слава-а-а! Слава-а-а! понеслось кругом.

Наші зі стації побачивши наш удар з боку завертають протинаступом. Ворог переляканий починає панічно втікати. До рукопашного бою з нами, не приходить.

Большевики взяли ноги на плечі.

»Кропимо« зі скорострілів. Десятник Конар, старий австрійський сурмач, трубить до приступу. Це перелякало сильно Москалів. Думають, що це Бог зна що за страхіття. »Спасайтесь, товарищі!... Збиваються в неправильні купи, наче вівці. Декотрий розумніший відстрілюється. Прочі втікають. Один жидок з утікаючих здимає з полукупка два снопи та саджає собі на плечі. Думає, що так охорониться від куль. Наші здоганяють його, та беруть у полон.

Скрізь бадьорість. Ворога як замело. Сміються з большевицьких окопчиків:

Кілька дернин мурави зложених у стінку загрубшки 30. см. а високу на якого пів метра.

От тобі запора проти наших куль!—сміється один стрілець.

Сходимо з лаврами з побоевища, та вертаємо на старі кватири.

Пополудні дістаємо наказ іти наступом на Жабокрич. До бою не приходить, бо наша стежа в силі 9-ох стрільців полошить цілих три сотні Москалів.

Вони не надіялись нічого та обідали на скруті улиці, що вела в Чоботарку. Заскочені втікли через цвинтар, оставивши кухню та кілька підвод. У самому місті повитала нас торжественно жидівська делегація, та заявила, що тішиться дуже нашим приходом.

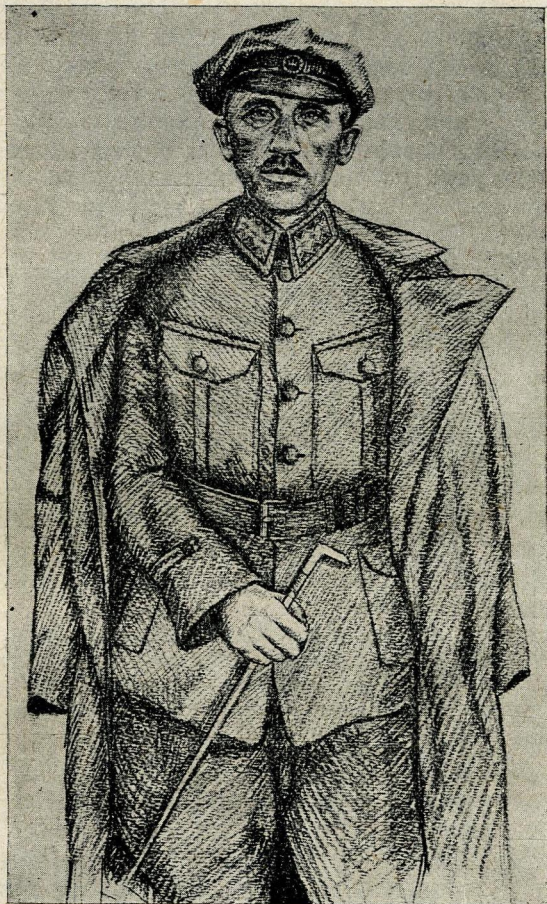
Дипломатично!...

По нічлігу в Жабокричу пішли ранесенько наступом дальше. По завзятих боях заняли ряд сіл аж по Городище.

1. IX. 1919.

Однак противник не був таким, яким видавався нам зпочатку. Від 19. серпня до сьогодні змагається наша бригада без відпочинку з червоними Москалями. Щастя перемінне. В тяжких боях занимаємо одного дня ряд місцевостей на те, щоб завтра їх віддати потрійно сильнішим відділам червоноармейців. Техніка у них також нічого. Масивні панцирні

потяги »Черепахи«, екразітові стрільна, ручні гранати та нові кріси. Правда, в них нема тої свідомості що в нас, але зате розпучливе становище. З півдня надтягає Денікін, на півночі Г. А. досягає Київ, та скоро замкне їм дорогу. Зі сходу Махно. — Треба пробитись до своїх під Києвом.

Ген. Микитка б. командант Групи Старе Село,
потім І. Корп. У. Г. А. а в 1919 Начальний Вожд

З нашої сторони знову змагання, щоб як найскорше прочистити шлях на Одесу.

Штаб Наддніпрянської Армії, знаючи боєву силу нашої бригади, визначив їй відповідне місце і завдання. Через цілий час боїв ідемо на залізничному шляху проти панцирників та найкрасших частин 45-ої совітської дивізії. З Бірзулі часто підходять більші відділи резерви проти нас. Ми вже настільки

пізнали ворога, що таки дещо числимось з ним. Нині покінчили ми правдоподібно вже бої на одеському напрямку. І одно тут для нас цікаве. Цілий ряд боїв розпочали і скінчили ми боєм о Крижопіль.

Вчора большевики сильним наступом заняли Крижопіль, та загрожували залізничному вузлові Вапнярка. Маємо наказ разом з групою Удовиченка повести рішачий наступ та зліквідувати цей фронт.

Ночуємо у лісі перед перестанком Княже. Ранесенько снідання і збірка. Відтак виходимо з ліса, та розвиваємось у розстрільну. Сотня скорострілів разом з нами. Попереду стежа. Підходимо поволі до місточка. Ворога не видно. Наш курінь іде наступом по залізничному шляху. Одна чета 3-ого кур по лівій стороні шляху. Нараз на скруті бачимо, «черепаху» Моментально падемо долів. Доносимо до батареї.

Гурр—Гурр!... обізвалась батарея.

А вона собі байдуже. Поволі підсувається. Чекаємо хвилини, коли скриється за живоплотом, щоби підбічи до перших хат місточка. Зриваємось і біжимо. Псуємо трохи «боевий порядок». Добігаємо скоро, однак не всі. Панцирка замітила нас, дає кілька картачів і вертає. Виїзджає на кінець місточка і жде. Ми продовжуємо наступ між жидівськими будинками. Нігде ні живої душі. Сонце піднялось вже досить високо. Дехто з умучення і спраги примліває, та годі дістати води. Жидів як замів. Десь усі поховались до пивниць. І не диво. Черепаха сіє картачами, та нищить будинки. Кількох ранених. Поручник Голинський сам увихається поміж сотнями, та порядкує наново розстрільну.

Досягаємо краю містечка, та покидаємо брудні заулки. Я з четою при самому шляху і повинен держати звязок з четою III-го кур. Однак цеї не видно. Кількох наших стрільців скрадається житом попід насип, щоб за «панциркою» розкинути шини. Десятник Захарків підсувається завзято проти «панцирки», щоб від тамтих відвернути її увагу. Паде «серія» зі скорострілу і він примушений прилягти. Тамтих також замічено. Поволі поїзд відсувається взад, та обстрілює їх і нас розривними кульками. Падуть колоски жита начеб косою тям. Підїзджає на горбок і звідти знаменито все бачить на право і ліво. Терен для нас неможливий. Бачить все як на долоні. Отвираємо скорий огонь зі скорострілів і крісів, та дістаємо реванж картачами. Всидіти немислимо. Набої екразитові сильно деморалізують ряди.

Пак-пак, пак пак-пак.... Кулі бють по панцирці, та дзвонять. Вартовий втік з даху. Наш наступ можливий тільки з великими втратами; тому маневруємо.

До рова! іде приказ, — і всі гусаком збігають у рів, та ним відсуваємось від насипу в сторону кладбища. Там порядкуємось, та по короткім часі зачинаємо звідси знова наступ. «Черепаха» бачить перед собою величезну нашу розстрільну.

з кіннотою на правому крилі. Там держать також з нами звязок «Чорноморці». Панцирка боїться окрилення і поволі ховається за горбком.

Проходимо гай та входимо на поле соняшників. Кругом як оком глянеш цвіти і цвіти. Клонять перед тобою свої голови та наче просять не толочити їх. Але жовнір не знає сентименту. Бажання волі сильніше від усього. Толочимо не тільки цвіти, але й людське життя.

Бачимо перед собою станцію Крижопіль, а перед нею ворожу »цеп«.

Десь з-далеку витає нас »дальнобойна«. Піхота ще нас не обстрілює.

Стація викидає на нас масу заліза. Гранати і шрапнелі роблять такий лускіт, що деколи слова не в силі почути.

Стрільці допомагають населенню при роботі

Огонь кріпшає. Ми завзято підходимо щораз то ближше до ворога. Наступаємо цілою лавою. Величезна лава суне нестримно вперед. Кульки шрапнелів та відломки гранатів лускотять по соняшниках наче град. Дивуєшся прямо, що ти ще цілий.

Зі стації бе на нас із гармат ні менше, ні більше, тільки сім панцирок; чотири правдиві черепахи і три провізоричні. По нашій стороні ані одної, бо одна зіпсувалась, а друга не може переїхати через знищений вчора таки нами самими місток.

Долив! Встань! Бігом!... бачиш німі прикази.

Перелітаємо грядками соняшників, що сильно нам перешкоджують у бігу. Перескакуємо з одного гранатного вибою до другого. У воздуху повно земного та стрільного пороху. Утома, горячка, спара!

Наша артилерія бе рідко, ворожа густим дощем. Найбільше обстрілює наш відтинок на залізничному шляху. Хто зна, до чого вони зміряють. Може до протинаступу.

— Най то чорти візьмуть, — кричить один стрілець до свого сусіда. — Таж це чисто »трommelъфаєр!

Гранати падуть перед нами і загороджують дорогу.

Дивлюсь, щоб не відбиватись дуже від насипу. По другій стороні нікого нема.

Бігом!... Біжу рівно з четою. На ліво якийсь фільварок і стирти. Страшний свист гранатів і відломків.

Ж-ж-ж..... Трах..... Ой! Чую сильний удар в ліве лице, трачу слух і пам'ять.....

По хвилині буджусь і бачу диво.....

Надімною стоїть дівчина наче з казки. У святочному народньому вбранню, черти наче писані. Усміхається сумно і щось говорить. Нічого не чую. Встаю. Вертає мені слух і пам'ять.

— Ви ранені?

— Не знаю. Де наші?

— На долині. Пішли...

Бере мене під руку і запроваджує на подвіря, недалечко від фільварку. Помагає роздягнутись і впевняє мене, що я не ранений. Радію як дитя, покріплююся квасним молоком, очищуюся з порошу та розглядаюся по околиці. На право горить село. Крик людей і худоби. Просто мене — бій. Торохкотять скоростріли і пальба крісів. Десь далеко позаду большевиків чути сильні експльоції. Все це творить якийсь страшний пекельний шум.

Наша розстрільна лежить і стріляє. Позад неї звивається якась постать. Це пор. Голинський.

Дивлюсь коло себе. Який страшний контраст. Ту краса, а там жах! Ту життя, а там смерть!

— Прощайте! Дякую!

— Куди ви? зістаньте.

— Ні! Не можу... Ще раз глянув на те гарне явище і побіг доганяти своїх. А там уже бій піхоти.

Други тішуться. Думали, що я неживий.

Конар трубить... Приступ!

З розмахом летимо на стацію.

Слава-а-а, Сла-а-ава! Гура-а!.. Слава!

Кілька ударів і Крижопіль в наших руках.....

Рівночасно займають частини Волинської Групи Рудницю і Кодиму на большевицьких задах. Тим самим причинились до нашої перемоги. Большевики висадили у воздух пять панцирок, оставили кілька сотень трупів, та цілу базу воєнних припасів у Бірзулі.

Нашими трофеями того дня були: 3000 полонених, дві »черепахи«, гармати, кулемети і безліч обозу,

Розбитки 45-ої дів. злучились зі 47-ою, та підводами втікають на Бершадь.

Чоботарка, 2 вересня 1919.

О. Лещук

Попсований револьвер.

(Пригоди молодого українського урядовця).

— А-а-а... Витаю Вас, пане Караба; добре що нагодилися в саму пору.

Мое поважання... Сідайте! — Цими словами привитав мене молодого українського урядовця повітової харчівні, повітовий комісар. Я мовчки привитавсь, і послухав сів на вказанім місці.

— Як Вам відомо — почав комісар — в нашім повіті цілковитий брак солі. Люди цілими громадами залягають мою канцелярію і домагаються чим скорше її доставити. Клопіт, тай годі!

— Безперечно! Та це річнині ризиковна. Три кілометри перед нами фронт. Може ненадійно вдертись ворог а тоді... говорю з повагою досвідченого фаховця.

— Так, так, я розумію... Одначе треба конче доставити солі, а це з двох причин: для людської вигоди і зі зглядів мілітарних — цідячи слово по слові говорить комісар.

— Не розумію Вас, пане комісар, що має спільного сіль із військовими зглядами. Таж хіба не для війська будемо спроваджувати сіль, ані фронту не обставимо сіллю.

— Я Вам це виясню. Нині бачивсь я з нашим повіт. військовим командантом, а він між іншим сказав мені, що три дні тому приловили вони шпіона і цей мав сказати, що серед ворожого війська є переконання, будьтоби ми мобілізували весь повіт, не виключаючи жінок і дітей...

— Звідки у них таке переконання. —

— Хвилька терпеливості, зараз скажу. Цей шпін мав сказати, що ворог спостерігав кожної днини багато людей в нашім місті. —

— Шож з того? — говорю вже нетерпеливо.

— Оттут і ціла загадка. Але не бійтесь, я її вже розв'язав. Це ті люди, що за сіллю до нас приходять, це та «сільна мобілізація.» А представте собі, що буде, як спровадимо сіль і одного дня в місті зявиться двацять тисяч людей і ворог це побачить. Що тоді буде? — з невимовною радістю, проречисто сказав комісар.

— Тоді, пане Караба, ворог зі страху розлетиться на чотири вітри.

— Ха ха ха — Добре, пане комісар, для цієї другої причини на край світа полечу за сіллю. Будемо воювати а ще більше страшити. Ще сьогодні іду, прошу о легітимації і повновласті! —

— Но, сьогодні не поїдете, аж щойно завтра. Я зараз все для Вас приладжу.

Пан комісар виготовляв для мене папері, а я розпливався у мріях. Перед очима станув мені вагон солі, біленької як сніжок і величезна маса народу, може й стотисячна, бо аж з трьох повітів. Я почув страшенний гамір, вереск, писк і тисячі-тисячі рук побачив я з мішочками і міхами, спрямованих до мене за сіллю. Я розділяю по жмені, по пригорщі, а тиск і крик більшає. Вкінці мені вже й не стало солі. Зчинився страшенний крик: »Солі, солі...« Аж прибігає вістовий з військової команди і голосить: »Ворог в паніці втікає...« Мене охопила шалена радість і голосно кричу: »Я побідив ворога!«

— Що, що, пане Караба, Вам сниться що? — зриваючись з крісла, прискакує до мене пан комісар.

— Ні, я думаю за подорож і сіль.

— Алеж Ви за голосно думаєте. Тут маєте свої папері. Заїдете залізницею до С. а відтак 2 милі підводою. На сіль маєте 25000. Лиш осторожно, бо за біду нині не легко. —

Я поквапно сховав папері і гроші і прощаючись кажу:

— О, я сам у таку небезпечну дорогу не вибираюся, а зі своїм товаришем-револьвером.

* * *

О першій годині в ночі сидів я вже в вагоні. В кишені здоровий револьвер, лиш біда що попсований. Не тим був злий, що бракувало в нім пружини, надломаний був »язичок« і був неналадований, а тим що був трохи заржавілий. У вагоні темно і холодно, звісно — зима. Я засвітив свічку, розглядаюся і бачу в кутику лиш якогось чоловіка цілого загорненого в гумовий плащ; лиш видно двоє чорних очей і неформенний, як бараболя ніс.

В першій хвилі зібрав мене страх і вже мав я відложити дорогу на рано, коли нагадав собі за сіль і револьвер і рішився їхати. Та щоби показатись також і для цього чоловіка страшним, витягнув я свій револьвер і ніби оглядаю.

Спостеріг це мій сусід і питає:

— Набитий? —

— А вжеж! Щож варт ненабитий револьвер — відповідаю, і складаю свою оборону назад до кишені.

— Куди їдете, добродію? — оживляєсь щораз більше таємнича постать.

Мені хотілось показатися перед ним великим чоловіком і тому відповідаю:

— Іду в справах промислово-торговельних у С. —

— То ви повинні мати дрібні гроші. Я маю »грубу« тисячку. Ношуся з нею вже кілька днів, та ніяк не можу розміняти. Будьте ласкаві розміняйте... говорить він і шукає по своїх кишенях.

— Вибачте пане, але в мене також самі грубі.

— Шкода! — відповідає він і простягається до сну.

Я, за його приміром, положився також, погасивши свічку, і з надмірного умучення зараз почав дрімати. По добрій хвилі чую, хтось господарить по моїх кишенях. Отвираю очі і бачу, стоїть цей мій сусід похилений наді мною, в лівій руці держить мій револьвер, звернений дулом впрост у моє чоло, а правою перешукує мої кишені. В першій хвилі зібрав мене страх, а далі і відвага десь узялася. Схопився я, а напасник ценькнув револьвером раз і другий і десятый. Вхопив я свого напасника за груди, він мене за горло. І водились ми так по вагоні яких 10 хвиль. На щастя поїзд зближався до стації, напасник миттю вискочив з воза і втік. Коли прийшов я до себе, побачив, що деяких дрібничок мені бракувало. Гроший не знайшов напасник, бо не мав часу і тяжко булоб йому їх віднайти; попсованого револьвера найшов я за дверми вагона. Поцілував я його тричі і дякував Богові за найліпший в світі револьвер. Коли відтак цю свою пригоду я оповідав своєму комісареві, він аж прослезився і радив мені цей револьвер... відпродати йому.

(20. XI. 1919 — Оленівка).

Геофіль Демчук.

Військові театри при Галицькій Армії.

Так як кожда армія в часі всесвітньої війни, так і Галицька Армія мала свої театри, призначені головним робом для війська.

За української влади в Східній Галичині, повстало вправді декілька театрів, але ці театри не були театрами чисто військовими, хіба що заспокоювали потреби війська в меншій або більшій мірі. З цих театрів один тільки «Новий Львівський Театр» дав найбільше дарових вистав, чи то для військових частин, чи ранених стрільців, чи то в дохід Укр. Червоного Хреста.

Томуто «Новий Львівський Театр» улаштуючи вистави в районі III. Гал. Корпусу зимою 1919 р. — носив назву «Полевого театру III. Гал. Корпусу».

Але оснування справжнього похідного військового театру на області Західних Українських Земель, хоч були проекти, не прийшло через відступ Гал. Армії на Велику Україну.

І щойно там, при Гал. Армії, повстали такі театри:

При «Відділі для Освіти» Команди Етапу Гал. Армії склався театр під артистичним проводом хор. Костіва. Театр цей давав вистави головню побутового характеру як: «Жидівка Вихрестка», «Ой не ходи Грицю», «Наталка Полтавка» й ін., — в районі Жмеринка, Бар, Браїлів. Вистави були аж надто примітивного характеру, а то ізза браку відповідних артистич-

них сил, салі, декорацій, костюмів і т. д. Помимо цих несприятливих умовин, театр все таки працював, як міг.

Начальна Команда Гал. Армії бажала мати при собі справжній театр, який вповні заспокоювавби культурні потреби Гал. Армії. В тій цілі відносилася до відповідних чинників У. Н. Р. в Камянці, які удержавнили всі укр. театри на території УНР, щоби один з таких театрів приділено до Н. К. Г. А. Прохання в тому напрямі остало без успіху. Для того Н. К. Г. А. покликала театр Міністерства Преси і Пропаганди в Проскуріві, (галицьку трупу: «Новий Львівський Театр») — до свого місця постою.

Цей театр разом з Армією перейшов за Збруч, опинився в Камянці, а потім як Державний Театр у Проскуріві, де провадив працю головно серед військових частин, даючи вистави, реферати, пояснення до вистав і т. д. — Опісля переїзджав до

Артисти Театру У. Г. А. В середині
бл. п. арт. Катря Рубчакова

Винниці і від вересня 1919 р. стає вже театром Н. К. Г. А. а з днем 1. падолиста 1919 р. весь персонал театру переходить на військовий стан як пропагандисти (ХІ. ранги). Театральна каса перейшла в заряд шефа Бюра Пропаганди Н. К. Г. А. а потім Пресової Кватири Н. К. Г. А. Пресова Кватира випрацювала для театру статут, який обов'язував з днем затвердження його через Н. К. Г. А. з застереженням пізнішої згоди Диктатора З. О. У. Н. Р. Референтом театру з рамени Прес. Кват. був чет. Б. Артимович. Управа театру складалася спершу з 5 осіб а потім назначено управителем театру Леся Гринішака.

Театр дає найменше чотири вистави тижнево в мійському театрі в Винниці і ставить п'єси історично-побутового і європейського репертуару. Крім цього уладжує концерти і бере діяльну участь у збірці на фонд «Тижня укр. козака», а 1 па-

долиста дає театр крім святочного концерту виставу «Сава Чалий» — трагедію Тобилевича. Хор театру співає на польових богослуженнях і на похоронах жертв тифу. Режисерами театру були Амврозій Бучма, В. Калин а потім Гнат Юра, був. реж. Молодого Театру у Києві. Дружина «Нов. Льв. Театру» числила з кінцем грудня 1919 р. до 50 осіб, мала добірну музику, костюми і т. д. В склад театру входили крім вичислених режисерів: К. Рубчакова, Анна Юрчакова, К. Пилипенко, Любич Парахоняківна, Галина Орлівна, Бенцаль Микола, Добровольська Олімпія, Самійленко Поліна, К. Коханова, В. Кречет, О. Ватуля, П. Сорока, Шеремета, Я. Бортник, С. Зубрицький і ін.

З кінцем 1919. виїжджає Нач. Ком. Гал. Армії на полудне. «Нов. Льв. Театр» ділиться на 2 часті. Одна часть їде на полудне і під артистичним проводом М. Бенцалю дає вистави в Бірзулі, Балті і т. д. — вистави примітивного характеру, а вкінці перетворюється на Похідний Театр при Ч. У. Г. А.

При розпаді фронту в травні 1920 р., артистів театру інтерновано і перевезено на Ялівець. Друга частина остає в Винниці і перетворюється на Головний Театр Ч. У. Г. У., а потім переїжджає до Черкаса як Державний Театр ім. Ів. Франка. Переважно всі артисти перебули п'ятнистий тиф, а багато з артистів тогож театру померло як К. Рубчакова, Степан Левицький і Лесь Гринішак.

Українські артисти театру сповняли своє завдання: розважити й підбадьорити стрілецько, — совісно і зі саможертвою, зносили терпеливо і без ропоту труди та невігоди воєнних походів, — а все з любови до справи, якій служили.

І. Ц.

Святий Вечір на Україні.

(Спомин 1920 р.)

Було це на Великій Україні з початком 1920 р.

Моя батарея була розташована в селі Ключівці, в закруті Буга, на південь Винниці. На день перед Святим Вечером отримав я з команди полку приказ переїхати негайно з батареєю у село Іванівці.

Приказ є приказ. Повідомив зараз свого четаря і булавних і за годину батарея готова до від'їзду. Здорові пушкарі на конях, хорі на возах.

»Походом руш!» і батарея вже їде.

Зимний дощ, болото, гармати стрягнуть по оси, хорі стогнуть, коні порскають, посторонки рвуться... Батерія їде.

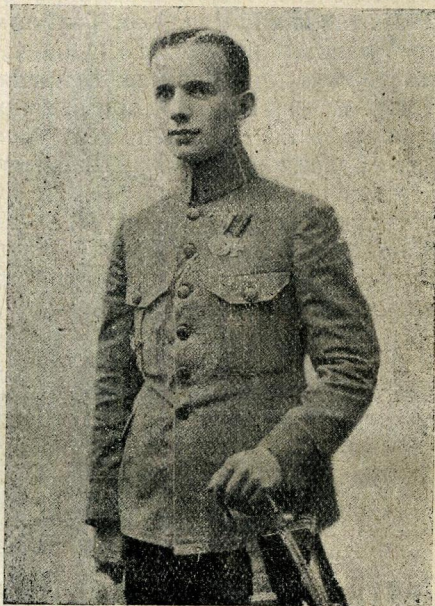
Того-ж дня вечером приїхали ми у місто Тульчин.

»Спочинь! Годувати коні, варити вечеру!»

В одну мить хлопці сповняють приказ. Хорі благають чаю або води. Вістун голосить мені, що старший булавний

Остапчук маячить. Я приказав відвезти його до шпиталю У.Г.А., що містився в духовнім семінарі. За хвилю привозять мені його назад: не приймають, немає місця, кажуть мені.

Що-ж з ним зробити? Лишити його у жидівській хаті, ніхто не прийме. Везти зі собою — по дорозі скінчить. Жаль мені його стало. Товариші не дуже ним займались, бо не був свій, а приділений з іншої батареї. Хорий проситься, щоб не лишати, а взяти зі собою. Годі було відмовити. Положили на возі, огорнули соломою і прикрили цельтом (військовою плахтою).

От. Осип Букшований б. комд.
Бриг. УСС.

За той час коні наїлись, напились, хлопці повечеряли й походом руш.

Цього нічного маршу не забуду до смерті. Зараз за Тульчином довга довжезна гора. Дороги не видно. Тьма кромішня. Ліхтарки є, та свічок дасть Біг. Верхом їхати небезпечно, бо разом з конем можна влетіти в яругу. Треба було самому йти впереді, коня вести за собою. Шість пар коний ледви витягнули одну пушку на гору, завертай по другу, третю, четверту, а потім вози.

Хорі дзеленькають зубами, трясуться в лихорадці, а тут ні лікаря, ні ліків. Здорові клянуть нишком.

Над ранком приїхали ми у ці нещасні Іванівці. Кожний з нас, немов купався в болоті, обмащений від стіп до голови.

Розташувались. — Ну, слава Богу, думаємо собі всі, трохи відпочнемо та спокійно проведемо Святий Вечір.

Харчевому казав розділити муку, щоб спекти колачів, хлопцям наказав, щоб з господарями, хазяйками і дівчатами чемно поводились, а не будуть жалувати Святого Вечора.

Хлопці по приказу порозходились по хатах, сторожа осталась при гарматах і возах. Мені припала квартира у фельчера, свідомого Українця.

Около 9. години рано голосить мені булавний К., що булавний Остапчук вже небіщик. Не дождав бідняга Святого Вечора. Зараз по тім прибігає до мене вістун та просить: »Пане сотнику, небіщик Остапчук має ще добру шкіряну куртку і нові чоботи, а я у подертому плащі і босий, можеб я з ним обмінявся, за те я займуся його похороном«.

»Він-жеж помер на тиф, небезпечно в його куртку і чоботи одягатись« — кажу я.

»Якщо прийдеться мені вмирати, то лучше мені вмерти в теплі від тифу, чим від морозу. А може мене тиф не чіпиться«.

На такий аргумент я мусів згодитись і глядіти на це, як живий з небіщиком обмінювались одежиною.

За дві години все було приладжене до похорону. Місцеві грабарі зажадали за викопання гробу два пуди цукру, та мусіли обійтись двома сотнями гривень, які передав я громадському старшині, щоб їм виплатив. За ту ціну викопали лиш половину ями, бо земля була замерзла, а своїх людей з батерії не мав серця брати до цієї роботи.

Рівнож не мав я серця цілій батерії приказати віддати помершому послідню прислугу, тим більше, що в полудне отримав приказ вирушити з батерією у сусіднє село Рогізно.

Четареві дав приказ готуватись до походу, а сам з двома булавними і двома пушкарями відвезли покійного на цвинтар і там його в напів викопанім гробі похоронили.

У Рогізно приїхали ми під вечір. На борзі розташувались в однім городі над самим Бугом.

З коминів і зпід стріх заносило запахом вареного і печеного. Неодному з нас пригадалась рідна хата. Хлопці розмістили коні в поблизьких стайнях і самі по кількох в одній хаті. Як зачало смеркати, приказав я збірку біля гармат. За той час надїхали з колачами харчеві. Знайшлась і горілочка виробу нашої інтендантури. Хлопці обступили мене півколесом, я виголосив промову, кожного почастував чаркою горілки і кусником колача. У декого видно було сльози в очах, одначе всі як один затягнули »Нова радість стала«. Господарі почувши спів, повиходили з хат і стали просити »Англичан« як рідних братів у свою сімю на Святий Вечір. І я також сіяв кутю у дяка і до півночі говорив з ним про Україну, хто ми є і за що боремося.

А на саме Різдво моя батерія проїхала двацять п'ять верстов на південь.

О. Д.

Местники

(Спомин із партизантки на Великій Україні)

I.

В останніх днях липня 1921 р. партизанський відділ з Гощовського Ліса, що розкинувся на правому березі Дніпра між Обуховом, Таценками, Рудиками і хутором Плюти, перейшов на Полтавщину до партизанського відділу от. Чорного. Відділ от. Чорного оперував в районі місточок Переяслава, Рожищова, Воронькова і подібно як Гощівський відділ, складався із козаків бувших Дніпровських дивізій — опісля Зеленівської армії. Між обома відділами від самого початку їх існування відносини були дуже дружні, однак не було случаю щоб обидва відділи оперували разом, що розуміється могло вийти тільки на їх користь.

Ще в марті тогож року Центральний Повстанчий Комітет в Києві робив заходи, щоб обидва ті відділи злучити в більшу боєву одиницю під командою от. Чорного та старання в сьому напрямі не довели до нічого. А не довели з многих причин. Перш тому, що Гощовці взагалі нерадо опускали свій район т. е. Трипілля-Обухів, і свої славні гощовські болота а друге і тому що особа от. Чорного не дуже була в Гощові любленою. Скажу навіть більш, що от. Чорний мав навіть серед Гощовців запеклих ворогів.

Коли в червні 1921 р. мені довелося поступити в гощовський відділ, я начав докладати старань, щоб перевести в життя проєкт Центр. Повстанчого Комітету. Більшість членів того Комітету вправді в цьому часі вже була большевиками арештована (між їми і бл. п. сот. С. С. Іван Андрух) але сам Комітет існував дальше і продовжав працю яка заключалася в підготованню загального протибольшовицького повстання на Україні під осінь.

Зпочатку й мої заходи не доводили до нічого. Все розбивалося об упір Гощовців віддати себе під команду от. Чорного, бо вкінці вийти з Гощова на Лівобережжя вони все таки погодилися. По довгих «балачках» між гощовцями і партизанами відділу от. Чорного дійшло до порозуміння на тій основі, що от. Чорний уступить, а на його місце має бути спільно обидвома отрядами вибраний новий командант.

От. Чорний справді уступив і кількома собі відданими козаками подався на полудне в район Переяслава, щоб там організувати новий відділ. В цьому случаю от. Чорний *поступив дуже патріотично, бо колиб він не схотів був уступити*, то булоб ніколи не дійшло до об'єднання обох відділів, тим більш, що серед своїх полтавців він був досить популярний і вони булиб отверто проти його ніколи не пішли як цього бажали Гощовці.

З резигнацією от. Чорного питання об'єднання було рішене. Дня 4-ого серпня проголошено злуку обох відділів Гощовського і Полтавського в загін імені от. Зеленого. На загальній козацькій раді, яка відбулася в лісі біля села Рубякова, вибрано нового коменданта, одного старшину С. С. — Галичанина, інші старшини задержали свої місця.

II.

Вибори нового отамана відтворили мені живцем подібну сцену з головою «Тараса Бульби». Козаки партизани спершу поспали голову свого нового команданта землею, а після піднесли його тричі на руках в гору. Після того почалася

Кінний відділ укр. повстанців от. Шепеля.

тульня. При звуці бандури, хлопці танцювали що справді здавалося, що земля згинається і стогне. На всіх лицах малювалася така бадьорість і козацьке завзяття, що я справді почував себе наче в товаристві запорозької чубатої братії.

Новий отаман не довго роздумував, що йому робити. Вже в дві години після свого вибору наказав лаштуватися до нічного походу. Хотяй нікому не звісно було куди він поведе загін, та всі догадувалися, що він думає добути коний. Для об'яснення треба згадати, що в загоні було всего 12 кінних на близько шісьдесят піших партизанів і нераз над тим застановлюванося, в який спосіб цілий загін перемінити на кавалерийський. А нагода тепер була добра. Недалеко від Рудякова, іменно на луках під селом Вишеньки, пасся *табун коний большевицької кавалерії*, яка стояла по доколичних селах. В табуні могло бути коний до двісті штук, а сторожа при їх не особливо сильна.

Треба було бачити з яким завзяттям партизани взялись за чищення зброї, а зброю любили вони більш за своє життя

Я не раз подивлявся з якою пильністю козаки доглядали своїх крісів, та револьверів і то без ніякого примусу а просто зі самого замилювання до зброї. Зрештою кождий розумів, що справна зброя, це його одинокий ратунок не раз в безвихідній ситуації. Ніколи не лучилося мені бачити у партизанів заржавілої зброї а тим більше несправної, хотяй на війні в регулярних арміях це було буденним явищем. А на партизантці особливо трудно було держати зброю в чистоті, коли приходилося перебувати в лісах, болотах на дощі не раз цілими днями та ночами.

Сонце вже схилилось було з полудня. З партизанів хто спав у холодку під ліщиновим корчем, хто читав книжку (в нас була своя похідна бібліотека), інші знова зібралися в гурток і грали дурака слухаючи притому анекдотів незабутнього нашого оповідача Дудуна Семена.

Тай лучшого покищо не було нічо до роботи. Похід був заповіджений як звичайно аж під вечір, а часу ще оставалося не менш годин три. Тільки отаман на боці зі старшиною над розложеною на траві картою обговорювали здається сьогоднішню виправу. Нарада не довго тривала і старшина скоро зачала розходитися щоб відпочати деневдуть в тіні, бо цілу ніч прийдеться не спати.

Втім появився в таборі наш муж довіря із поблизького Рудякова і доніс отаманові, що якісь люди із Воронькова хотять з їм бачитися та дещо «побалакати». Поява Сидора (як звали нашого мужа довіря) в таборі всіх зацікавила, кождий став допитуватися, хто прийшов у село і що нового приносить. Та Сидір на всі запити мав тільки одну відповідь — не знаю.

Отаман скоро зібрався, кликнув на Воронківців, яких трох люда служило в нашому загоні, і пішов зі Сидором в Рудяків. Через годину вернулися. Отаман зараз-же зібрав всіх до купи, і заявив, що сьогодні в ночі загостимо в містечко Воронків, звідкіля якраз прийшли делегати від селян, з якими він власне перед хвилиною балакав. Отаман розказав про те, що місцева міліція, яка складається з воронківських комуністів-голодранців немилосердно знущається над народом грабить що тільки попаде під руки, а часто й побиває селян, які спротивляються грабежі, до смерті. Від кількох днів сидить в містечку також отряд зі сотні чоловік червоноармійців з комісарем. Ті знова прийшли за продналогом і відібрали в селян все посліднє не зіставляючи нічо навіть на засів.

— Комуна нам допекла до живого і наляляла здорово сала за шкуру, та немає в нас сили, рідні брати, боронитись. — Передав слова делегатів отаман. — Ми вас прохаємо дайте нам помочи вигнати з містечка цю босячню, а ми вам во вік того не забудем.

Партизани слухали з запертим віддихом слів отамана, і коли той в кінці сказав, що нашим обовязком є помочи се-

лянам, цілий загін крикнув тричі: Слава. Всі були вдоволені, що прислужаться добрій справі, та найбільше здається вдоволені були ті три партизани Воронківці, яким міліція найбільше вдалася в знаки. У всіх трьох цією босячною було пограблено до тла, а що натерпілися їхні сім'ї, то цього не можна нарозказувати.

Отаман одначе поступив розсудно. Він передав делегатом, щоб селяни не брали участі в нападі, бо комуністи з пімсти за це могли пізнійше пімститися. Вони мали тільки до ночі провести точну розвідку і нас з підходом під Воронків повідомити про її результати. З тим делегати і відійшли.

III.

Вже сонце сиділо над Трипільськими кручами, як загін вийшов з ліса. Вперед вислано кавалерію. Задачею її було розглянути дорогу і ще перед північю прибути в умовлене місце під Воронків, де мали стрінутися з делегатами від місточка. Делегати до цього часу мали вже принести вислід своєї розвідки.

Вийшовши з ліса загін пройшов вздовж Рудяковом. Цікаві селяни виходили на двір, ставали в воротях і зично здоровили нас та бажали «щасливої путі». То з одної то з другої хати вибігали дівчата з кошиками яблук, слив, груш та давали партизанам на дорогу. Такої теплої симпатії такого співчуття і прихильності, яку мали партизани на Лівобережжю, мені в регулярній армії рідко довелося стрічати.

Коли ми минули село, і увійшли знова в ліс, вже нам добре стемнілося. Дорога стала тяжкою, треба було бродити в глибокому, сипкому снігу, та оминати зісохлі корчі, що похід ще більше утрудняли. Ліс ставав чим раз густійший і становилось так темно, що з великим трудом міг один другого бачити перед собою, на найблишну віддаль. А в лісі було так тихо наче він зовсім завмер. Здавалося, будьто все довкола прислухується до наших слів, нашого віддиху, хоче схопити наші думки. Без пересади треба сказати, що тихий ліс, а до того в ночі робить на людині глибоке вражіння більш може, чим степ або вода. Думка під тими вражіннями працює сильніше, фантазія викликає різні невидимі, яскраві образи, що криються будьтоби за чорною стіною мовчазного ліса. В часі маршу розмови притихли, мовчали навіть Дудун і Овсій, кождий був або змучений, або зайнятий своїми думками. Може в цій хвилі духом витав при рідні, при дорогих йому особах. Власне в таких хвилях найбільш на душу сунуться спомини.

Після годинного ходу впереді роздався отаманів голос. Приказано відпочати. Здається, що ніхто більш не був тим так вдоволений як я. В цьому поході крім чогось то особливо тяжив на плечах, наче прибрав на вазі, і ноги прямо відмовляли послуху. Та в тільки хвиль все те проминуло, до голосу

як звичайно прийшов перший Дудун. А треба сказати, що Дудун один з найстарших, найбільш закалених партизанів, був для нас прямо неоціненою людиною. Я прямо не міг зрозуміти, серед найбільшого перемучення, нераз пригноблення, упадку духа, він вмів все розвеселити товаришів партизанів своїми оповіданнями. Неодно оповідання мали ми нагоду чути по кілька разів, та в нього все воно виходило свіжим і цікавим як би його оповідав щойно по раз перший. Кожде з його оповідань мало в собі тільки здорового гумору, що мусіло всякого розвеселити. А це дуже підносило упавших на душі.

Відпочавши з пів години, загін знова рушив в дорогу. Треба було поспішати, щоб перед північю стати під Вороньковом.

IV.

Могло бути коло години одинацяті, як здалека на овиді в тьмавому світлі заходячого місяця зарисувався перед нами вітрак. Він стояв перед Вороньковом на горбку, так що його можна було зовсім гарно бачити. Довкруги тишина, нічо не зраджує присутності хочайби живої душі в близькості, тільки з далека з місточка долітає уривана лайка собак.

Ми взяли напрям на вітрак і підійшли до його зовсім близько, коли почули наші свист з лівою боку. Це був умовлений знак. Там нас ждали Вороньківці — розвідчики і наша кавалерія, що виїхала була кілька годин вперед.

За хвилю весь загін опинився на горбку за кладбищем. До отамана підійшли розвідчики. Як і належало сподіватися комуні і в голову не приходило, що ми можемо загостити. Розвідчики розказали також, що сьогодні якраз і відбулося в штабі міліції гуляння, на яким був комісар і комінандір червоноармійського відділу, що прийшов в місточко за розвйорсткою. Гуляння розуміється було не на сухо, а зі сомогоном, якого випили до п'ять «четвертей». Щоб забаву ще більш уприємнити міліціонери «соціалізували» в кого-то грамофон та грали всякі «яблушка» собі на втіху а контреволюції — говорили — на погибель.

Отаман здається був тими відомостями вдоволений, а розпитавши ще дещо про розташування красноармійців та штабу міліції, розказав виставити дві варті одну від сторони місточка, другу на кладбищі і постановив заждати до першої години по півночі. Його приказ вмиль сповнено. Все відбулося так безгомонно, тихо, що найбільш строгий начальник міг бути вдоволений.

— А тепер хлопці будем віддыхати та набірати сили до роботи — сказав отаман, звертаючись до загону, коли видав потрібні зарядження. Ми були раді, що зможемо відпочати, бо робота заповідалась поважно. В місточку самої міліції було більш як сорок люда, місцевих комуністів, звісних босяків та лодарів, а крім того червоноармійський отряд в сто

чоловік. Хотяй число противників було мало що не в троє більше за наш отряд-та справа для нас представлялася остільки корисно, що ні міліція ні «кацапня», як звичайно партизани називали червоноармейців, не ночували разом, а були розміщені по квартирах. Тільки в штабі міліції держано поготівля дванадцять люда, а при волості також около пятьнайцять люда червоноармейців. Тому зразу й постановив отаман розділити загін на дві часті, одна мала зайняти штаб міліції а друга сильніша вдарити на волость. Оскільки ми були

Команда „Синьої Дивізії“ яку створила
Австрія з полонених Українців в 1918 р.

в вигідній позиції нападаючого, остільки було не вигідне для нас це, що неціла міліція і нецілий отряд кацапів був разом. Треба було числитися з тим, що упоравшись з обома поготівлями, нам прийдеться мати до діла з обороною поодиноких квартир. Ми числилися з тим, що пробуджені нічною стріляниною «червоні» або опустять квартири і злучаться в відділ до спільної оборони або зачнуть боронитися з домів. А це була не дуже потішаюча перспектива, при цьому де ми були в меншості а до того район розсташування червоних був дуже широкий і розтягнений. Тому отаман рішив сейчас же по розбиттю одного і другого поготівля зібрати знова загін до купи, щоб бути готовим на всяку несподіванку.

V.

На землю впала роса. На овиді край неба ледво-ледво зблід, а зорі начали живійше моргати, немов прочуваючи що їм прийдеється незадовго уступити перед соняшним кружком. Здалека долітав крик півнів. Ранок заповідався холодний.

Отаман встав і приказав розбудити всіх що ще спали. За кілька мінут провідник того відділу, що мав йти на штаб міліції одержав послідні розпорядження. Сам отаман обняв команду над відділом, призначеним до нападу на червоноармейців в волостному будинкові. Коротке «Руш» — і за хвилю ми машерували. Я знайшовся в відділі, що мав задачу захопити штаб міліції. Коло перших хат місточка загін розділювався. Отаман зі своїми хлопцями пішов полем поза хати, наш відділ вийшов на дорогу.

В місточку все ще спало, тільки собака від часу до часу забрехала і знова мовкла. Ми без найменшого гомону посувалися, гусаком попід забори до центра місточка. Впереді йшов провідник — Воронківець один з тих, що сьогодні приходили до нас в делегації.

Пройшовши не більше пяти мінут, відділ задержався. Провідник рукою показував командантові нашого отряду хату в якій містився штаб. Великий будинок покритий червоною бляхою, робив миле вражіння. Був то один з тих українських будинків, о білих стінах в вишневому садку, в яких звичайно живуть багаті полтавські дуки-козаки. Величеньке подвіря, а за хатою обширні клуні і комори вимовно свідчили про багатого хазяїна. І знала «комуна» — де усадовиться — шепнув хтось з гурту — в куркуля розгостилась.

— Вперід — тихо але різко розказав командант сам відчинив широку браму і з крісом готовим до стрілу увійшов на подвіря. Ми увійшли за ним і сейчас-же розділилися, одні пішли прямо під дім, а другі зачали його окружати зі садку.

На подвір'ю ми йшли вже не заховуючи звичайної осторожності, себто не робили т. з. котячих кроків, а йшли повною ходою. Ще кілька кроків і ми будемо під самими будинками.

— Кто там йдьот — роздалося нараз зпоза хати і в ту майже мить гримнув вистріл але з нашої сторони. Ми кинулись бігцем під хату і зачали жарити в вікна, та в тій-же хвилі посипались з вікон густі стріли. Міліціонери видко хотять і по гульні в мить зрозуміли, що за гості в їх і начали боронитися. В середині було їх здається чоловік біля дванадцяти а один, цей що крикнув — кто йдьот — держав сторожу на дворі. На наше щастя сторожовий ходив не біля брами, а тільки поза хатою з другої сторони, бо колиб він був нас завважав скорійше то зрочуміло, що ми булиб так скоро не знайшлися під вікнами «штабу».

В кілька мінут і зі сторони волості почулося кілька поодиноких вибухів, а далі піднімалася така стрілянина «як на фронті». Видко, що там діло йшло поважніше як у нас. Ми стояли між вікнами (у вікно тепер годі було стріляти, бо міліціонери відстрілювалися з їх) другі в садку а треті за клунею. По першій густій перестрілці настало ніби примусове перемиря.

— Жарте хлопці ввікна — крикнув в кінці командант до тих, що були в саді і за клунею — та обережно, щоб тих не побить, що під будинком. І знова почалася перестрілка. Ми за всяку ціну старалися як найскорше покінчити зі «штабом», щоб піти з підмогою відділові отамана, та мимо нашої охоти все йшло досить поволі. Міліціонери заняли всі вікна і годі було приступити. Деякі з партизанів почали кричати до міліціонерів щоб піддалися, та ті навіть не відвічали а ще завзятійше відстрілювались. Це було зрозуміле. Міліціонери знали з ким мають до діла, знали що їх ждало колиб живими їм впасти в руки партизанів, тому постановили боротися, мабуть в надії що їм з помічю наспіють червоноармейці. Та вони не знали мабуть того, що кацапні було ще горячіше чим їм.

За якої півгодини стрілянини біля волості зовсім утихло. Кавалерія, що їздила по вулицях і держала службу між обидвома відділами нашого загону донесла, що біля волості «діло кончене». І дійсно небаром відділ отамана вже був під штабом нам на допомогу. Тепер прийшла черга й на «товарищів міліціонерів». Що найлучші стрільці заняли місця на городі проти вікон, що виходили до клуні і почали жарити, що аж з вікон дребезги летіли. В кілька хвиль потім міліціонери опустили ці вікна, а почали боронити тих, що виходили до дороги і на подвір'я.

Щоб чим скорійше упоратися зі штабом, отаман приказав підпалити хату. Це, хоть крайнє средство одначе мусіло бути вжите з огляду на положення в містечку. Бо хотяй відділ під проводом отамана розбив большевицьке поготівля: вистріляв їх много по кватирах, то все таки більша частина кацапні остала в живих криючись на перший відгомін стрілянини по городах та бурянах. Так само міліціонери, які ночували по хатах, могли зібратися і пробувати ставляти опір. А найважніше було те, що з Баришполя, де стояв великий большевицький кавалерийський отряд могла наспіти поміч.

Отаман видав приказ, а за хвилю хлопці тягнули вже з клуні околоти соломи і закриті углом хати підпихали їх під дерев'яний рундук. Коли біля рундука було до пів фіри соломи запалено на довгій тичині вихоть сіна і підпхано туди, бо підійти ближше до рундука було небезпечно. Міліціонери коли побачили на що заноситься, стали знова «жарити» з вікон від подвір'я. Та те все нічо їм вже не помагало. За кілька хвиль солома занялася і в гору піднялися клуби диму.

В місточку тимчасом все розбудилося. Селяни боязко визирали з хат, та на вулицю ніхто не посмів вийти. Кавалерія дістала наказ вислати розвідку в сторону Баришполя і патрулювати по вулицях.

Вже зовсім розвиднілося, сонце викотилося ізза степу і перші проміння впали на землю. Ми стали ждати, аж займеться рундук, а від него цілий будинок. Та все те йшло дуже поволи треба було знова докинути мало що не чверть скирйи соломи. По цім рундук занявся, потім начав горіти верх будинку, а вкінці огонь перекинувся й до середини. Міліціонери мабуть з розпуки стріляли без пам'яті, як скажені. Та наші хлопці також не дармували.

Коли вкінці огонь охопив і ту часть будинку, де міліціонери боронились до останку, наші заперестали стріляти. Наша ціль і так була осягнена. Міліціонери, чи живими, чи мертвими мусіли попасти в наші руки. Кількох з їх пробувало було вискочити вікном, та впали прошиті нашими кулями. Коли вже видко було як огненні язики лизали канцелярію штабу, як почулося ще кільканайцять вистрілів зі середини а потім страшний гук. По цім все затихло. Ми підіждали ще кілька хвиль і підійшли до вікон. Зі середини ніхто не відізвався. Міліціонери-комуністи, кати і розбишаки місцевого населення одержали свою належну їм нагороду. Наша праця в Вороньковій була на разі скінченою.

Тепер отаман приказав скликати селян гасити хату, що селяни скоро виконали. До отамана між тим підійшло кількох селян і в імені населення подякували за освободження хоть на «часиночку» зпід большевицько-кацапської кормиги.

— Ви местники за наші кривди і терпіння, ви наші оборонці і вас ми завсігди памятати мемо та за вас Бога молитимем — говорив один старий поважний селянин.

Мені тоді ясно стало, як селянам далися в знаки чужинці-окупанти і власні перевертні. Я тепер гаразд зрозумів як радо піддержує, як говорять комуністи наш український селянин владу червоної Москви. Доказом як селяни натерпілися й те, що не боялись прилюдно дякувати отаманові за визволення на «часинку», бо комуністи вернувши могли на них криво пімститися.

При працянню з нами, многим селянам стояли слези в очах.

— Гукніт нас а ми всі з вами підемо — говорили многі з них. — Ведіть нас хоть сейчас проти комуні.

— Прийде пора товариство й на вас. Прийде хвиля, коли не тільки Воронківці в потрібно буде а всього українського селянства. Памятайте тоді на ваш обіт! — сказав отамансідаючи на коня.

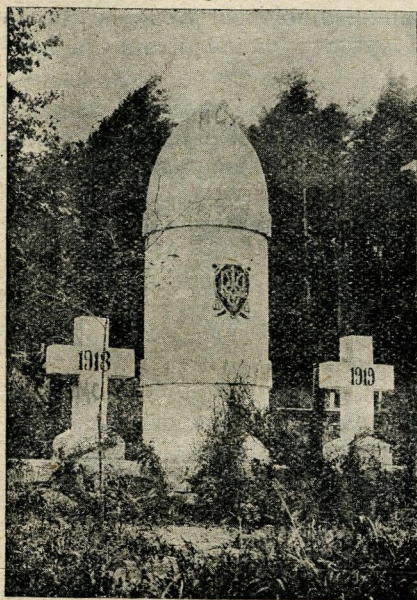
Сонце вже підходило до полудня, як наш загін на підводах нагнужених здобутою зброєю і набоями, співаючи опустив бідне, пригноблене, беззахистне місточко.

Я. К — в.

Над Дністром.

I.

Осягнувши в другій половині січня 1920 р. околицю Бірзулі ми спинились в поході на південь і ждали. А кругом аж клекотіло. Денікінці відступали і заняті собою зовсім не журились Галичанами; більшевики були не далше як 150 км.; повстанці десь притаїлись, а з полудня непроходимою стіною стояла бесарабська границя.

Памятник Стрільцям У. Г. А.
в Винниках

Очі всіх були з вернені на Одесу.

В Н. К. У. Г. А., яка знаходилась тоді в Бірзулі, раз у раз йшли якісь важні наради; зо два десятки старшин для лучби з різних відділів ждали на прикази, на розвязку пекучого питання: куди ми звернемось тепер?

Було се 4. лютого 1920 р. по полудні, коли розійшлась вістка: переходимо через Дністер. Небавом потім ми одержали приказ і зараз таки відіхали, а смерком станули в с. Гонораті, де розмістився був Армейський Вишкіл. Командант от. С. отворив приказ.

Приказ звучав:

»У. Г. Армія переходить через Дністер до Румунії. Для частин, які знаходяться в околиці Бірзулі і для Н. К. Г. А.

призначено район Дубосари — Ботушани. 1) Народня Сторожа і Н. К. Г. А. переходять в Дубосарах. 2) інші етапні формації під командою от. С. 3 км. вище Ботушан. Ця Група іде до Воронкова, де полк. Я. видасть дальші прикази.

Якщоби проти ожданія поодинокі румунські команданти робили труднощі, то, вичерпавши всі мирні средства, вибороти перехід силою.

Для етапних формацій призначено на бесарабській території Орглів. Потрібні харчі зажадати в найближшій румунській команді; під жадним услів'ям не реквірувати. Якщоби зажадано видачі зброї — віддати за квітом».

Ми здивовано глянули один на одного.

Вістка розійшлася вмиль. Нас обступили і випитували: що, як, коли, чому. Оповідасмо, що знаємо і що чували: більшевики під Одесою; денікінці рівнож відступають до Румунії; Антанта прирекла нам свою поміч якщо ми перейдемо через Дністер; імовірно, що І. і ІІ. Г. Корпус остають тут.

Думки сейчас поділилися. Одні вірили, що цей перехід вийде нам на добро і що певно потім перейдемо в Галичину. Другі знова добачували в переході тільки кінець нашої трагедії та сподівались, що за Дністром оголосять, що кождий може йти куди захоче. А ще одні обстоювали при тім, що найкрасше остати на місці і на перекір усім злучитись з більшевиками. Тоді ми осталиб на своїй землі, між своїми людьми, а якщоби нам навіть прийшло розбічися, то наше майно не попалоб у чужі, ворожі нам руки. І скоро більшість признає їм слушність.

Згодом на перше місце вибиваються особисті справи: цигани обдеруть все, це певне, і для того треба позбутися всего, що не є доконче потрібне. Починається випродування «гандероби», що треває трохи не всю ніч.

Слідуючого дня рушає Арм. Вишкіл до Воронкова, де вже зібралися всі відділи, які мали творити групу от. С., а крім цього відділ Полевої Сторожі от. І. — Від населення довідується, що в недалекій Рибниці будують вже міст на Дністрі. Вислано сейчас стежу на те тільки, щоби переконатися, що це звичайна собі поголоска як і багато інших.

А проте... другого дня вечером, коли сірі мряки залягали наддністрянські яри, ціла група спускалась крутою доріжкою до Рибниці, тихо, обережно, без гомону, щоби не звернути уваги циганів, які більшими і меншими відділами, в історичних личаках, бродили по тім боці Дністра.

ІІ.

Ранком 9. лютого 1920 р. збудили нас армати. Як ми пізнійше дізнались, це біля Тирасполя денікінці пробували «силою вибороти перехід» вичерпавши всі мирні средства.

Тимчасом двірець в Рибниці заповнювався поїздами. Ще в ночі прибула сюди Н. К. Г. А. та К. Етапу Г. А. Однак не веселі вісти привезли. Румуни ще не дали згоди на перехід. До того внутр армії розлам: І. і ІІ. Корпус рішучо за Дністер не підуть, ІІІ. корпус також вагається. Але Н. К. Г. А. бодай з якоюсь частю військ мусить перейти, як фірма, щоби, як дехто не без злоби казав, сповнити свій довг супроти Антанти. Певне, що і всі етапні формації муситимуть теж пожертвувати себе і разом з Н. К. Г. А. перейти Дністер. Але ось питання: хто буде жертвою, чи ті, що підуть, чи ті, що остануть?

Минали години, а зміни не було жадної. Кругом Рибниці збирались червоні повстанці і грозили напасти на Галичан

та відобрати все майно, щоби не дати його Румунам. Заряджено строге поготівля і сторожі довкруги місточка, та показалось, що нема ким їх всіх обсадити. Всі відділи, які стояли в Рибниці (а було їх 8), мали разом 746 людей, а в тім тільки около 200 людей боевого стану тай і тим бракло муніції. Але і ті сторожі, які виставлено, не всі сповняли як слід свій обовязок. У кого нерви були слабші, у кого душа була вразлива, той старався забути «нині» і не думати про «завтра». І одні шукали забуття в чарці, а другі в обіймах сну.

Бож і було над чим задуматись. Що буде по той бік Дністра? Розброєння? Невольа? І може видача ворогові? Може перехід у Чехію і знов блуканина по чужині? А може... може... — всміхалась Мрія — поворот у рідний край? Але ні! Так краще остати тут, між своїми, тут, де остане тільки могила, тільки хорих товаришів, де тільки днів слави пережилося. Що буде, то буде — але всі разом!

Завтра принесе розвязку, а нині біль, розлам.

III.

Через ніч положення змінилось цілковито. Прийшли вісти, що більшовики поставили услів'я, яких ніяк не можна було прийняти, переговори зірвано і всі три корпуси прямують над Дністер. Румунська Нач. Команда дала дозвіл на перехід і тільки ще румунський дивізіонер зволікає, боячись розрухів в Бесарабії по нашому приході. Генерал Ціріц саме поїхав на переговори. Для етапних формацій, які перші мають перейти Дністер по леді, заряджено похідне поготівля.

Невідомо, що ще нас жде по тім боці Дністра, але бодай всі разом.

Одначе ця радість з приводу єдності не тривала довго. В полудне прийшла з Бірзулі депеша взиваюча всіх комісарів, які по приході Галичан поховались по норах, вступити сейчас у службу. Отже таки більшовики?!

А перед вечером стало відомим, що переговори з Румунами зірвані, що всі ранішні вістки були мильні, що при Н. К. утворився Ревком, який відібрав провід армії в свої руки і проголосив злуку з червоними.

Новий переворот обговорювано всюди дуже живо. Виринали нові пляни, вставали нові надії, скінчився томлячий час непевності й очікування. По всіх частинах відбувались наради старшин і стрільців.

Денний приказ, звичайно діловий і неінтересний, читано нині з зацікавленням. А там говорилося:

«У. Г. А. злучилась зі совітською армією і зветься від тепер Ч. У. Г. А. Кождий старшина та стрілець має від тепер носити на шапці червону відзнаку».

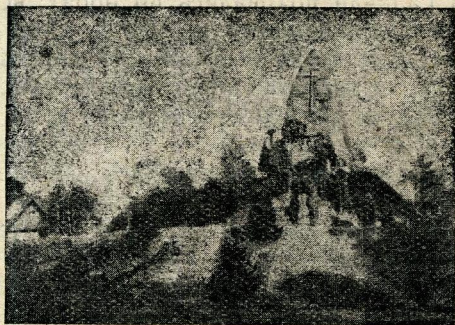
В дальших точках була мова про пересунення відділів згромаджених у Рибниці дальше на північ. А потім:

»При евентуальній стрічі з Червоними поступати відповідно до депеші ч. 360, котра звучить: »З Чечельника 10. 2. 1920. 11 год. До Ком. Етапу. Щойно одержано слідуючу депешу: Зі Штабу 12. Сов. Армії Начальникові 44. сов. дів. до відома командантові Ч. У. Г. А.: З причини переговорів, які ведуться між Штабом Сов. Армії а Штабом Ч. У. Г. А. припинити всі ворожі акції. Всі частини мають остати на своїх місцях«.

»Додаток НКЧУГА. При зближенню Червоних військ належить сейчас вислати делегацію, в склад якої мають увійти також стрільці. Червоних належить чемно повитати, а в евентуальних непорозуміннях покликатись на повисший приказ«.

Над приказом живо дискутовано і пояснювано його. У всіх на устах нові терміни: Ревком, Ч-К., Воєнком і т. п. Прямо граються ними. Усіх тільки цікавило та непокоїло, що це за переговори ще ведуться. А потім, чи дійсно в злуці з більшевиками вдасться нам досягнути це, до чого ми вже зверх рік стреміли з оружжям в руці. Бо вже тоді подавляюча більшість розуміла останній переворот не як мету, а тільки як средство до мети, якій на імя: »Своя Вільна Незалежна Держава!« І з моря сумнівів та горя виринала нова промінна надія. І всміхалась чомусь так принадно, так приманчиво, як давно вже ні. Чи дійсно, мала показати найблисша будучність.

Ще в ночі почався рух. Відділи, які стояли над самим берегом, видячи як Румуни обсаджують другий берег Дністра та уставляють скоростріли, почали без приказу виїздити.. Потім двигнулись поїзди в напрямі Бірзулі, а рано, користаючи з мраки, рушили і всі прочі відділи на стрічу новим »союзникам«, собіж по нову долю.

Пам'ятник У. С. С. у Пісочній

Юрко Тютюнник

Жовта раса.

(Спомини.)

Тоді ще «все мовчало»... Ціла країна від Мурмана до Паміра, від Дунаю аж до Сахалина, ще спочивала під берлом «Білого Царя». Тоді ще «руські люди» мріяли про реванж проти Жовтої раси, яка недавно рострощила російські армії на Манджурських степах.

Тодішнє моє начальство, від симатичного ефрейтора Прімака до генерала Лечицького включно — всі вони запевняли мене і, само собою, моїх товаришів, що нам судилася доля, щаслива і шляхотна, обороняти Європу від Азії, «унічтожать косоглазих чертей». Та мене не захоплювала перспектива боротьби проти Жовтої раси.

Росіян в складі полку не багато було, не більше 25. відсотків. Більше було наших Українців з Поділля та Київщини; начальство звало нас «Малоросами» або «Хохлами», в залежності від настрою. Були ще в полку Поляки, Жида, Татари, Черемиси, Чуваші і т. п. «руські люди». Отой збір «руських людей», чужих один одному по мові, релігії, звичаям, культурі — той збір кожний день ходив на муштру, вправлявся в стрільбі, поїдав велечезну кількість різного провіанту, спав, лаявся поміж собою і по наказу молився: «победи Государю нашему... на супротивния даруяй» та, ставши «смірно», співав: Боже Царя храни... «На случай чего», ми повинні були першими кинути на Богу духа винних людей Жовтої раси. Там на берегах Спокійного Океану за десяток тисяч верст від своїх родин повинні ми були «защіщать Веру, Царя і Атечество».

Так воно й було. В країну людей Жовтої раси прийшли «культурні» люди з Європи, щоби нищити їх духовно, фізично і матеріально. Білі грабували багатства тої країни, а Жовті примушені були мовчки терпіти і хилити голови перед завоєвниками. Для прикладу наведу два випадки «гуманного» відношення Білих до Жовтих, не яких небудь надзвичайних випадків, а самих звичайнісіньких, яких так багато довелося бачити мені, «защітніку Царя і Атечества», перебуваючи на Далекому Сході.

Звичайно нас муштровали коли річки Ян-Чи-Ха. Майже що дня бачили ми, як повз нас ходила до річки молода корейська дівчина. На річці вона прала білизну, яку збирала від офіцерів полку.

То була дитина східної природи. Коли вона проходила повз нас, несучи на голові свій кошик з білизною, мимоволі поверталися очі, щоби глянути на її чудову грацію. А вона, рівна і струнка, легко ступала по траві своїми босами ногами. ніби не звертала уваги на багато очей, що задивлялися на неї. Легесенько придержувала вона рукою кошик на голові.

І вся її увага була прикована ніби до одного кошика з білизною.

Та вона жила. В тої дівчини була душа, яка певно зміла і любити і ненавидіти. Принаймі мені так здавалося, коли доводилось бачити її зблизька, стрівши на стежці до річки. Вона мала живі очі. Ті очі грали, іскрилися. Тяжко було пізнати душу по очах. А всеж у мене не залишилося сумніву, що дівчина мала душу живу і вільну, можливо, шляхотну і горду.

Останній раз я бачив ту корейську дівчину, коли вона, мов божевільна бігла від лагерів полку до свого села. Вона була розпатлана, подряпана, заюшена. Бігла та все оглядалася на лагерь, викрикуючи незрозумілі для мене слова. Коли несподівано зобачила мене проти себе на стежці, крикнула дико, несамовито, кинулася в бік зі стежки і навпростець побігла до свого села.

А через два дні брат знасилуваної, обезчещеної дівчини-сироти одержав десять рублів від офіцера, що знасилував його сестру, коли вона принесла випрану білизну. Брат помирився з офіцером.

В другому випадкові мені довелося, хоч і мимоволі, відіграти активну роль. Памятаю, що трапилося те в суботу. Повернувшись із муштри перед обідом, фельдфебель зібрав до ротної канцелярії нас «взводних» — в той час я вже був уттером — і передав розпорядження ротного командира, що після обіду муштри не буде; зате «взводні» повинні доглянути, щоби салдати не били байдиків, а латали, прали, голились, стриглись — одно слово, по виразу фельдфебеля, щоби «приводили себе в християнський вигляд» і щоби Боже борони не заснув хто в «неуказаний час».

Отже я мав підстави надіятись, що мені поведеться написати лист до родичів і до знайомих — цілого півдня до мого розпорядження! Проте сподіванки завели. Зараз же по обіді перед моїми очима з'являється джура ротного Снулін і на своєму татарсько-російському діалекті відрапортував:

— Іх високаблагродь приказал до него...

— Кого до ротного послать? — питаю.

— Табе... Гаспадин зводні должен хадит... Я зрозумів, що справа торкається безпосередно моєї особи і рушив до начальства.

Ротний стояв, зігнувшись, перед своїм шатром і прилаштовував якогось паса до дубельтівки. Зобачивши мене, він майже крикнув:

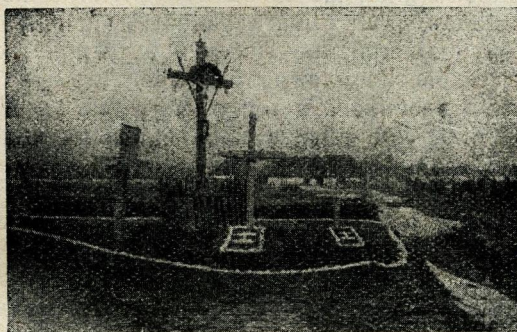
— На фазанів ідем!... Певно не сподівалися?... А я для Вас і дубельтівку вже дістав у капітана Успенського.

Ротний був «великий ліберал», принаймі так звали його офіцери полку. Він, зважаючи на мої «права», раз-у-раз звертався до мене на «ви». Само собою, що я не сподівався, навіть більше того, не хотів «іти на фазанів»; та начальство наказує — «ніжній чін» виконує.

Ротний пішов одним берегом Ян-Чи-ха, а я другим. Ми посовувались вздовж по течії вгору в напрямку до Чорних Гір. Сонце так завзято пекло, неначе йому хотілося висмажити мене на вишкварок. На мені сухого рубця не залишилося від поту. До того по траві тяжко йти. Вона плутається поміж ногами, часом хльоскає по лиці. Трава розкішна — густа і висока. Іноді кашкет ротного зовсім ховався в ній. Про себе я проклинав і ротного, і долю і «культуру», яку доводилося мені «захищати».

Фазанів не було. На диво я радів тому — уявляв собі, яким лютим буде ротний, коли йому не поведеться ні застрілити, ні навіть бачити фазана. Певно йому теж не легко плутатися по траві..

Ба це зразу: бах!... потім вдруге — бах!!... Потім... та що потім? — На цьому власне і скінчилася «охота».

Стрілецькі гроби в Соколові над Стрипою.

З того напрямку, куди стріляв ротний зачувся розпушливий людський крик. Мабуть душ з десять кричало.

Ротний повернув назад і, стільки духу, лопонув до лягеря. А я... я теж тікав. Гнався понад Ян Чи-ха, трохи з мене дух не виперло.

Чого мені було тікати?...

Трапляються з людьми такі випадки, причину яких годі пояснити.

Ротний заховався у своє шатро і «спав». Мені довелося разів кілька гукнути, поки він переконався, що то я, повернувся з «охоти». Ротний позвав мене в шатро і, хвилюючись, заговорив:

— Людину застрілив... розумієте?... Заворушилося понад травою — думав фазан, а там люди. Бога ради не кажіть нікому... Беріть взвод і нібито для вправ ведіть на те місце, де я стріляв. Можливо я тільки поранив. Хвершала ротного зі собою візьміть. Але нікому ніяких пояснень! — «ротний наказав» і більше ні слова.

Там, де стріляв ротний «фазанів» знайшли ми невеликий клапоть китайського городу. На городі юрба Китайців, чоловіків, жінок і дітей, — душ до двадцяти всіх. В одного замотана голова. Крізь шмаття потекла на бороду і на засмалені груди кров. На землі лежав хлопчик років семи. Він тяжко дихав. У нього рана в животі. Його товсто обмотали ганчір'ям, але кров виступає на верх. Хлопець стогне і щось тихо говорить. Над ним схилилася жінка з тиковкою. То мати напуває водою свою конаючу дитину...

Хвершал хоче перев'язати рану хлопцеві. Та Китайці, протестуючи, махають руками і заступають хлопця. Зривається на ноги мати. Вона роздирає одягу на своїх грудях і, показуючи рукою на своє серце і на свою дитину, вигукує незрозумілі для мене слова.

Так, я не зрозумів її слів, як не міг зрозуміти і почувань безталанної жінки, що їй забито дитину і поранено чоловіка. Я пригадав крик знасилуваної офіцером корейської дівчини. Та матирин крик не таким був. Там — жах, розпач і скарга... тут — розпач і погроза. Немов тигриця, готова була кинутись мати і вчепитись в горло ворогові. Ми «руські люди», забили їй дитину і вона мала право на помсту.

Постава Китайки-матері загіннотизувала хвершала. Він задує, йому ніяково.

Взвод повернувся до лагерь. Ротний познав мене до себе. Я склав звіт. Обуренню ротного не було границь.

— У-у!.. Черті! Думав «человека» убив. А туди чортів косооких піднесло! Охоту зіпсували. Тю!.. Шкода, що всієї сволочі не постріляв...

Заспокоївшись троха, ротний додав:

— Ви, як «ніжний чін» певно не розумієте моїх почувань, почувань «рускаго офіцера і человека». Адже колиб так людину я підстрілив, то напевно довелосьби зі слідчими і т. п. сволочю справу мать. Міг зіпсувати кар'єру випадок...

І дійсно тоді я ще не міг зрозуміти почувань ні «рускаго офіцера», ні «рускаго человека». Мені здається, що я вже краще розумів розпучливі почування матері, що втратила дитину, та почування обезчещеної «культурним» звірем дівчини. Мені хотілося, щоби пригноблена Жовта раса стала в позу матері, більше того, хотілося, щоби вона кинулась на завойовників, щоби оборонила себе від грабунку, насильства, нищення, щоби вона скинула в прірву, втопила в багні всіх, що на багнетах несли на Схід «культуру» Заходу.

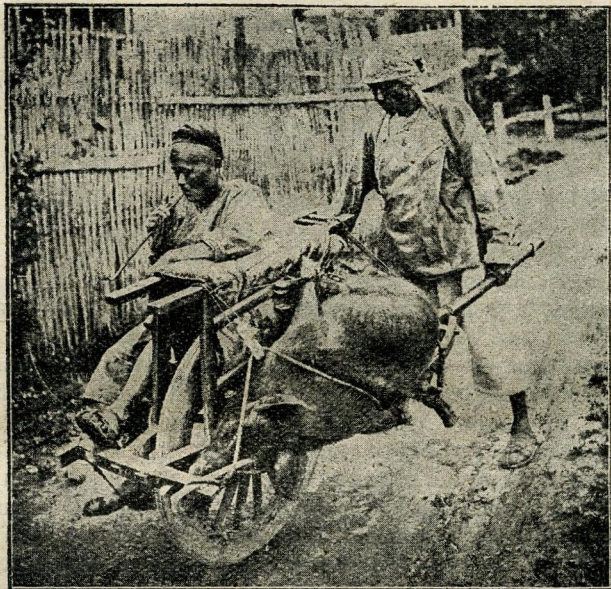
Коли загреміло над Вислою, Дунаєм і Марною, полк вирушив з Далекого Сходу, щоби більше не повернутись туди. Відїжджаючи, дивився я з вагона на нужденні «фанзи»¹⁾ жовтих людей і на наші українські села. Там багато Українців. Вони приїхали «на землю», хоч у себе дома на Україні зали-

¹⁾ «Фанза» — халупа, хата.

шили велечезні площі землі, якою користувалися наші національні вороги. Мені здавалося, що Жовта раса після нашого відїзду почне трошити імперію «Білого Царя», яка сама себе вже трошила на Заході об німецькі багнети.

* * *

Невідомо коли саме, невідомо де, невідомо хто забив «Білого Царя». Частина його «августейшої» рідні теж загинула, частина повіялася по світу. Величезна імперія захиталася і от-от, здавалося, мала падати.

Китайці

Як син пригнобленого народу, я радів, що гнобитель падає. Та Росія не впала. Її дванадцята година ще не прийшла. Треба було валити її, треба було боротися.

З'явилася Чека. В моїй уяві Чека назавжди залишилася комбінованим дивоглядом, де об'єднані: Росіянин, Жид і Китаєць. Перший відігравав роль Пілата, другий — Юди, третій — ката. Сини пригноблених пішли служити гнобителів.

Мені довелося перебути в Чека лише одну ніч. Та я не шкодую — досить з мене і одної ночі. Охорона Чека складалася з Росіян і Китайців. Я чекав допиту. В кімнаті було ще кілька людей, яким довелося ночувати в Чека. По кімнаті ходить вартувий Китаєць. Його лице не є злим. Вдягнутий тарно; на ньому гарний френч, галіфе, гетри. В руках рушниця. Мабуть я занадто уважно розглядав особу, яка можливо

мала виконувати роль мого ката, бо Китаєць особливу увагу звернув на мене, навіть потішати почав мене:

— Твоя не бойся... не бойся... Мой душа хороши человек, шанго человек — стреляй не будет, кагда не прикажет. Моя человек шанго... не бойся.

Китаєць і цигарку свою запропонував мені. Я відмовився, бо ніколи не палив. Не знаю, чи зрозумів мене Китаєць. Він постояв коло мене трохи, потім з докором похитав головою і промовив повчаючи:

— Не харашо, шібно не харашо. Дам — курі, не дам — не курі.

Він і по плечі рукою мене поплескав, щоби підбадьорить.

В досвіта на зміну Китайцеві прийшов Росіянин. Китаєць збирався вже йти. Та видно я неабияк припав йому до душі, бо він ще раз повернувся до мене і промовив:

— Твоя умірать будет, а мой спі... спі будет. Он стреляй будет — показав Китаєць рукою на рудого Росіянина. Потім солодко позіхнув і пішов спати, чи то пак, як він казав, »спі«.

* * *

Знову довелось мені здибатися із Китайцями. Трапилось те в час Грігоріївського повстання.

Росіяни хотіли спинити мій рух до Катеринослава. Коло села Сухачівки відбувся недовгий, але завзятий бій. Ми вже перемогли. По всьому фронту ворог тікав у безладді. Тільки невелика частина ворожого центру ще трималася. Скупчую туди вогонь артилерії і даю наказ піхоті збити з позиції упертих оборонців російського панування на Україні. Наші лави обхоплюють ворожу позицію з обох боків. Та ворог і не думав відходити. На диво спокійно стріляв він, викидаючи десятки жертв з наших лав. Щоби поменшити втрати, даю наказ швидше рухатися піхоті вперед для закінчення бою багнетами. Лави рухаються. Ще стрілянина... Побідний крик: »Слава!«... і все замовкло.

Мені донесли, що захоплено полонених. Іду до них. Хочу подивитися на завзятців. І ворог завзятий мимоволі викликає до себе почуття поваги. Якеж було моє здивування, коли замість ворога побачив я Китайців. Більшість їх загинула в бою. До полону взято лише ранених та тих, що витратили всю амуніцію.

Починаю допитувати полонених. Питаю, во ім'я якої ідеї вони, пригноблені, борються проти нас, пригноблених і обороняють свого і нашого ворога, Росію. А Китайці, неначе змовилися, усміхаються і відповідають:

— Ленін — Троцька триста рублі... мая стреляй, стреляй... Триста рублі — моя стреляй...

Я зрозумів. Вони одержували платню і, по своєму чесно, виконували зобов'язання.

Минуло три дні. Почалися бої під Катеринославом. Розвідка донесла, що кілька шпилів перед нами занято Китайцями. Посилаю проти них свої красші частини.

Шпили занято без стрілу. Китайці підняли білий прапор. Рішуче не розумію, що трапилось з Китайцями. Знову допиту. Полонені сердиті. Свою поведінку вони так пояснюють.

— Хлеба, зупа нет — война ламається... ламається... ламайло война...

Виявляється, що Китайці вже третій день не одержували їжі. Це їм дало моральне право не виконувати своїх зобов'язань — «война ламається»!

* * *

Я рішуче не маю ненависті до Жовтої раси. Симпатії пригнобленого повинні бути не на стороні гнобителя. Нехай вона ще темна і навіть дика, та всеж там ще існує поняття честі, поняття обов'язку. Своєрідне поняття, незрозуміле для нас Білих, але воно є. Вчинок брата, який помирився з насильником його сестри, напевно трапився під впливом, «культури», яку принесли на своїх багнетах «руські люди» на далекий Схід. Тепер ще Китайці продають своє життя за «хлеб» і «зупи» і мов гладіатори, б'ються з пригнобленими. Вони темні... і чесні. Вони ще не мають свого Спартака, який би вогнем словом освітив всю ганебність їхньої ролі, яку довелось їм виконувати на службі у комуністичних завоювників.

Китайцям я не дивуюся. Маємо ж і ми синів нашої пригнобленої нації, «культурних» Європейців, що бавлячись по сальонах європейських столиць, радять нам боронити імперію нашого гнобителя від Жовтої раси...

11 березня 1923 року.

Лев Лепкий

Зпід Київа

Понад полем вітер віє. —
А поле сумує.
Іде стрілець зпід Київа,
Ніг в собі не чує.

Іде стрілець зпід Київа,
Переходить мости:
Гей, вже орють, приорюють
Стрілецькїї кости!

Іде стрілець зпід Київа,
Та не стає сили:
Чужі люди, ворог всюди,
Наші... лиш могили!

Ев. Гр-ак.

Анкета в справі української визвольної літератури

Бажаючи вияснити питання, на скільки серед нашого народу поширена українська література, котра без сумніву має незвичайно велике значіння з національно-виховного боку, а далі в якій формі найбільше її читають, оскільки вона подобається і є необхідна, вкінці для виявлення недостач поодиноких дотеперішніх видань цієї літератури, прохаємо дуже Вш. Наших Читачів з усіх верстов нашого народу, щоби були ласкаві відповісти на низше поставлені питання, а висліди анкети будуть поміщені, або в черговому Календарі «Червоної Калини» або ще скорійше, в одному з найблизших випусків нашого Видавництва, причому редакційна комісія буде брати на увагу всі слушні побажання читачів.

Нехай кожний читач напише, як уміє й знає, свою щиру думку, нехай не соромиться, коли може йому трудно й нескладно писати. І селянин, і робітник, і міщанин, і гімназист навіть із низших клас, нехай відповість по змозі на питання анкети. В вже обовязком інтелігенції відповісти теж і ще других заохочувати.

Відповіді з допискою «Анкета» просимо надсилати як найскорійше, найлучше негайно після перечитання календаря, при чому добре буде при складанню відповідей переглянути всі книжечки визвольної літератури, які хто має в себе, для пригадання собі їх змісту й порівняння одних із другими.

П и т а н н я :

1. Чи знаєте, що це »визвольна література?«*).
2. Чи знаєте, які укр. видавництва видають книжечки з обсягу цієї літератури і яке видавництво виключно тільки займається цією справою?
3. Які книжки визвольної літератури відомі Вам?
4. Які книжечки цієї літератури маєте в себе?
5. Як вони подобаються вам?
6. Коли можете, то подайте свою думку про поодинокі випуски »Червоної Калини«, Українських Січових Стрільців, »Журавлів«, Видавництва Катеринославського в Берліні, про твір Капустянського »Похід на Київ-Одесу!
7. Що вам подобається більше з визвольної літератури, чи спомини і вражіння очевидців та учасників укр. визвольної війни, чи нариси, новелі, оповідання, вірші на тему цієї війни, чи може наукові твори або воєнні звіти військових спеціалістів, як н. пр. згаданий твір Капустянського?
8. Скажіть по правді, чи охотніше читаєте книжечки про визвольну війну в Галичині, чи може про подвиги та вчинки воєнні Укр. Січ. Стрільців без огляду на місце подій, чи може про війну Українців із ворогами України на Великій Україні, чи може про давні війни козацькі, чи взагалі без різниці?
9. Як думаєте, чи нас Українців, повинна цікавити історія боротьби за незалежність на одній укр. території (н. пр. тільки в Галичині), чи треба брати на увагу цілу Україну?
10. Чи поширюєте визвольну літературу в крузі своєї родини, знайомих, селян, учеників і т. д.?
11. Чи радите купувати своїм знайомим поодинокі книжечки визвольної літератури, чи позичаєте свої книжки для читання, а може спроваджуєте більшу кількість для поширення?
12. Чи в своїй родині читаєте може або переповідаєте поодинокі книжечки дітям, молоді, жіноцтву, яке вражіння робить це на них, на скільки цікавить їх це?
13. Може читаєте такі книжки селянам у читальні або вдома, як подобаються їм вони чи радо слухають?
14. Може деякі події, описані в книжках, відомі Вам або з автопсії (коли Ви їх самі бачили), або з оповідань, може дещо в книжках описано інакше або невірно, тоді просимо написати й зазначити, що саме й описати дотичну подію, чи справити уступ?

*) Це книжки, в котрих пишеться про змагання, боротьби, війни Українців з їх ворогами за визволення України, це оповідання, повісті, спомини про подвиги та геройські вчинки Укр. Січових Стрільців у світовій війні (1914 — 1918), про боротьбу обох українських армій. — Пор. Д-р Е. Грицак: »Матеріяли до анкети на тему: »Що читає укр. шкільна молодь та що їй подобається?« — Книжка 1923 ч. 1 — 5 стр. 16.

15. Може знаєте поодинокі додаткові оповідання на деякі теми, описані в книжках, особливо може відомі Вам народні оповідання про одинокі стадії, події Визвольної Війни, про поодинокі особи, героїв війни, то просимо записати все й прислати нам.

16. Коли відомі вам деякі пісні народні, стрілецькі або жовнірські, але ще недруковані, а такі, що живуть в устах народу, то просимо списати їх як найдокладніше й подати.

17. Просимо теж подати, які пісні стрілецькі або воєнні відомі загально співають у Вас люди (подавати тільки заголовки, нпр. Журавлі), хто співає їх, коли, при якій нагоді?

18. Навіть поодинокі слова вояцькі, стрілецькі, військові, воєнні добре збирати, бо це речі, які скоро забуваються, пропадають, а для науки важно прослідити й зберегти для пам'яті прийдучих поколінь кожен, навіть найменшу дрібницю для повного висвітлення історії укр. визвольної боротьби.

19. Як Ви учитель або священик або народній діяч, організатор, просвітник, то скажіть, чи часто згадуєте для навчання та освідомлення народу про Визвольну Війну, чи радите читати визвольну літературу, які памяткові дні з цієї війни згадує, які святкує населення наше?

20. Чи відчуваєте може недостачу книжок інформаційного змісту на цю тему для промов, відчитів, деклямацій?

21. Коли Ви батько чи мати, або вчитель чи вчителька, то просимо відповісти на питання, чи вважаєте потрібними книжечки про Визвольну Війну для дітей і молоді, що вже знаєте з такої дитячої літератури, яку недостачу (брак) відчуваєте?

22. Подайте, яка по Вашій думці найкраща з книжечок про Визвольну Війну?

ЗАВВАГИ:

1. На всі питання просимо відповісти по змозі як найдокладніше, а коли важко Вам відповісти, відразу заявіть про це!

2. У відповідях будьте зовсім щирі, бо тільки тоді будуть цінні вони.

3. У відповідях не повторяйте питань, а тільки нумеруйте кожен відповідь!

4. Обов'язково підпишіться на кінці або на початку відповіді, додаючи своє заняття, місце замешкання, повіт і пошту.

Перемишль 17. серпня 1923.

Іван Герасимович.

Ви все oddали!..

В часі теперішнього загального зматеріялізування, де переважна частина нашого громадянства дуже мало обмежується і жертвує на всілякі громадянські і просвітно-культурні цілі, між якими „Рідна Школа“ по своїй актуальності і важності безперечно займає перше місце, наші преславні стрільці становлять виїмку.

Остаючи поза межами своєї Вітчизни, здалека від рідні, засуджені на важке добровільне чи примусове скитання, — вони і далі горять тим великим невгасаючим вогнем любови до свого рідного.

Ось тут наводимо приклади такого віддання цілого себе і всього, чим може розпоряджати бідний наш стрілець-скиталець, на річ „Рідної Школи“, — інституції, що серед найтяжших обставин веде виховуючу культурну працю, в наслідках не менше важну як боротьба оружна.

Що місяця присилають старшини, підстаршини і стрільці У. Г. А. з Чехословаччини ощадності зі своїх невеличків заробітків, на „Рідну Школу“. Такими „вдовиними лептами“ назбирується десятки, сотки а часом і тисячі чеських корон, що для „Рідної Школи“ становить величезну і моральну і матеріальну поміч.

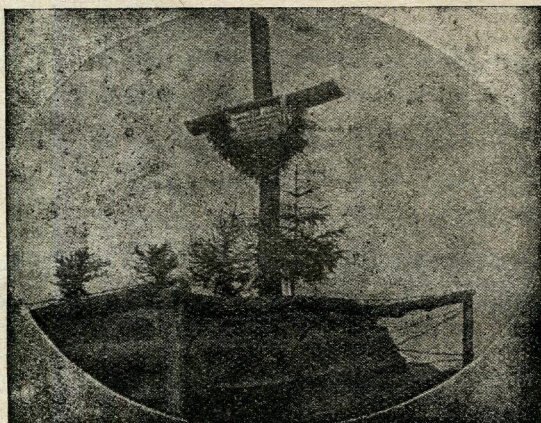
Та наші преславні стрільці навіть в останній мінуті смерті памятають на „Рідну Школу“ і нерідко ціле своє майно віддають на її цілі.

До „Рідної Школи“ наспіло таке письмо:

„Отсим маю честь повідомити, що дня 16.VII. 1923 р. помер в тутешній санаторії для грудно-недужих підхорунжий У. Г. А. Теодор Моргулець, уроджений в 1899 р. в Хотимирі, який у нерівній боротьбі підорвав своє молодече здоров'я, котре опісля на його ск и

танню в чужій хоч братній Чехословаччині щораз то дужше підупадало. Та акт з 14 марта 1923 р. так страшно відбився на підорваному здоров'ю молодого героя, що його надшарпаний організм не видержав цього останнього морального удару і це його доконало. Його похоронено на тутешньому кладовищі дня 17.VII 1923 р., де попрощав його теплими словами поручник Бабяк.

Своєю останньою волею зарядив умираючий герой всю свою позісталість, якою міг розпоряджати скита-

Могила хор. У. С. С. Сев. Яремкевича в Соснові над Стрипою.

лець, спродати а узискані гроші в цілості переказати на „Рідну Школу“. Виповняючи його взнесле бажання, вислав я дня 30.VII. 1923 р. через Банк Легіонів в Празі 694 чеських корон для „Рідної Школи“ У. П. М. у Львові, Ринок 10.

З огляду на сімю покійного прошу від себе і від тутешньої нашої кольонії оголосити в часописях про цей його останній чин. Остаю з глибоким поважанням Ілько Матеїк.

Штернберґ, дня 31. IV. 1923 р.

В „Ділі“ з дня 28 червня 1923 року читаємо між новинками:

— Остання жертва умираючого на „Рідну Школу“. Прямо зворушуючий випадок стався недавно. В Кошилівцях повіт Заліщики умирав б. вах-майстер жандармерії австрійський, а опісля бунчужний У. Г. А. блаженної пам'яті п. Ігнатій Дудка і останню готівку 500.000 мп. передав своєму братови п. Теодорови Дудці як останню жертву на „Рідну Школу“, яку брат переслав чеком до „Рідної Школи“ У. П. Т. у Львові. — Честь славній пам'яті великого патріота і громадянина, який до останньої хвилини свого життя пам'ятав про „Рідну Школу“.

Так наші стільці в останній мінуті віддають для Неї все, на що їх лише стати. А що „Рідна Школа“ являється тепер тою непорушною скалою, о яку розбиваються ворожі хвилі на національне знищення нашого грядучого покоління, тому що вона має виховати свідомих, гарних синів і доньок України, — для того на цю найважливішу інституцію сучасної хвилі звернені очі наших стрільців.

І коли ціле наше громадянство хоча в часті обмежиться на річ „Рідної Школи“ і сповнить супроти неї бодай мінімальний громадянський і національний обов'язок, а саме: всі Українці і Українки та всі товариства, кооперативи і інші організації та підприємства стануть членами „Рідної Школи“ і постійно що місячно складати муть на її цілі 1% всіх своїх брутто доходів, — то тим самим дадуть тривку основу під наше рідне приватне шкільництво.

А через „Рідну Школу“ дійдемо певно до воскресення України!

НАРОДНЯ ГОСТИННИЦЯ

Стов. зареєстр. з обм. пор.

у Львові, ріг вул. Костюшка і Сикстуської.

Телефон ч. 888.

ГОТЕЛЬ, РЕСТАВРАЦІЯ і КАВАРНЯ

Осібні кімнати на нічліг для селян.

Стоварищення приймає гроші до опроцентування на вкладкові книжочки й уділи від новопринятих членів.

З провінції можна замовляти комнати телефоном.

*** Адвокат ***

Д-р СТЕПАН ШУХЕВИЧ

Львів, вул. Чарнецького 24/II пов.

ВІДБУДОВА

Промислово-торгов. Спілка
з обмеж. порукою у Львові
вул. Словацького ч. 14.

Чековеkonto П. К. О. 151. 111. Телефон ч. 330.

Склад машин: вул. Костюшки ч. 3. — Залізний склеп: Трибунальська ч. 1. — Споживний склеп: Ринок ч. 10. (Просвіта). — Книгарні: у Володимирі Волинськім, Здолбунові
----- і Рівнім на Волині. -----

Поручає П. Т. Спілкам, Повітовим Гуртівням, Кооперативам, Кружкам, Купцям, і поодиноким господарям:

I). В рілничому відділі: господарські машини і знаряди: січкарни, млинки, плуги, борони, м лотільні, сіварки, косярки, кирати, коси, серпи, сапи і т. п. В сезоні: насіння конюшини, пашних бураків, люцерни, тимотки і т. д.

II). В відділі домашнього господарства: кухонне начиння поливане, бляшане і зал., кухонне уладження, ложки, вилки, тарелі, ваги, огнетрівалі каси

III). В промисл.-технічн. відділі: ремісничі знаряди всякого роду, ковальські, слюсарські, столярські, ковала, бормашини, кліщі, молоти, пильники, сверли, пилки, долота, гйблї, метри і різного роду фабричні машини, як: уладження для цементових дахів-карень, для тартаків, мотори, праси, токарні і т. п.

IV). В будів. від.: дахівку, гонти, вапно, бляху дах. папу шамотову цеглу, пекарські плити шамотові, гіпс, цвяхи, окуття до дверей і вікон, замки, кухонні плити, печі, рури і дверці.

На бжання висилаємо всякі офerti а подаємо пояснення.

ТОВАРИ ВИСИЛАЄМО НА ПРОВІНЦІЮ

Власнеkonto в Зем. Банку Гіп. у Львові. Підвале ч. 7.

У всіх випадках просимо адресувати так: Львів, Словацького 14. I. п.

С в і й

першорядна

до свого!!

КАВАРНЯ Й РЕСТАВРАЦІЯ „РЕНЕСАНС“

у Львові, вул. 3. Мая ч. 12., в партері,
порушає: снідання, обіди й вечери першорядної якості,
різні краєві і заграничні напої. Познанський бар обильно
заосмотрений в перекуси і напої. Найбільший льохаль,
майже 1000 ос. **Rendez-vous** елегантного й купецького світа.
Окремі клубові кімнати, бенкетові салі й кімнати до гри.
— Щодня в полудне при обіді й вечером концерт. —

ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА ФАБРИКА

Цукорків, помадок чеколядових

і всяких солодошів

„ФОРТУНА“

Львів, вул. Павлинів ч. 16 а.

Хто єще не знає, хай спробує, а ніколи
-- не купить других цукорків --

Жадайте їх у всіх купців

Кооперативам опуст

— С П А Р Т —

Спілка з обм. порукою для обороту технічними приладами
Львів, Костюшки ч. 8

Ч. тел. 709.

— — — поручає — — —

Металі, алюмініюм, англ. цину, цинк, олово, мідь, мосяж у виді бльок'в, штаб,
дротів і блях, Санітарні урядження, кльозети, умивальні, олов'янні і залізні
рури, лазні, апарати до точення пива, помпки до пива і т. і.

„ДНІСТЕР“ Т-во взаїмних обезпечень
Львів, вул. Руська ч. 20. (власний
дім). Тел. 547. к. П. Щ. 143. 324.

Приймає до обезпечення від вогню будинки, хатні й госпо-
дарські движимості, меблі, одержу й білля, збіжжя в сно-
пах і в зерні, худобу і т. п.

КОЖДИЙ УКРАЇНЕЦЬ повинен асекурувати від вогню,
щоби на випадок пожежі не понести страти, бо доста-
ток одиниці, то добробут цілого народу.

„ДНІСТЕР“ рахує найдешевші оплати на обезп. селянських будинків.
— Звертає кождорічний чистий зиск своїм членам. — Оцінює та ви-
плачує шкоди по вогні скоро і совісно, а на членів оцінкової комісії
запрошує все двох господарів. — Дає підмогу українським школам,
де виховуються селянські діти.

Люди асекуровані в Дністрі можуть дістати позичку в усіх ве-
ликих банках і в Тов. взаїмн. кредиту „Дністер“.

Власні фонди „ДНІСТРА“ виносили з кінцем 1922 р. 140.000.000 мп.

ТОВ-О ВЗАЇМН. КРЕДИТУ „ДНІСТЕР“ засноване при Товаристві Взаїмних Обез-
печень „Дністер“ уділює кредиту своїм членам та приймає і виплачує вкладки.

АДРЕСА Дністра: Тов. Взаїмн. Обезп. „Дністер“ у Львові вул. Руська ч. 20.
Для телеграм: „Дністер“ — Львів.

Канцелярії Товариства отворені що дня від 9—2. перед пол.

Мила Вода кольонська
ІВАН ІГНАТОВИЧ

— Львів —
Перловий крем

* * * * * * * * *

*** *** *** *** *** *** *** *** ***

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

місячник літератури, науки й суспільного життя,

виходить у 1933 р. книжками в обемі 6 аркушів друку і містить оригінальну й перекладну белетристику — повісті, оповідання, драми, поезії, статі з української історії, літератури, національної економії, мистецтва, науки й суспільно-політичного життя, критику й бібліографію.

Видає: Українська Видавнича Спілка

Редакція й адміністрація у Львові міститься
при вул. Чарнецького ч. 24.

Всякі письма, рукописі, книжки й передплату висилати тудиж на адресу **Вол. Гнатюка**. На відповідь належить залучувати поштові марки. Рукописи мають бути читкі, писані на однім боці та мати широкі рядки. В справі дрібних віршів редакція не переписується. Авторі, не повідомлені до двох місяців про прийняття рукописів до друку, можуть відібрати їх, надіславши марки на оплату порта. Такі рукописи переховуються найдовше пів року.

Ціна книжки назначується кожного місяця.

В Чехо-Словаччині одна книжка **Кор. 10.** (замовляти на адресу: Василь Паліїв, Ужгород, Берчені, 24).

В Німеччині (замовляти: Лев Шепарович, Берлін, Charlottenburg, Berlinerstr. 80 a. Grth. IV).

В Австрії (замовляти: Олександр Стрижак, Відень, XIII/3, Breiten-seerstr. 29/7).

На Буковині одна книжка **28 леїв** (замовляти «Укр. Вид. Спілка,» Чернівці, Фабрична 2 а).

В Америці одна книжка **35 центів**. Річна передплата **3 долари**.

Генеральний заступник на Злучені Держави Америки: Stephan Nawrotskyj 181 Grand str, Jersey City, N. Y.

Конто в Земельнім Банку Гіпотечнім у Львові.

Всякі грошеві претенсії журналу до передплатників платні й заскаржувані у Львові. Хто не повідомить адміністрації окремим листом, що перестав передплачувати журнал, відповідає за всі вислані йому книжки.

Начальний редактор: **Др. Д. Донцов.**

За редакцію відповідає: **Володимир Гнатюк.**

Знана українська робітня мужеської і жіночої обуви

М. ХЛІБКЕВИЧА

Львів, ул. Руська ч. 20.
(дім Дністра)

УКРАЇНЦІ цопирайте свій рідний промисл і **ФУТРА** замовляйте лише в українській фірмі:

ПЕТРО КАРПЯК

Львів, вул. Куркова ч. 11 а.

Сирі шкіри з кун, котів, тхорів, лисів і т. п. продавайте лише
— — — у Карпяка: — — —

Аптика під „Золотим орлом“

і лябораторія хемічно-косметична

Мра. ЛЕШКА СЛАДОВСЬКОГО

у Львові ул. Галицька ч. 19.

Поручає всі артикули лічничі, ветеринарійні — опатрунки артикули косметичні і гумові.

Висилка поштою і залізницею відворотно.

МИХАЙЛО ХАМУЛА

фабрика ткацьких і килимкарських виробів у Глинянах

виробляє і має на складі: килими на підлогу, над ліжка, килимки перед ліжка, накидки на отамани, портієри, килимові лямбрикіни і т. п. річі.

Склад у Львові Площа св. Духа

„Дім Килимів“

„ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО“

орган театру і сцени

— — виходить що місяця з додатком — —

„ТЕАТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА“

На завдаток передплати присилати 20.000 Мп.

Адреса Редакції: **Львів. Куркова 10.**

Хто

хоче приємно перевести вечір

хай іде

до першорядного кіна

„КОПЕРНИК“

у Львові, вул. Коперника ч 9.

або

„МАРУСЕНЬКА“

пл. Смольки 5.

Оба кіна уряджені на європейський
лад, де світлять лише премієри
заграничних і краєвих фабрик.

Чудову гру артистів ілюструє пре-

... гарна музика. ...

Закладовий капітал 200,000.000

Акційна спілка

„ПОЛОТНО“

==== Львів ====

Бюро: Зіморовича ч. 20.

Магазини: вул. Городецька ч. 97.

Варстати і склад: Городецька 95.

Механічна ткаляня сільських ==== полотен ====

Фабрика шнурів, посторонків,
линов і шліїв.

Гуртівний магазин лену, конопель, пряжі і клоча.

Магазин продажі має на складі:
селянські і крамні полотна, перкалі, шевйоти, бархани, матерії на мужеські і жіночі одяги, оксфорди, зефіри матерії на блюзки і різного роду цайги.

Найдешевше місце закупна

ВОВНИ

на сукні, костюми й убрання, шовки, трикотини, маркізети, полотна, зефіри, перкалі, флянелі, бархани поручає фірма - - - - -

ЖАРКОВСЬКИЙ-КУЧАМЕР і ШВЕТЛІХ

Львів, вул. Краківська 23. (ріг вул. Скарбківської). Біля ц. Преобр.

1812 3 3.

Найдешевше місце закупна

ПОЗІР!!

СКІРУ на чоботи й черевики
гуртом і поодинокю

— продає —

УКРАЇНСЬКИЙ КООПЕРАТИВ

для промислу і торгівлі шкірою

у Львові вул. Домініканська ч. 11.

СИРІ СКИРИ купує, міняє і приймає
до виправи - - - - -

ПАРЦЕЛЯЦІЙНЕ ТОВАРИСТВО

„ЗЕМЛЯ“

кооператива з обмеженою порукою

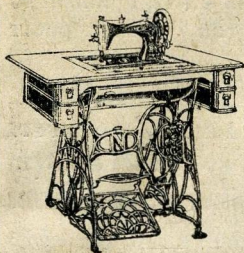
у Львові, Ринок ч. 3. І. п.

Ч. телеф. 533.

Приймає щадничі вкладки за умовленим
опроцентуванням. - - - - -

Гуртом

Детайлічно!

МАШИНИ до ШИТТЯ НАЙМАНА і ДІРКОПА Машини до писання „ІДЕАЛЬ“ і „ЕРІКА“

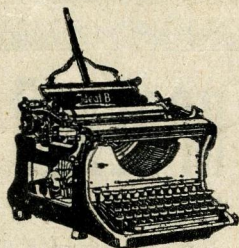
Ровери, плащі і вужі.
Складові часті машин до
шиття і роверів

поручає

по фабричних цінах

ВІОЛІН і ТІССЕР

Львів, вул. Бериштайна 1. і Казимирівська 28.

КРАЄВИЙ СОЮЗ ГОСПОД. СПІЛОК „СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР“

❖ Кооператив з відповід. уділами ❖
у Львові вул. Зіморовича ч. 29.

Адреса для телеграм: Господ., Львів.

Ч. Телефону 94.

Відділи: Львів, Городецька 95. — Перемишль, вул. Ко-
стюшка ч. 5. — Стрий, Рин. ч. 6. — Коломия, Ринок. ч. 40

Має на складах і поручає Хв. Кооп. і всім П. Т. Господарям:

Рільничі машини і знаряди, штучні навози,
насіння, цемент, бляху, окуття, ремісничі зна-
ряди, емальоване кухонне начиння і все в сіль-
сько-рільничому господарстві потрібне.

👉 ЖАДАЙТЕ ЦІННИКІВ!

ДОБРОБУТ

Торговельно - пром. Спілка
з обмеж. порукою у Львові
вул. Сикстуська 28.

порукає:

статуї, флякони, вази, таці,
гарнітури на лікери, столове
скло, порцеляну і вироби
з мармору.

МАШИНИ до ШИТТЯ
найновіших системів і їх
складові часті, прилади до
кравецтва і ручних робіт
порукає

АЛЕКСАНДЕР МАЛИМОН

Склад машин до шиття
Львів, вул. Залова ч. 11а.

Приймає рівнож машини до направи.

КРАЄВИЙ СОЮЗ КРЕДИТОВИЙ

Львів, Ринок ч. 10.

Ч. телефону 433.

Чекове conto в Почтовій Касі Ощадності ч. 143.467.

Є центральною касою українських кооператив

Запасні фонди має улььковані в реальностях
у Львові і в більшій посілості в Черниці коло Бродів.

Приймає вкладки ощадності й більші капітали на рахунок біжучий та опроцентує їх після умови як найвисше.

Кооперативи повинні складати всі свої зайві капітали в тійже Центральній Касі та за посередництвом неї полагджувати всі краєві й евентуальні заграничні виплати.

В разі потреби, кожда кооператива а також приватна особа може покористуватися в тій-же Централі дешевим кредитом.

АПТИКА під СРІБНИМ ОРЛОМ

мр. РАФАІЛ КУРЦРОК

Львів, Краківська 26. коло церкви

— порукає —

бенігніну проти веснянок і зморщок,
відмолднюючу лице, крем східної
краси, вино хінове і хіново-залізи-
сте, як знане і поручене лікарями
средство для малокровних і нервово
хорих. Всі средства коаєві і за-
граничні,

„ТРУД“ Жіноча Спілка
-- промислова --

Кооп. з обм. порукою

Львів, Ринок ч. 39. (Вл. дім).

Порукає: свої робітні жіночих уборів і всякого білля, як також полотна, шифони, гафти, всякого роду нитки гуртом і подрібно.
Великий вибір вишивок.

1883 — Рік заснування — 1883.

Десять золотих медалів на краєвих і заграничних виставах

8. власних домів

НАРОДНА ТОРГОВЛЯ

Краєвий Союз споживчий
Кооператива з відповідальністю уділами
у Львові, Ринок 36. дім власний.

з отсею:

Обєднання споживчої сили населення,
Достави товарів для обєднаних членів,
Піднесення культурного рівня українського на-
селення.

веде свою діяльність через:

Центральну Управу у Львові, телефон ч: 486,
банкові зноси: Земельний Банк Гіпотечний, Поль-
ський Банк Краєвий, Банк Дисконтний Варшав-
ський, Віденський Банк Зв'язковий, Почтова Каса
Ощадності ч. 143 381.

Головний магазин у Львові і Стрию

Власні склади у Львові, дім власний; Стани-
славові, Перемишлі, Тернополі, дім власний; Дрого-
бичі, Коломиї, Стрию, дім власний; Снятині дім
власний; Самборі, дім власний; Рогатині, Бородах,
Сяноці, дім власний; Городенці, Борщеві, Золочеві,
Збаражі, Косові, Мостисках, дім власний і Сокалі,
дім власний.

Поручає:

Господарсько споживчим Кооперативам і обєднаним
Членам по конкуренційних цінах:

ТОВАРИ СПОЖИВЧІ І КОЛЬОНІАЛЬНІ:

Для Церков і Духовенства натуральні богослуже-
бні вина, які продається рівнож членам.

УДІЛ 10.000 мп. вписове 1000 мп. Число уділів не
обмежене.

ВКЛАДКИ опроцентовуються по 10%, а мільйонові
вклади відповідно до умови.

Оборот за рік 922/23 мільярдів 25 мп.

ЧИ ВИ Є ВЖЕ ЧЛЕНОМ „Народної Торговлі“?

Кур
Галуцький Арапов

Д-р РОМАН СЕУЕЛА

— АДВОКАТ —

в Перемишлі, вул. Фр. Дриб. парт.
(побіч Ринку) Ч. - телефону 149.

Д-р ВОЛОДИМИР ЗАГАЙКЕВИЧ

Адвокат і військовий оборонець

в Перемишлі,
вул. Костюшка ч. 3.

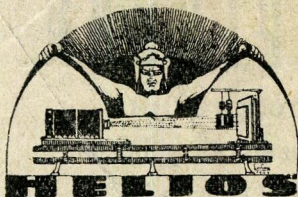

Фото-хеміграфічне заведення

СТ. ЦВАК і СПІЛКА

Львів, ул. Зіморовича ч. 14.

Виконує кліші для писем, ілюстрацій цінників і реклам.

— Адвокат —

Д-р ІВАН ГОЛУБОВСЬКИЙ

Львів, вул. Бляхарська, 11.

ВИДАВНИЦТВО „РУСАЛКА“

під редакцією Гр. Гануляка

Львів, Куркова 10.

випустило слідуючі новини:

Господарський календар на 1924 р.
Календар „Русалка“ на 1924 р.
Оповідання Чехова (в перекладі О. Бабія)
Історія політичної економії, проф. Шимоновича
Отаман Зелений, роман К. Поліщука
Гнів, новели О. Бабія
Великий вибір театральних рес!

На завдаток прислати 20.000 Мп. — решта за кісляплатою.

Др. МАРКИЛ РОЖАНКОВСЬКИЙ

б. елев віденських клінік і довголітний
примар відділу внутрішніх недуг шпиталю в Полі.

Ординує в Калуші, дім Д-ра Маркевича.

Краєвий адвокат

Д-р МИРОСЛАВ ЯНКЕВИЧ

Львів, вул. Куркова, 5.

Перший український салон мужеських одягів

ПЕТРО МЯГКИЙ

в Перемишлі, вул. гімназ. 2.

Солідна робота після найновіших журналів. Великий вибір матеріалів краєвих і загр.

БУНДИ ДО ПОДОРОЖІ ВСЕ НА СКЛАДІ

Д 28272

1,80

III
Д28.155
1924

36438/
1924

438/
1924